

ESTADO PLURINACIONAL DE BOLIVIA

MAMAQUCHA P'ANQA

| 2015 |

MAMAQUCHA P'ANQA

MINISTERIO DE RELACIONES EXTERIORES DE BOLIVIA

DIRECCIÓN ESTRATÉGICA DE REIVINDICACIÓN MARÍTIMA - DIREMAR

URQUHUQ: Dirección Estratégica de Reivindicación Marítima - DIREMAR

Iskay kuti urqhusqa allinchasqa, Chawa warki killa 2015 wata

P'anqaq yupaynin: 4-1.180-14-P.O. ISBN (SPA): 978-99974-41-70-6

ISBN(SPA): 978-99974-41-70-6

Kay p'anqata fotocopiachikuy munaspaqa atinki ichaqa piqtachus kasqanta sut'incharispa.

Chukiyawu, Bolivia 2015

EVO MORALES AYMA

BOLIVIA SUYUMANTA CONSTITUCIONAL KURAQ KAMACHIQ

“Mamaqucha mañasqaykuqa justiciarayku, tukuy llaqtakunapaq [.....] mamaquchaqa jatun suyupaq, bolivianospaq mamaquchaqa mana qunqanapaqchu, Bolivia mana jayk’aq samanganchu kay mamaquchamanta ch’ampa ch’uwanchakunankama, imaraykuchus kay ch’ampata ch’uwanchayqa qutuchakuy ukhupi kasan”.

Evo Morales Ayma

23 de marzo killapi rimarisqa 2014 wata (20 t’inkisqa)

RIQSICHINAN

Pachaq watamanta astawanña kasan Chile suyu Litoral Boliviano jallp'aman yaykurpasqanmanta, chayraykutaq kinsa suyu masakunata awqanakuman churan, jinamantataq jallp'a chawpipi Bolivia suyuta wisq'asqa kawsayman churaspa.

Chaymantapachataq Chilemanta askha kuraq kamachiqkuna Cancillereskuna mana Bolivia suyuga wiñaypaq America del Sur sunqunpi wisq'asqa kawsay atinanta ininirqanku, chayraykutaq Bolivia suyuan mamaquchaman atiyuniyuq kaywan llusqinankupaq rimarinankuta nirqanku.

Kunantaq suyuyqa imaynatacha ruwan ajinallatapuni wisq'asqa kaynin ch'ampata allimanta ch'uyanchakunanta mañan, chayraykutaq Corte Internacional de Justiciaman chimpaykun kay ch'ampa maychus kaq chaymanjina ch'uyanchakunanpaq, kay ch'aqwaqa Latinoamerica kiti ujchasqa kananta jark'an.

Mamaqucha p'anqapiqa tukuy bolivianos bolivianaspata munayninta riqsichikun, tukuy jawa suyukunaman chantapis tukuy jallp'api llaqtakunaman riqsichinapaq, imaraykutaq awqanakuwan yaykurpaywan karqa, Chile suyu simi qusqanta Bolivia suyuan rimarinapaq mamaquchaman atiyuniyuq kaywan llusqinanpaq; chantapis imaraykutaq Bolivia suyu Jawa suyukuna kamachiykunaman chimpaykusqanmanta wisq'asqa kayninman ch'uyanchayta tarinanpaq, jallp'a chawpipi wisq'asqa kasqanraykutaq Bolivia suyuga qhipachasqa mana imayuq rikhurin.

Yachayku, kawsay, Comunidad Internacionalpata yuyaynin, t'ukuriywan derechowan ima Bolivia suyuta mamaqucha mañaqasqanpi yanapaysin. Chilewan khuskataq Bolivia wisq'asqa kanan wiñaypaq tukukunanpaq ujñanta tarisunchis, ajinamantataq atiyuniyuq kaywan mamaquchaman llusqinapaq.

Boliviaqta mamaquchanqallaqtakunaqta mamaquchankanqa, kallpachaqallinyachiq mamaqucha kanqa, tukuy jallp'aqta llaqtakunanman kichasqa, ajinamanta wawqi llaqtakuna allinmanta ch'ampankunata ch'uyanchay atisqankuta rikhuchispa.

Evo Morales Ayma

BOLIVIAMANTA ESTADO PLURINACIONALPATA KURAQ KAMACHIN

RURI

QALLARIYNIN

1. KAWSAYNINMANTA YACHAYNINKUNA LITORAL BOLIVIANO QHICHUCHIKUYMANTAWAN

Peruqkata Virreinatowan Real Audiencia de Charcaspiwan	13
Qulqi Mayu Virreinatowan Real Audiencia de Charcaspiwan	15
Bolivia suyuqkata Qhispi kaynin [1825 wata]	15
Litoral Llaqtaqta Paqariynin	15
Bolivia suyu mana mamaquchayuw kasqanta riqsikiyanamanta	19
Bolivia suyuq mamaqucha kantunpi Chile suyu puriykachasqan	19
Bolivia suyuwan Chile suyuwan tinkuypuramanta rimapana [1886 y 1874 watapi]	19
Mamaqucha phuqchisqanrayku, chunka centavos impuestota junt'anamanta 1877	20
Bolivia suyuman yaykurpasqankumantawan Pacífico awqanakuymantawan	20
1884 Watamanta Rimapana	22
Abraham Köningpata qilqasqan	22
1904 Watamanta Rimapana	22

2. CHILE SUYUQTA BOLIVIA SUYUMAN MAMAQUCHAMAN ATIYNIYUQ (SOBERANIA) LLUQSINATA QUNAPAQ SIMIQUZKAN

1895 Watamanta Rimapanakuna	25
Parismanta Tantawan Liga de las Nacioneswan [1919 - 1922]	25
Acta Protocolizada 10 enero 1920 watamanta	25
Arturo Alissandri Palma kuraq kamachiqpata rimariynin [1922 watapi]	26
Luis Izquierdo Canciller qilqasqan [1923 watapi]	26
Miguel Cruchaga Embajadorpata yuyaynin [1926]	26
Beltrán Mathieu Cancillerpata riqsichiynin [1926]	26
Jorge Matte Cancillerpata kutichiynin Kelloggspata wakichiyninman [1926]	27
Bolivia suyuqkata phiñakuynin riqsichiy Lima rimapana 1929 watapi qilqakusqanmanta, Kallpachasqa Protocolipiw	27
Qilqaskuna turkakusqanmanta musuq yuyay llusqisqan [1950 watapi]	28
Manuel Trucco Embajadorpata willana qilqan [1961 watapi]	29
Charañapi rimapanamanta junt'ana ruwaykuna llusqisqan [1975 - 1978]	29
OEApi Chile suyu simiquzkan [1979-1983]	31
"Enfoque Fresco" rimapanamanta [1986 - 1987]	32
Mana pita karunchaspa llank'ana [2000]	32
Mesa y Lagos kuraq kamachiqkunaqta rimariyninku [2003 - 2004]	33
Monterreypi Americasanta Cumbre [2004]	33
Rodríguez Veltze y Lagos kuraq kamachiqkunaqta tantakusqanku [2005]	33
Chunka kinsayuw ch'iku llankanamanta [2006]	33
Ñak'ay rimariykunaman rinamanta [2010 - 2011]	34

3. BOLIVIA SUYUWAN CHILEMANTA KURAQKAMACHIQKUNA, CANCELLERKUNA,EMBAJADORKUNA BOLIVIA SUYUMAN MAMAQUCHAMAN ATIYNIYUQ(SOBERANIA) LLUQSINATA QUYMANTA RIMAYMAN RIYMANTA	37
Aníbal Pinto Chilemanta Kuraq Kamachiq [1876 – 1881]	38
Domingo Santa María – Jawa suyuwan rimarinamanta kamachiq [1879 – 1880] kuraq kamachiqtaq [1881 – 1886]	38
Jorge Montt Chilemanta Kuraq Kamachiq [1891 – 1896]	38
Luis Barros Borgoño Chilemanta Ministro de Relaciones Exteriores [1894- 1895] Montt Kamachiyninpi	38
Juan Luis Sanfuentes Chilemanta Kuraq Kamachiq [1915 – 1920]	39
Emilio Bello Codecido Ministro Plenipotenciario Chilemanta La Pazpi [1929 Watapi] Sanfuentes Kamachiyninpi	39
Arturo Alessandri Palma – Kuraq kamachiq [1920 – 1924]	39
Luis Izquierdo Chilemanta Ministro De Relaciones Exteriores [1922 – 1923] Alessandri Kamachiynin Pachapimamaqucha	39
Emiliano figueroa Larrain – Kuraq kamachiq [1925 – 1927]	40
Beltran Mathieu Chilemanta Ministro De Relaciones Exteriores [1925 – 1926] Figueroa Larrainpata Kamachiyninpi	40
Jorge Matte Chilemanta Ministro De Relaciones Exteriores [1926 – 1927] Figueroa Larrainpata Kamachiyninpi	40
Gabriel Gonzales Videla – Kuraq kamachiq [1946 – 1952]	41
Horacio Walker Larrain Chilemanta Ministro De Relaciones Exteriores [1850 – 1951]Gonzáles Videlaqta Kamachiyninpi	41
Jorge Alessandri Rodríguez – Kuraq kamachiq [1958 - 1964]	41
Manuel Trucco Chilemanta Embajador La Pazpi [1961] Jorge Alessandriqapata Kamachiyninpi	41
Augusto Pinochet – Kuraq kamachiq [1973 – 1990]	42
Patricio Carvajal - Jawa suyukunawan rimanamanta kamachiq [1974 – 1978]	42
Miguel Schweitzer - Jawa suyukunawan rimanamanta kamachiq [1983]	42
CHILE QHIPA KAMACHIQKUNAN BOLIVIA SUYUMAN YUYAYNINKU NAWAN [1990 - 2014]	43
Patricio Aylwin – Kuraq kamachiq [1990 – 1994]	43
Eduardo frei – Kuraq kamachiq [1994 – 2000]	43
Ricardo Lagos – Kuraq kamachiq [2000 – 2006]	44
Michelle Bachellet – Kuraq kamachiq [2006 – 2010 y 2014 – 2018]	44
Sebastian Piñera - Kuraq kamachiq [2010 – 2014]	44
4. CORTE INTERNACIONAL DE JUSTICIAMAN MAMAQUCHA DEMANDA CHAYACHISQAMANTA	47
Bolivia Suyuqta Munaynin Tribunal Internacionalman Chimpakunamanta	47
Consejo de Reivindicación Marítima Paqariynin y DIREMAR	47
Ñawpaq Kuraq Kamachiqkuna Cancillerkunawan Tantakuna	47

Demandata Wakichiyamanta	48
Bolivia Suyumanta Llank'aq Runata Sutichanamanta	49
Demanda riqsichinamanta	49
Corte Internacional Justiciaqta Chayaninwan Atiyinwan	49
Demandaqta Kamachiykunaman Atikusqan	50
Demandaqta Mañaqaynin	50
Qilqasqapi Derechosninta Jaywanamanta Pacha Junt'aykuna	50
Bolivia Suyuqta Ruwayninkunamanta Qilqasqata Riqsichinamanta	50
Bolivia Suyu Mamaqucha Demandaman Yanapana	51
Posicionamiento Internacional Mamaqucha Demandamanta Taripayninkuna	51
Diremar Secretario Generalta Ratificana [2014]	52
Boliviamanta Canciller Oeapi Rimariynin [2014 Watapi]	52

5. BOLIVIA SUYU WISQ'ASQA KASQANRAYKU CONSECUENCIAKUNA 55

Tukuy Kapusqanta Qhichuchikusqanmanta 1879 Watapi Chile Suyu Junt'aykusqanmantawan Pacifico	
Awqanakumantawan	55
Wanuwán Kachiwan	55
Qulqi	55
Anta	56
Litio	56
Mamaquchaq Kapuyninkuna	57
Qhispi pasachiy kamachiyman jark'anakuna	57
Arica y Antofagasta Mamaqucha Samanakunapi Mana Munanyinman Aduanerapi Ruway Atisqanmanta	57
Mamaqucha Samanata Ujlla Apaykachasqanmanta	57
Cargas Peligrosas Waqaychanamanta Cobrana [IMO] Mamaqucha Samanapi	57
Impuestos Cobranamanta Tukuy Ruwanakunata Ruwasqamanta Carga Bolivianata Apamusqankumanta	57
Chanikuna Wicharisqanmanta Antofagastapi Iquiquepi Waqniqqi Mamaqucha Samana Bolivia Cargapaq	
Kichasqankurayku	57
Arica - La Paz Ferrocarril Sayasqanmanta	58
Jallp'a Chawpipi Wisq'asqa Kasqanrayku Qulqi Ganaynin	58
Qulqi Yaykumusqan	58
Jawaman Ranqhanamanta	58
Transportemanta chanin	59
Jawa Suyu Qulqi	60
Waq Qhipachaykuna Bolivia Suyu Mana Mamaquchayuq Kasqanrayku	60
Desarrollo Humanomanta Indice	60

6. PACHAPI RUWAKUSQAN	63
7. T'INKISQAKUNA	67
1 t'inkisqa: Boliviawan Chilewan Tinkuypuramanta Rimapana chunka chawawarki killamanta 1886 watamanta	67
2 t'inkisqa: Bolivia suyuwan Chile suyuwan Tinkuypuramanta Rimapana 6 chawawarki killa 1874 watamanta	68
3 t'inkisqa: Uyñipanaku Sama Qilqasqa Bolivia Suyuwan Chile Suyuwan 4 P'unchaypi Ariwaki Killa 1884 watamanta	69
4 t'inkisqa: Jallp'ata Pasapunamanta Rimapana Bolivia Suyuwan Chile Suyuwan Qilqasqa 18 Aymuray Killa 1895 watamanta	70
5 t'inkisqa: Santiagopi Allinpi Kawsaymanta Masikanamanta Rimakipana Qilqasqa 20 Qhuyaraymi Killapi 1904 watamanta	71
6 t'inkisqa: Protocolisasqa Acta 10 Enero De 1920 Wata	75
7 t'inkisqa: Frank Kellogg Secretariomanta Kamachina 30 Noviembre Killa 1926 watamanta	76
8 t'inkisqa: Jorge Matte Ministro De Relaciones Exteriores manta Frank Kellogg Secretario de Estado Norteamericanoman Qilqasqa Apachisqan 4 P'unchay Diciembre Killa 1926 watamanta	76
9 t'inkisqa: Boliviama Embajadorpata Willaynin N° 529/21 Uj P'unchay Junio Killamanta 1950 Wata	77
10 t'inkisqa: N°9 jisq'un Qilqasqa Chile suyumanta Ministro de Relaciones Exteriores 20 junio 1950 wata	78
11 t'inkisqa: Chilemanta Willana Qilqa 10 julio killamanta 1961 watamanta [Manuel Trucco Embajador]	79
12 t'inkisqa: Charañamanta Qutuchasqa Rimana Boliviawan Chilewan 8 Febrero 1975 Watamanta	80
13 t'inkisqa: N°686 Qilqasqa Ministro de Relaciones Exteriores Chile Suyumanta 19 Diciembre Killa 1975 Wata	80
14 t'inkisqa: N° 30-76 Oficial Willana Ministro De Relaciones Exteriores Perumanta	82
15 t'inkisqa: OEA Kamachina Ag/Res. 426 Octubre Killa 1979 Watapi Jap'ikapusqa	83
16 t'inkisqa: OEA manta Kamachi AG/RES. 686 [XIII-0/83] Jap'isqa 18 noviembre 1983 wata	84
17 t'inkisqa: Prensamanta Willana Boliviama Chilemanta Cancillerkunaqta 22 Febrero Killa 2000 watamanta	84
18 t'inkisqa: XV Tantamanta Acta Politicas Tapuriykunamanta Bolivia Chile, 25 Noviembre Killamanta 2006 watamanta Qilqasqa	85
19 t'inkisqa: Corte Nacional De Justiciaman Ruwaykunata Riqsichinapaq Ruwaykuna [Mana Chiqachasqa Tikrana]	86
20 t'inkisqa: Evo Morales Kuraq Kamachiqpata Mamaquchaq P'unchayninpi Rimarisqanmanta, 23 Marzo Killamanta 2014 Wata	90
21 t'inkisqa: David Choquehuanca Cancillerpata XLIV Jatun Tantapi Rimariynin [Asunción, 4 Junio Killa 2014 Wata]	92
MAYMANTATAQ FOTOKUNA LLUQSIN	95

“Bolivia suyuqa mana mamaquchamanta karunchasqa kawsayatinmanchu, kunanpis qhipamanpis, kallpanmanjina pacífico mamaqucha patapi uj sumaq jallp’a samanayuq kananrayku tukuy imata ruwanqa, manataq ni jayk’aq jina kachun ninqachu sapa kuti kay rimapanamanta parlakuqtin. Kaytaq kawsayninpata tiyananta kamarichin”.

Daniel Sánchez Bustamante

Bolivia suyumanta Ministro de Relaciones Exteriores, 22 pacha puquy killa 1910 watamanta

“Mana uj ratullatapis qunqanachu, mana Bolivia suyuta p’ultiy atinchischu, Antofagsata jallp’amanta karanchusqa, chantapis tukuy Litoral jallp’amanta, unayqa Loakama paypata karqa, mayniqllatapis samana jallp’ata qunanchis tiyan, uj kalli punkuta, chayniqtataq mana manchaywan nitaq llakiywan yaykunanpaq, mana Bolivia suyuta wañuchiy atinchismanchu nitaq atinanchischu tiyan....”

Domingo Santa María

Chile suyumanta Jawa Suyukunawan Rimanamanta Kamachiq, 1879 watapi aya raymi killa iskay chunka suqtayuq p’unchay.

QALLARIYNIN

Waranqa pusaq pachaq iskay chunka phisqayuq watapi Bolivia suyuqa sapa llaqtajina yurirqa, tawa pachaqjina kilómetros costayuq pacífico mamaqucha patapi. Phisqa chunka tawayuq watamantataq, waranqa pusaq pachaq qanchis chunka jisq'unniyuq watapi Chile suyuqa Litoral llaqtaman yaykuykuspa tukuy jallp'anta jap'ikapurqa, chaymantapachataq Bolivia suyuta mana mamaquchaman llusqinayuyta saqirqa, jallp'a qhichusqantaq pachaq iskay chunkayuq kilometrosjina karqa.

Ni mayqin jawa suyukunawan maqanakuyllapipis Bolivia suyuqa askha jallp'anta qhichuchikurqachu pacífico maqanakunapijinaqa, chaytaq Bolivia suyuta mamaquchaman mana atiyniyuq llusqinayuyta saqirqa manataq pacífico mamaquchapi kayniyuqta saqirqa, maypicha jallp'akunamanta qulqimanta ima sumaqta llank'akuy atin.

Chilie suyuqta yuyayninpi kasan Bolivia suyuta qhipachachisqanqa, chay jawataq sapa kuti nin, Bolivia suyuqa mana wiñaypaq wisq'asqa kanmanchu, chayraykutaq Bolivia suyuwan rimariyman rin, pacífico mamaquchaman atiyniyuqwan llusqinanpaq uj yuyaykunallawan chantapis uj suyuqllata rimariyninkunallanwan.

Kay jawataq Bolivia suyuqa allimanta ch'ampakunata ch'uyanchayman rin, maychus jawa suyukuna ch'ampakuna kasqanmanjina, chayraykutaq Corte Internacional de Justiciaman rirqa kay jatun ch'ampaman uj ch'uyanchayta mask'aspa.

Bolivia suyuqa Chile suyuwan allinmantapuni ch'ampakunata ch'uyanchayta munan, chayraykutaq kay ruwaypi tukuy pacha suyukunaqta yanapanayninta suyan, imaraykuchus kay ch'uyanchaywanqa qhipa jark'anata uqhariyta munan mayqincha mana qulla America qutuchasqa kananta saqinchu.

David Choquehuanca Céspedes

BOLIVIA SUYUMANTA MINISTRO DE RELACIONES EXTERIORES

Manaraq Tawantinsuyu, Tiwanaku, Antiqpata ayllukunan apukamaynin kasaqtin Kawsayninpata chimpunta chay mamaqucha kantupi churaykusqa. Chaymantataq Manku qhapaq Mama uqlluq kastan pata pampamantapacha sumaq kawsayninta k'anchachirqa. Litoralpata wakín llaqtakunanqa inka sutikunayuq kanku, chantapis kawsayninmanta nakuna kanraq. Atacama sutiqa qhiswa simimanta ninku, chay chiqataq Yupanki inkaq kamachiynin pachapi taripasqa karqa nin, paytaq apukamayninman qutuchaykusqa.

Jorge Escobari Cusicanqui

BOLIVIA SUYUMANTA MINISTRO DE RELACIONES EXTERIORES, 1979

watapi Boliviaqata kawsaynin (2013: p. 77)

1

Kawsayninmanta yachayninkuna Litoral boliviano qhichuchikuymantawan

Pata jallp'awan Atacama mamaqucha kantuwan t'inkikuyninqa unay pachamanta jamun mamaquchawan indígena suyukunawan ujchasqa kasaqtin. Tiwanaku kawsayqa jallp'api mast'araykuninpi pacífico mamaqucha kantupi Azapa q'uñi llaqtapi qanchis tiyapakullatapis wiñachirqa. Inka apukamayqa qulla kuntisuyu kamachiyninpi Atacama ch'usaq pampakama chayarqa. Aimara kawsayqa pata jallp'a llaqtakunawan mamaqucha kantuwan allinta puraqmanta, uywakunata puquykunata turkakuspa kawsakuq kanku, kay allinpi kawsakuytaq Colonial kamachiyninrayku yupaychasqa karqa. Chayniqtataq Bolivia suyuqa Atacama chiqapi manchay jatun qhapaq mamaqucha kantuyuy paqarirqa, chay k'itipitaq atiyinta rikhuchispa, waranqa pusaq pacha qanchis chunka jisq'unniyuq watapi Chile suyu Atacama kitiman yaykurparqa, chaytaq jallp'a kapusqanta kawsayninta waqjinayachirqa.

PERUQPATA VIRREINATONWAN REAL AUDIENCIA DE CHARCASPIWAN

Española pilluqa Americapi uj musuq político - apaykachana qututa churarqa, Virreynatosta Capitaniasta paqarichispa. Waranqa jisq'un pacha q tawa chunka iskayniyuq watapitaq Perú Virreynato rikhurirqa, chaykunataq Reales Audienciaspi rak'irakurqa, chaykunamanta ujqa Real Audiencia de Charcas karqa (kunan Bolivia), Cedula Realniqta waranqa phisqa pacha q phisqa chunka jisq'unniyuq watapi paqarirqa, jap'iyin ukhupitaq Atacama kiti mamaqucha kantunpiwan kasarqa. Kayqa chinchapi Loa mayumanta, qullapi K'ara mayukama karqa, 25° chimpapuramanta astawan jaqaypi.

QULQI MAYU VIRREINATOMANTAWAN REAL AUDIENCIA DE CHARCASPIWAN

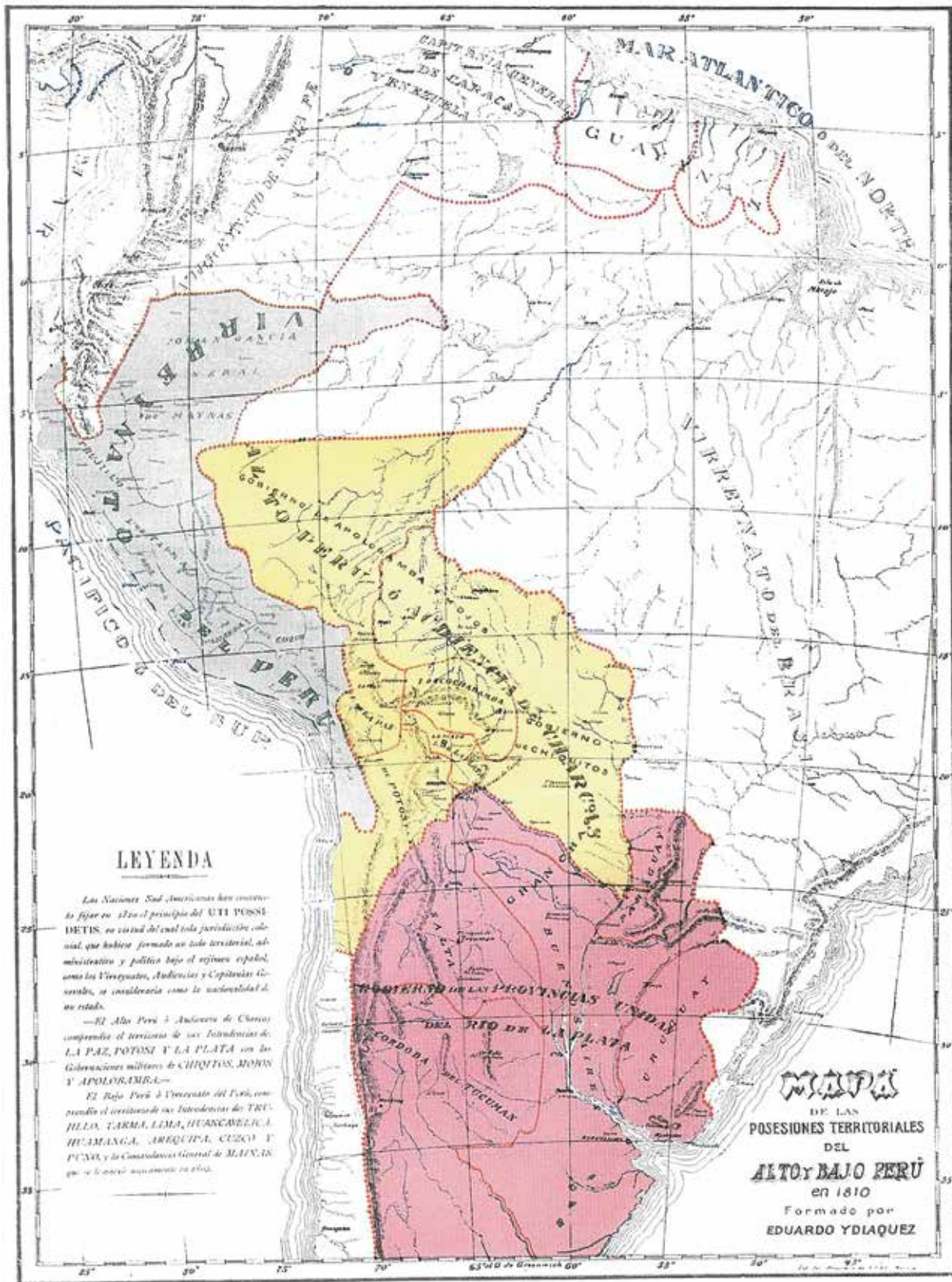
Waranqa qanchis pacha q qanchis chunka suqtayuq watapi Qulqi Mayu virreinato paqarisqanwan, Real audiencia de Charcaswan Atacama k'ititawan qutuchaspa musuq kamachiypata makinman pasarqa, kay pachapitaq chay k'itimanta parlanapaq Pata Perú musuq sutita apaykacharqanku, ajinallataq waranqa qanchis pacha q qanchisniyuq watapi musuq Virreinatoqa pusaq intendenciaspirak'irasqa karqa, chayuj intendencia ukhupitaq Potosí tarikurqa. Kaytaq suqta partidospi rak'ikurqa, kay suqta partidosmanta ujqa Atacama mamaqucha patapi mamaqucha kantuyuywan karqa.

BOLIVIA SUYUQPATA QHISPI KAYNIN (1825 WATA)

Bolivia suyuqa waranqa pusaq pacha q iskay chunka phisqayuq watapi qhispi kayninta tarirqa. Unay Real Audiencia de Charcas jallp'an patapi, waranqa pusa pacha q pusa q chunka watamanta uti possidetis kamachiyninmanta yuyayninmajina, maypicha nin paqariq llaqtakunaqta jallp'anku tinkuypuranta yupaychanankuta chay watapaq kapusqanta. Waranqa pusaq pacha q iskay chunka suqtayuq watapi suyu rak'ikunanta kamachikurqa, ñawpa Intendencias Colonialesta departamentospi tukuchikurqa, kaykunataq provinciaspi rak'irakurqa, chay ukhupitaq Atacama kasarqa, Potosí llaqtaqta karqa, wanupi, kachipi, boraxpi, antapi qulqipiwan qhapaq. 1 y 2 figuras qhawariy.

LITORAL LLAQTAQTA PAQARIYNIN

Waranqa pusaq pacha q iskay chunka jisq'unniyuq watapi Litoral Provincia paqarirqa, waranqa pusaq pacha q suqta chunka

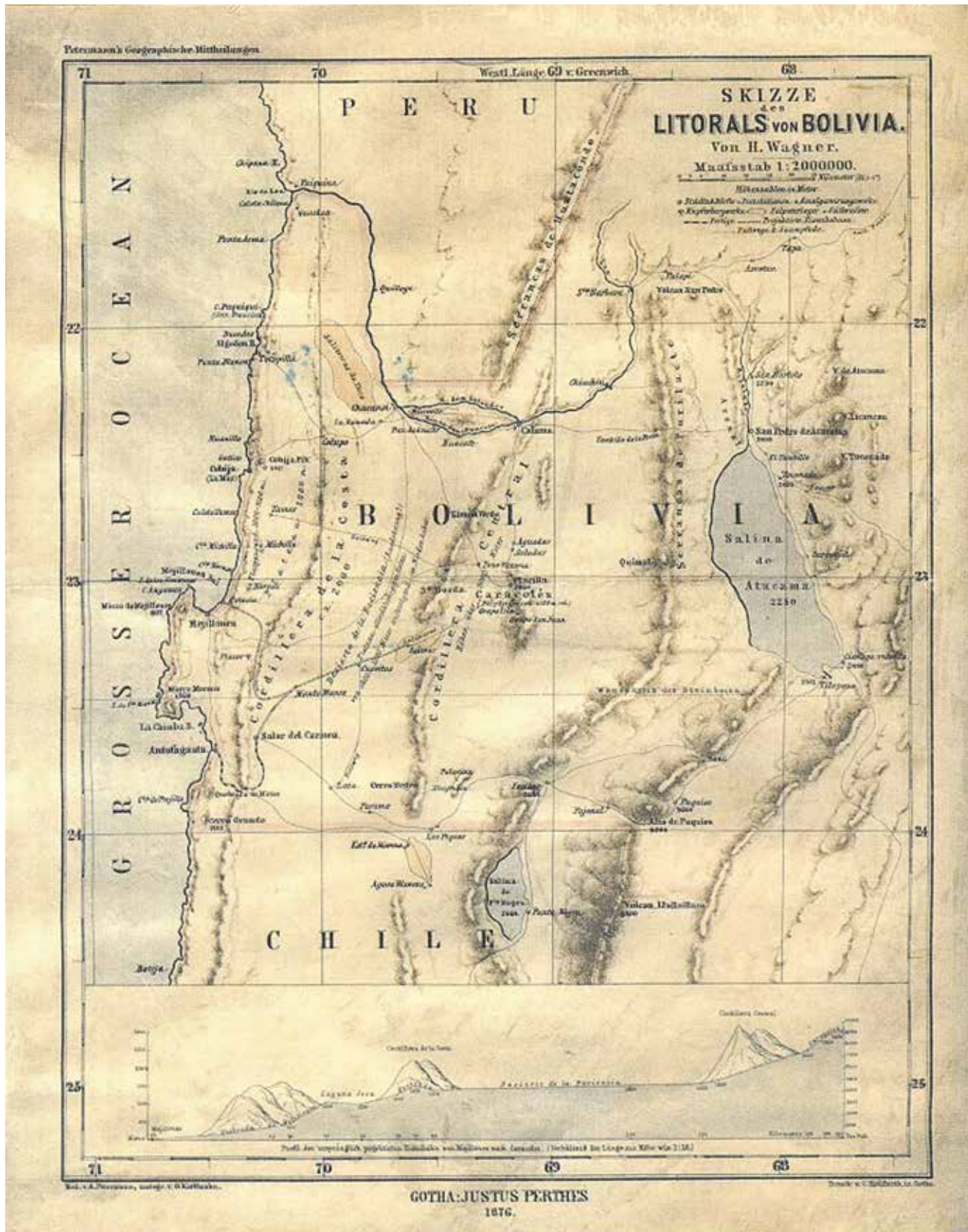

1 Figura: Perúmanta Virreinato, Al Perú o Audiencia de Charcas Qulqi myu Virreinatopiwán, Eduardo Ydiaquez, 1810. Uti posidetis juris wataqta Real Audiencia Charcasmantapis o Alto Perúmantapis Atacama q'ara pampa kamachiyninwan mamaqucha kantuntaq Pacífico mamaquchapi.

2 Figura: Chile, La Plata y Bolivia o Alto Perú República qallarisqaqin. Ruwaq: Hall S. [Sidney], 1829. Sapa kasqanmantaña, Boliviaqa Atacama q'ara pampatawan Pacifico mamaqucha kantuntawan kamachiynin urallapipuni jap'isarqa, Real Audiencia de Charcasanta Jall'p'a jap'irqa chaypiwan.

3 Figura : Litoral Boliviano Von H. Wagnerrayku ruwasqa, 1876 watapi, manaraq Chilemantay kaqkuna yaykurparisaqtinku, Boliviaqa Pacifico mamaqucha patanpi jatun Litoralniyuq qarqa, chaytaq Internacional Cartografaraykulla riasikipasqa qarqa.

qanchisniyuq watapitaq Departamento jina 120.000 waranqa kilómetros² jallp'ayuy riqsichikurqa, chinchaman Loa mayuwan tinkuypurayuwán [Perú suyuwan tinkuypuranta rikuchirqa] qullamantaq K'ara mayuniqta [Chile suyuwan tinkuypura] 25°chimpapuramanta astawan jaqaypi, Litoral Bolivianoqa Antofagasta, Cobija, Tocopilla Mejillones mamaqucha samanyuq karqa, chantapis Atacama, San Pedro de Atacama Ilaqta ukhupi juch'uy Ilaqtakunan imayuq. *3 figurata qhaway.*

BOLIVIA SUYU MANA MAMAQUCHAYUQ KASQANTA RIQSIPANAMANTA

Bolivia suyuqta mamaqucha kantuyuy kayninwan mamaquchaman atiyinwan imaqa mana Chile suyurayku qhawarasqachu karqa. Chile suyuqta 1822, 1823, 1828, 1833 watamanta Kamachiyninkuna chinchaman tinkuypuranqa Atacama ch'usaq pampa kasqanta riqsikiparqanku.

Boliviaqta mamaquchaman atiyiniyuq kasqanqa jawa suyukunapi imaymana llank'aq qutuchakunapi riqsikipasqa karqa, astawan sut'i kaqtaq kasan kay masakay rimapana Ranqhanawan mamaquchanta rinawan, 1933 watapi Chile suyuwan qilqasqa.

BOLIVIA SUYUQ MAMAQUCHA KANTUNPI CHILE SUYU PURIYKACHASQAN

Waranqa pusaq pachac tawa chunka wata qallarisaqtin Chile runakuna Litoral jallp'akunaman tiyakuq yaykuykurqanku, mana pimanta mañarikuspa qhapaq waqaychana wanuta urqhuy qallarirqanku, pisi runakuna tiyakusqanta yachaspa chantapis mana Bolivia kamachiqkuna sapa kuti chayman

risqankuta ima qhawarispa. Chayraykutaq Chile suyuqa Bolivia suyupi 23° paralelokama atiyininta chayachiy munarqa. Bolivia kamachiqqa phiñakuyninta maychus kaqman chayachirqa, chay ch'ampataq allinmanta ch'uyanchayta munarqa.

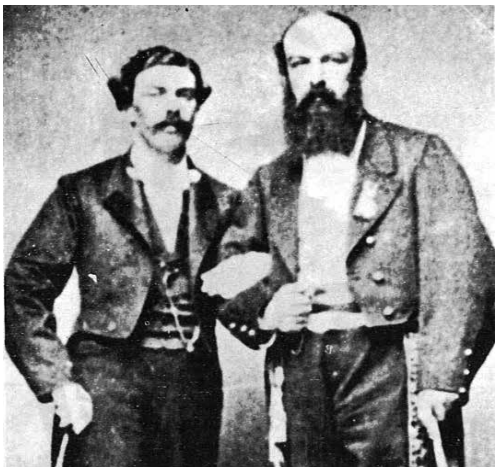
BOLIVIA SUYUWAN CHILE SUYUWAN TINKUYPURAMANTA RIMAPANA (1866 Y 1874 WATAPI)

Chile suyu jallp'anchisman yaykuykamusqanraykuqa, iskaynin suyukuna iskay tinkuypura rimakipanata siq'iykurqanku, uj kaqqa¹ 10 agosto killa 1866 watapi siq'ikurqa, kaytaq 24° chimpapurapi saywata churarqa, chantapis wanu, metales minerales 23° ,24° chimpapurapi tarikuqqa urqhuyqa puraqmanta kanman kasqa. *4 figurata qhaway.*

Waranqa pusaq pachac qanchis chunka tawayuq watamanta suqta p'unchaypi chawawarki killamanta iskay kaq tinkuypuramanta rimapana Boliviano chileno siq'ikurqa, kayniqtataq 24° chimpapurapi saywa kasqan sut'ichakurqa, chantapis Chile suyu 23° chimpapurakama wanu urqhuy atiyiniyuq kasqanta. Chantapis Chile runakuna industriakuna qulqikuna ima, iskay chunka phisqayuy watarayku.² mana waq impuestosta paganqankuchu.

Qhipan watataq waranqa pusaq pachac qanchis chunka tawayuq rimapanaman uj yapaykusqa rimapana siq'ikurqa, kaypitaq sut'incharqa ima ch'ampakunallapipis waq atiyiniyuq qutukuna ch'uyanchayta yanapanankupaq. *5 y 6 Figurata qhawariy.*

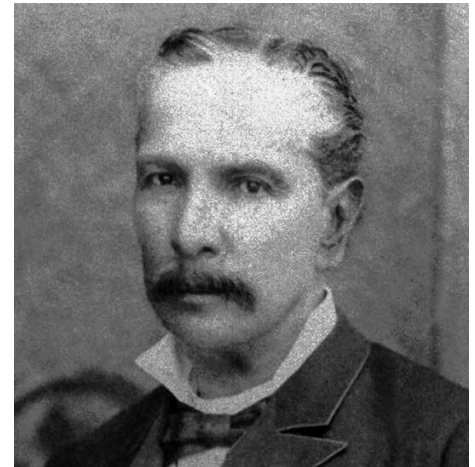
-
1. t'inkisqa 1.
  2. t'inkisqa 2.

4 figura: Aniceto Vergara Albano, La Pazpi Chilemanta Plenipotenciario Mariano Donato Muñozpiwan, Boliviámanta Canciller pikunacha 1866 rimakipanata rimaykacharqanku.

5 Figura: Carlos Walker Martínez, Boliviapi Chilemanta Ministro Plenipotenciario, 1874 Rimapanata Siq'iq

6 Figura: Mariano Baptista, Boliviámanta Canciller, 1874 Rimapanata siq'iq.

MAMAQUCHA PHUQCHISQANRAYKU, CHUNKA CENTAVOS IMPUESTOTA JUNT'ANAMANTA 1877

Waranqa pusaq pachaq qanchis chunka qanchisniyuq watapi uj pachakuyuy chantaqa mamaqucha ch'allpaqiyay karqa, [pusaq ch'iku pusaq grados escala de richterpi chayniqkunapi karqa] Bolivia suyuqta mamaquchan kantunta pampacharparqa chay k'itita thunispa, 7 figurata qhaway. Chayllapis kanmanjinaqa waranqa pusaq pachaq qanchis chunka pusaqniyuq watapi Bolivia suyuq k'itikunanta unumuchuy ch'akichirqa, kay pachamama thuniykuna kasqanraykutaq Bolivia kamachiqqa anglo-chilena empresaman Salitres compañiaman Antofagasta Ferrocarrilmanwan chunka centavosta sapa kintal salitre jawa suyuman urqhusqanmanta pagananta mañarqa, ajinamanta pisi qulqillatapis tantarinanpaq kay pachamama allincharinanpaq. 8 figurata qhaway. Kay mañayqa Chile suyuq phiñakuyninta riqsichirqa, manaraq compañia Boliviano tribunalesman risaqtin. Bolivia suyu kamachiqtaq allinmantan kay ch'ampata ch'uyanchay munasqanta riqsichirqa, 1875 watamanta kallpachasqa rimapanawan yanapasqa.

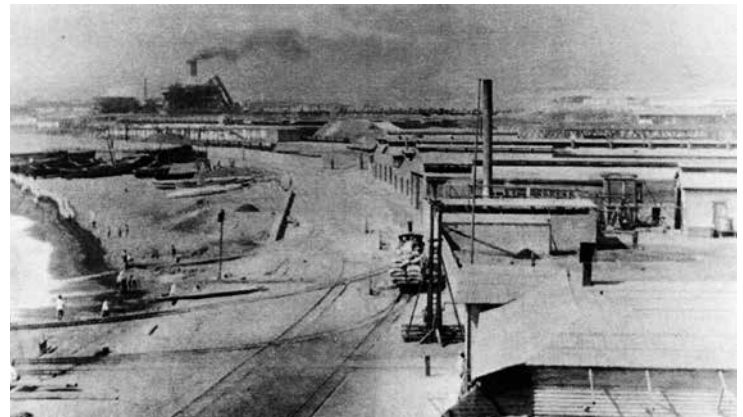
BOLIVIA SUYUMAN YAYKURPASQANKUMANTAWAN PACÍFICO AWQANAKUYMANTAWAN

Chile suyuqa mana yuyaychasqankuta yupaychaspá mana waq yachaq qutu yanapaqman rispa ima Chile suyuqa chunka tawayuq p'unchayta kamay killamanta waranqa pusaq pachaq qanchis chunka jisq'unniyuq watapi Antofagasta mamaqucha samanman militareswan junt'aykuykurqa, mana awqanaku kasqanta willaspa, Bolivia suyuqa mana munasqan nitaq yuyasqan awqanakuman qhatatisqa karqa, chayraykutaq atiynta jark'anan karqa, waranqa pusaq

pachaq qanchis chunka watapi Perú suyuwan Alianza Defensiva rimapana qilqasqankumanjinataq, Perúwan khuska Chile qutukunata jark'ayta munarqa, kaykunaqa tukuy Litoral jallp'ata, Perú suyuqta Tarapacá, Tacna, Arica provinciakunaman Lima suyuman ima yaykuykurqanku. 9 figurata qhaway.

7 Figura : Litoral bolivianapi thuniykunamanta mamaqucha ch'allpaqiyasqanrayku,1877 wata.

8 Figura: Antofagastamanta Compañía kachikunamanta Ferrocarrilesmantawan, 1879 wata.

9 Figura: Chileno maqanakuq t'uqpa 3° sinrumanta Plaza Colónpi desfilaspa Antofagastaman yaykurparisqankumanta uj chhika pachanman [Bolivia] Chileno ejércitorayku, 1879 wata

10 Figura: Eduardo Abaroaq kamachisqa sinru Topaterta jark'anankupaq kachasqa, Heroeqa chawpipi q'uluyuq punchunwan much'umpi. Tukuy awqanakupi wañunku.

Bolivia suyuqta Calama llaqtaq sumaq jark'akuyninqa iskay chunka kinsayuq marzo killamanta 1879 watapi ruwakurqa, chaytaq Ladislao Cabreraqta Eduardo Abaroaq kamachiyninpi kasarqanku.

10, 11, y 12 figurasta qhaway.

11 Figura: Eduardo Abaroaqa, Topater chakapi mana jip'ichikunanrayku wañuchichikurqa, iskay chunka kinsayuq p'unchayta marzo killamanta 1879 watapi. Boliviamenta astawan sumaq kaq awqanakuq.

12 Figura: Ladislao Cabrera, Calamamanta sumaq k'acha runa. Chay Bolivia llaqtaqta jark'ayninta wakichirqa. Eduardo Abaroawan khuska maqanakurqa, 23 marzo killa 1879 wata.

1884 WATAMANTA RIMAPANA

1883 watapi Chile suyuwan Perú suyuwan Ancon nisqa rimapanata qilqasqankumanta, Chileqa Tarapacá provinciata wiñaypaq jap'ikapurqa chantapis Tacnawan Aricawan kamachiyninpi qhipakurqa, chunka watamanta uj watuna ruwakunankama. Ajinallataq Chile suyuqa Bolivia suyuta manchachispa uj rimapanata siq'ichirqa, manaqa jallp'an ukhupi awqanakuy kallaqapuni nispa, Jinapis Bolivia suyuq rimariqkunanga Belisario Salinaswan Belisario Boetowan nirqanku: Bolivia suyuqa mana jayk'aq samanqanchu mamaquchaman atiyuyquq llusqinayquq kanankama. 13 y 14 figuras qhawariy.

Chayraykutaq iskaynin suyuquna 1884 watapi uj samana rimapanata³ siq'irqanku manataq kay rimapanaga ujtawan awqanakupaqchu karqa imaraykuchus Chile suyuqa Litoral Boliviana kamachiyninpi jap'isarqa, chantapis Boliviaman mamaquchaman atiyuyquq llusqinata qunman Tacnaqta Aricaqta ch'ampan ch'uyanchakuqtinkama, Chiletaq makisninpi jallp'akuna kasqanta munayninman apaykachanman. 1895 watamanta jallp'akunata pasapunamanta rimapana kay ruway munaymanta sut'inchan.

ABRAHAM KÖNINGPATA QILQASQAN

Siglo XX qallarisqaqin Chile suyuqa tukuy ima junt'ananta mana junt'ay munarqachu, chaymanta sut'inchaytaq uj qilqasqa kasan 13 agosto killamanta 1900 watapi chaytaq nin: "Awqanaku tukukusqantawan, atipaq suyuqa munasqanta mañan chayraykutaq tukuy awqanakupi gastakusqanta pagananta mañan, Boliviaqtaq atipachikun, manataq

3. t'inkisqa 3.

13 Figura: Belisario Salinas Boliviamanta Rimariq 1884 watamanta Awqanaku samana Rimapanapi siq'iq.

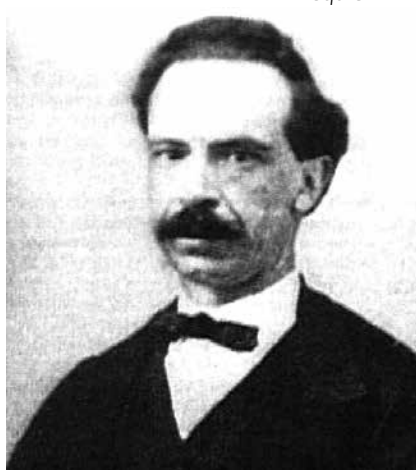
imawan pagay atinchi, chayrayku Litoralta qupurqa. [...]. Uj pantay chayqa sapa p'unchaytaq prensapi callepi nikusan, Boliviaqa derechoyuq uj mamamqucha samana mañananqa Litoralninta qusqanmanta. Mana chay kanchu. Chile Litoralman yaykuykuspa jap'ikapun, imaynatacha Alemania tinkuytura imperio la Alasociata la Lorenatawan jap'ikapurqa ajinata, kikin titulollawantaq Estados Unidos America del nortemanta Puerto Ricota jap'ikapun ajinallataq. Derechosniyuqa atipasqaykumanta rurin, chaytaq tukuy suyuqunaqta mamakamachi. Litoralqa qhapaq, askha junutaq chanin, chayta yachaykuña. Askha chaniyuq kasqanrayku jark'ayku: manachus chaniyuq kanman chayqa mana jark'aykumanchu". 15 figurata qhaway

1904 WATAMANTA RIMAPANA

Litoral boliviano Chileq kamachiyninpi kaspera, mana ñuqanchispata mamaqucha samanayquq kaspera, mana yaykunayquq nitaq llusqinayquq, askha ch'ampakunayquq cargakunapaq chantapis aduanasninta Chile apaykachasqan, Boliviaqa allin kawsay masakay rimapanata 20 p'unchayta octubre killamanta 1904 watapi qilqarqa.

Kay rimapanaga kamachirqa Chileq atiyininta tukuy kitikunaq atipasqanpi, chantapis Boliviaq allinninpaq jallp'anniqta Pacifico mamaqucha samananiqta derecho qhispi pasananta, waq junt'aykunatawan chantapis uj ferrocarril ruwakunanta, chaytaq Aricatawan La Paz tawan tinkuchinan karqa. Jinapis chay rimapanaga mana q'alachu junt'akun, mana wisq'aypata ch'ampata ch'uwananchu manallataq Bolivia suyuwan Chile suyuwan mamaquchaman atiyuyquq llusqinata qunamanta rimanakuta sayachinchu.⁴

4. t'inkisqa 5.

14 Figura: Belisario Boeto Boliviamanta Rimariq 1884 watamanta Awqanaku samana Rimapanapi siq'iq.

15 Figura: Abraham König, La Pazpi Chilemanta Ministro Plenipotenciario 1900 watapi.

2

Chile suyuqta Bolivia suyuman mamaquchaman atiyuniyuq (soberania) lluqsinata qunapaq simiqusqan

Manaraq chantapis 1904 watamanta rimapana qilqakusqanmanta, Chile suyuqa simiqurqa Bolivia mana Pacifico mamaquchaman llusqinayuq qhipakunanpaq, chaytaqa uj llaqtaqa iskaynin llaqtakunaqa simiqusqankuwan.

1895 WATAMANTA RIMAPANAKUNA

Chunka pusaqniyuq p'unchay mayo killamanta 1895 watamanta Boliviawan Chilewan kinsa rimapanata qilqarqanku: Allinkawsay masikay rimapanata, jallp'ata pasachipunamanta rimapanata, ranqhana rimapanatawan⁵. Kay kinsa rimapanaqa iskaynin Congresosrayku kallpachasqa karqa chay kallpachasqakunataq kasqanmanjina turkasqa.

Uj kaqraykuqa, Chile suyuqa makillanpipuni jap'inman wiñaypaqtaq awqanaku samana 1884 watamanta jallp'akuna qpusqankumanta. Iskay kaq rimapanaraykutaq Chile suyutaq simiqurqa Boliviawan Aricata Tacnata pasapunanta imaynatacha jap'ikapurqa ajinallatataq, mana chayqa Caleta de Vitorta Quebrada de Camaroneskama, mana chay jallp'akunata mana pasapuy atiqtinga. Ni mayqin pasapunata Chile suyuqa junt'ancho.

PARISMANTA TANTAWAN LIGA DE LAS NACIONESWAN (1919 - 1922)

Bolivia suyuqa mañayninta multilateral qutupi riqsichirqa chay kutipuni Paris tantaman 1919 watamanta chantapis Liga de

5. t'inkisqa 4.

la Nacionespi, 1929 watapi 1922 watapiwan. Kutichiytaq iskay chunka pusaqniyuq septiembre killamanta 1921 watamanta tanta ruwakusqanpi Chilemanta rimariqnin Agustin Edwards sumaqmanta nirqa Boliviawan chiqan rimanata qallarinanpaq mamaqucha wisq'aynin cha'mpanmanta rimarinapaq. Uj watamantataq Chilemanta kachasqa Manuel Rivas Vicuña uj qilqasqapi chunka jjsq'unnayuq septiembre killamanta 1922 watamanta Liga de las Nacionesman apachisqapi, Chile suyu simiqusqanta watiqamanta Boliviawan rimapanaman rinanta riqsichirqa. 16, 17, 18 figurasta qhawaychis

ACTA PROTOCOLIZADA 10 ENERO 1920 WATAMANTA

1920 watapi, diplomático Chileno La Pazpi riqsikipasqa Emilio Bello Codesido Canciller Boliviano Carlos Gutierrezwan uj actata qilqarqanku, chaypitaq Chile kamachisqaqa nirqa Chileqa Bolivia suyuwan rimarinakuyta munan, Bolivia suyuwan uj yuyaychayta urqhuyta munan Pacifico mamaquchaman uj llusqinayuq kananpaq, mana 1904 watamanata rimapanata qhawarispa.

Bello Codesido, suyunrayku kamachisqa, Bolivia suyuq mamaquchaman llusqinata nistasqanta yachaspa uj sut'i yuyayta riqsichirqa: Chile suyuqa Bolivia suyuman uj yupa kitita Arica chinchapi ferrocarril siqimantawan qunman, chaykunataq watuyipi nisqankumanjina kasarqa, chaytaq Ancon rimapanamanjina ruwakunan karqa.⁶

6. t'inkisqa 6.

ARTURO ALISSANDRI PALMA KURAQ KAMACHIQPATA RIMARIYNIN (1922 WATAPI)

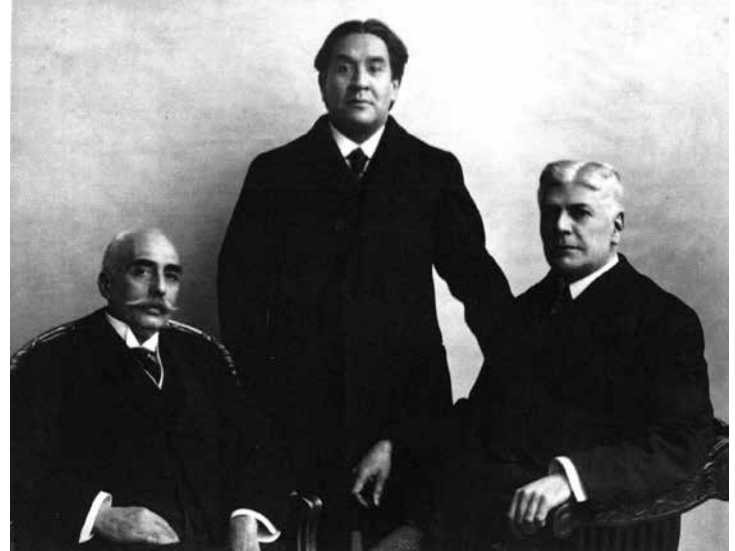
Chile suyuqta Kuraq Kamachiqnin Arturo Alessandri Palmaqa Bolivia suyuwan iskaynin suyu ukhu rimapanawan uj allin ch'uyanchayta yuyaykunata mask'ananku ancha yupa, kaytataq allinmanta rimapaykunawan ñawpaqman rinapaq, ajinatataq 1922 watamanta junio killapi, ajinatataq suyunpata congresonman riqsichirqa. Chay pachapiqa nirqa Bolivia suyuqa Chile suyupi uj ch'uyanchayta tarinqa mamaquchaman llusqinapaq, ajinamantataq jallp'a chawpipi wisq'asqa kayninta tukuchanqa.

LUIS IZQUIERDO CANCELLER QILQASQAN (1923 WATAPI)

Boliviamenta Ministro Plenipotenciarioq pata Chilepi rimarisqan. Ricardo Jaimes Freire, Chile suyu Canciller Luis Izquierdo qilqasqanpi febrero killapi 1923 watamanta 6 y 22 willana qilqasqanpi ajinata nirqa: imaynatacha suyunmanta kuraq kamachiq nin ajinallataq kamachiqnin pata nisqa Liga de las Nacionesman, Chile suyuqa uj musuq rimanata ruway atinman Bolivia suyuqta kayninta waturispa mana 1904 watamanta allin kawsana rimapanata ujjinayachispa, manataq jallp'an pata llank'ayninta sayachispa. 19 figura qhaway

MIGUEL CRUCHAGA EMBAJADORPATA YUYAYNIN (1926)

Washingtonpi Chileqta Embajadornin Miguel Cruchaga 10 junio killamanta 1926 watamanta Estados Unidosmanta

16 Figura: Liga de las Nacionesman Boliviamenta kachasqakuna, [lluq'imanta pañakama], Félix Avelino Aramayo, Franz Tamayo, Florián Zambrana

Secretario de Estadoman, Frank B. Kelloggman uj qilqasqata riqsichirqa, chaypitaq Tacna y Aricata jallp'ankunaqta rak'ikuyninta riqsichirqa. Chay wakichisqanmanjina Tacna Perú suyuqta kamachiyninpi qhipakunman, Aricataq Chile suyupaq, Bolivia suyupaqtaq uj ñanta tawa kilómetros anchumanta, chaytaq Boliviaq tinkuy puranmanta kanman, Villoriokama manaqa Caleta de Paloskama uj kikin siqi rinman, kaytaq Bolivia suyuman uj atityniyuq llusqinata Pacífico mamaquchaman qunman.

BELTRÁN MATHIEU CANCELLERPATA RIQSICHIYNIN (1926)

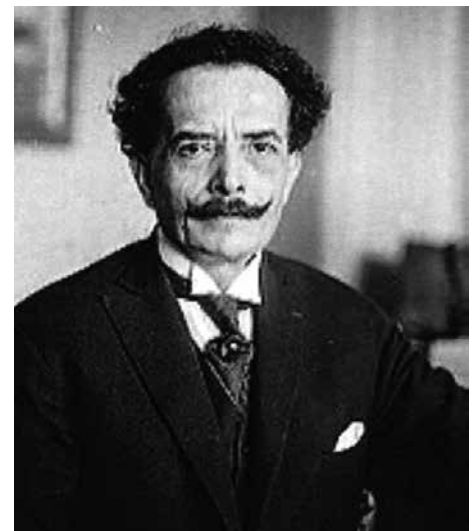
23 junio killa 1926 watamanta Beltrán Matheiu chilemanta Canciller uj qilqasta riqsichirqa, maypicha nisarqa Chile suyuqa

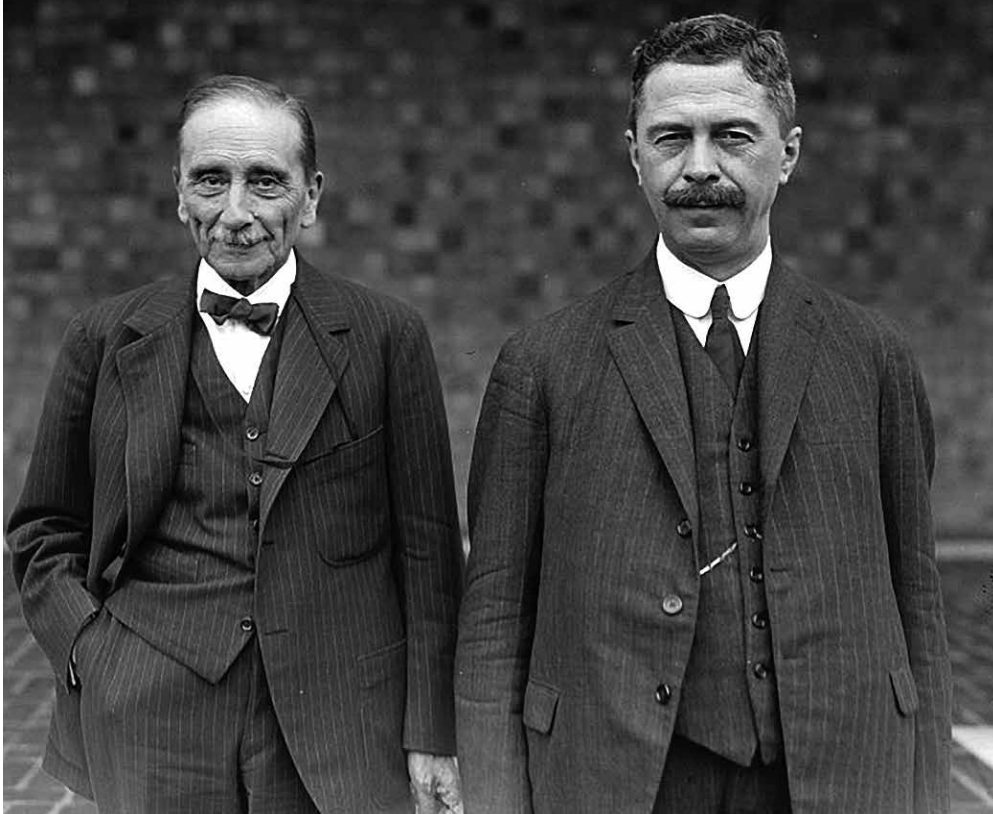
17 Figura: Agustín Edwards, Liga de las Nacionesman Chilena Kachasqakunamanta Kamachiq.

18 Figura: Manuel Rivas Vicuña, Liga de las Nacionesman Chileno rimariq.

19 Figura: Ricardo Jaimes Freyre, Santiagopi Boliviamenta Ministro Plenipotenciario.

20 Figura: Chilemanta Canciller, Beltrán Mathieu EEUUpi Embajadornipiwan, Miguel Cruchaga, 1926 watapi..

Bolivia suyuman Arica llaqtamanta uj phatma kitita qupunman, imaynatacha Estados Unidos riqsichirqa ajinata, iskaynin suyuta Chile - Peru ch'ampata allinchaq qutujina. 20 figura qhaway.

Maypicha Bolivia suyuman tukuy derechosninwan wiñaypaq Tacnaqtawan Aricaqtawan tukuy ima chaypi kapusqanta papelesninta qunankuta nirqa. 21 figurata qhaway.

JORGE MATTE CANCELLERPATA KUTICHIYNIN KELLOGGPATA WAKICHIYNINMAN (1926)

Aya marq'ay killamanta 30 noviembre killamanta 1926 watamanta, Estados Unidosmanta kamachiqqa, Secretario de Estadoniqta Frank B. Kellogg, picha Perú - Chile Tacna y arica maqanakuyipi allinchachiqqa uj willanata⁷ Chile suyu Perú suyu kamachiqkunaman apachirqa.

Chile suyuqa ñawpaqtaqa chay wakichiytaqa ari nirqa. Diciembre killapitaq 4 chay watallamantataq Cancillerninqa Jorge Matheiu uj memorandum⁸ riqsichirqa, Kellogg secretario de Estadoman, Bolivia suyuman uj sayt'u jallp'ata chantapis uj mamaqucha samanatawan qukunanta nirqa, ichaqa kay junt'ayqa munayninta riqsichirqa. Tacnaq Aricaq ch'ampañ sut'inchakuqtin ajinallatataq nirqa Chile suyuqa tukuy ima ñawpaq nisqanta junt'ananta.

7. t'inkisqa 7.

21 Figura: Frank B. Kellogg, Estados Unidosmanta Secretario de Estado.

BOLIVIA SUYUQPATA PHIÑAKUYNIN RIQSICHIY LIMA RIMAPANA 1929 WATAPI QILQAKUSQANMANTA, KALLPACHASQA PROTOCOLOPIWAN

3 de junio killa 1929 watapi Lima Rimakipana qilqaykukurqa, maypicha Chile suyu Arica llaqtata jap'ikapurqa Perú suyutaq Tacna llaqtata, chantapis uj kallpachana rimakipanata qilqaykurqanku, chaytaq pakasqa kasarqa, kay qilqasqapiqa ni mayqin suyukuna Tacnatapis Aricatapis ni uj chhika jallp'allatapis mana ujnin suyuwan rimarispaga waq kallpayuq suyuman qupuy atinkumanchu.

8. t'inkisqa 8.

Bolivia suyutaq kay kallpachaykusqarayku nanasqa kasarqa, chayraykutaq Comunidad Internacionalman chay rimapanamanta phiñakuyninta riqsichispa uj qilqasta apachirqa, imaraykuchus kay ruwanaqa tukuy Chile suyuq nisqanta Bolivia suyuman mamaquchaman atiyuniyuq llusqinanta qunanta pampachasarqa.

QILQASKUNA TURKAKUSQANMANTA MUSUQ YUYAY LLUQSISQAN (1950 WATAPI)

1950 watamanta junio killapi yuyay qilqakusqanqa 1946 watamantapacha Bolivia suyu rimapayasqanrayku karqa. Chile suyupi kuraq kamachiq kamachiynin waqman pasasqawantaq, musuq kuraq kamachiq Gabriel Gonzales Videlaqa Bolivia suyu Cancillermanwan Alberto Ostría Gutierrez Embajadormanwan Bolivia suyu Pacífico mamaquchaman atiyuniyuq llusqinayuq kananpaq rimariy munasqanta riqsichirqa.

Qhipan watakunapitaq Ostría Embajadorqa Gonzales Kuraq kamachiqwan Jawa suyuwan rimaqkuna Ministrosninwan ima askha kutita tantakurqanku, ajinamanta 1 y 20 junio killapi 1950 watamanta qilqasqakunaqta munasqanta yuyaycharqanku, chaykunataq boliviano Embajadorryku chantaqa Chilemanta Ministro de Relaciones Exteriores Horacio Walker Larrainrayku siq'isqataq turkasqakunataq karqanku.

Kay qilqasqakunaqta yuyayninga "Bolivia suyu Pacífico mamaquchaman atiyuniyuq llusqinayuq kananpaq sut'imanta rimanakuyman yaykuy karqa, Chile suyumantaq waq junt'anakuykunawan junt'ananta, mana jallp'awanqa, ichaqa munasqanta tapurispa".

Ajinallataq, Chile suyuqa qilqasqakunanpi Bolivia suyu mamaquchaman atiyuniyuq llusqinayuq kananpaq,⁹ *chay ch'ampata Boliviawan khuska qhawarinanta nirqa.*

22 figurata qhaway.

9. t'inkisqa 9 y 10.

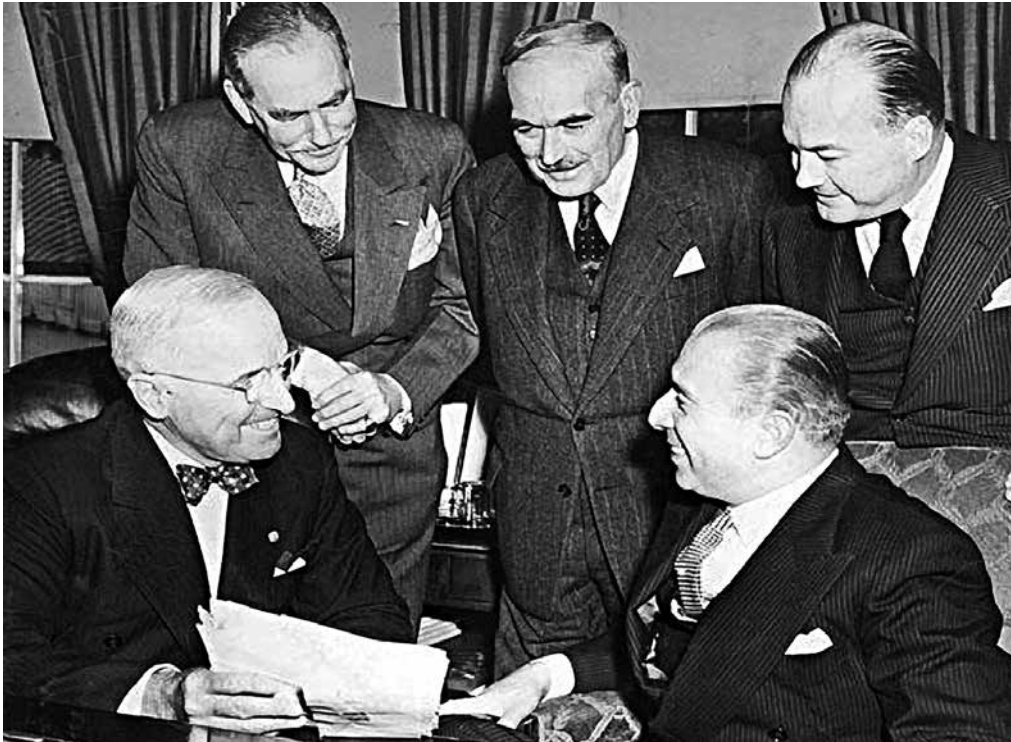
"... ajinataq Cancillería Chilena ruway yachasqanwanqa Americanista sunquyuq kasqayta kallpachaspa, mana jayk'aq mana nirqanichu Bolivia suyuq mamaquchapi mamaqucha samanata munasqanmanta rimariytaqa. Ajinata San Franciscopi nirqani, Chike suyuq kamachiyninpata sutinpi, maypicha chay Rimarina qutupi kachasqa karqani. Chay kamachiyta jap'ispaqa 1946 watapi Hertzog Kuraq Kamachiq Bolivimanta, simiqusqata yuyarichiwarka, ñuqataq kamachimanjina mana jayk'aq llullachasqachu Republicamanta Cancillerarayku, Boliviano kamachiqman kutichirqani rimariyman rinapaq chay ch'iku churakusqanmanta". — Gabriel Gonzales Videla Chilemanta Kuraq Kamachiqpata rimarisqan Veá Revistaman, chunka jisq'unniyuq junio killamanta 1950 watapi.

22 Figura: Boliviámanta Embajador Alberto Ostría Gutiérrez.

Kay uynichaku askha kutita Chile kamachiyrayku kallpachasqa karqa sapa kuti rimarisqanpi. Qhipan killakunapi, Chilemanta Kuraq Kamachiq Estados Unidos suyu Kuraq Kamachiqman nirqa: Bolivia suyu mamaquchaman llusqinanta tarinanqa ajinamanta kanman Chile suyu jallp'anniqa mamaquchaman llusqinanta qunman, ichaqa Chileqa titiqaqa quchaq yakunta apaykachanman, chaywillaywantaq Truman Kuraq Kamachiqqa iskay kutita Bolivia Chilewan rimarisqankuta nirqa ichaqa Chile suyuq mañasqanwan. Chaymantaq Boliviaqa tukuyman sut'incharqa mana jayk'aq chay quchaq yakunta Chileman qunanta nisqachu.

Chay ch'ampamanta imaynachus rimapana karqa chayta sut'incharisqamantapis, periodistas llulla yuyaykunata apaykachasqankurayku, políticos qutukuna Chilemantataq Boliviámantaq chay rimaypata awqanpi kasarqanku, chayraykutaq 1950 watapi rimapanakuna qilqasqapi, jina qhipakurqa. 23 figurata qhaway.

22 Figura: Presidentes Harry Truman y Gabriel González Videla [sentados] acompañados por Dean Acheson, Secretario de Estado de EEUU, Horacio Walker Larraín, Canciller de Chile y Edward Miller, Secretario Asistente, reunidos para abordar la negociación sobre el corredor boliviano.

MANUEL TRUCCO EMBAJADORPATA WILLANA QILQAN (1961 WATAPI)

Chile suyuqa La Pazpi Embajadorninniqa uj willanata¹⁰ riqsichisqa 10 de juniota 1961 watamanta, chaypi nillarqataq Bolivia suyuwan rimapananta Pacifico mamaquchaman atiyuniyuq llusqinayuw kananpaq imaynatacha jawkaykuski killapi 1950 watamanta yuyaycharqanku.

Abril killapi 1962 watamanta Chile suyuqa paylla mana nipiman willaspa Lauca mayuw yakunta ñannimanta t'aqarqa, chaytaq Bolivia suyuwan uj ch'ampata ruwarqa. Chayraykutaq iskaynin suyu sumaqmanta rimapakunanku sayarparqa, ajinamanta mamaquchamanta rimana ajinapi qhipakurqa.

CHARAÑA RIMAPANAMANTA JUNT'ANA RUWAYKUNA LLUQSISQAN (1975 - 1978)

1970 watapi Bolivia suyuwan Chile suyuwan rimapana qallarirqa, Bolivia suyuman atiyuniyuq kaywan mamaquchaman llusqinayuw kananpaq, kay rimapanaqa chunka pusaqniyuq p'unchayta jatun puquy killamanta 1975 watapi iskayniq suyuq rimariyninwan qallarirqa. Tinkuytura Charaña Ilaqtapi Hugo Banzer Suarez Bolivia suyuq Kuraq Kamachiqninwan CGeneral Augusto Pinochet Chile suyuq Kuraq kamachiqwan siq'ikurqa, kay unanchakuqa iskaynin suyuqta yupa ch'ampakunaman ch'uyanachanankuta

10. t'inkisqa 11.

mask'aq churan, ajina Bolivia suyuqta jallp'a ch'amapanmanjina, ichaqa iskaynin suyuqta munayninkunata qhawarispa, chantapaq qhipapaq wiñayninta, kay yuyaykuna junt'akunanpaqqa iskaynin suyu watiqmanta rimapanaman riyta yuyaycharqanku.¹¹ 24 figurata qhaway.

Chile suyuqa 19 octubre killamanta 1975 watamanta, Bolivia suyuman mamaqucha samanata atiyuniyuq kaywan quyta munaqqa, kaytaq Arica Ilaqtaq chinchamanta Concordia siq'ikama, Bolivia jallp'aman uj jatun franja jallp'aniqta t'inkisqa kasarqa, kaypis atiyuniyuq kaywan. Ichaqa ñawpaq simiqusqanta qunqaspa Chileqa musuq mañaykunata yapaykurqa, uj mañayqa jallp'akunata turkaymanta kasan.¹² 25 figurata qhaway.

Ajinallamantataq 1929 watapi Lima rimapanaqta kallpachakuyninpi nisqanmanjina, Chile suyuqa Bolivia suyuman chay franja territorial quyta munasqanmanta Perú suyuman tapurisqa, 19 noviembre killapi 1910 watamanta, Perú suyuqa arinirqa, Bolivia suyuman Arica Provincia chinchanta atiyuniyuq llusqinata qunanta, ichaqa mamaqucha kantunmanta kinsantin suyu atiyuniyuq kankuman.¹³ 26 figurata qhaway.

11. t'inkisqa 12.

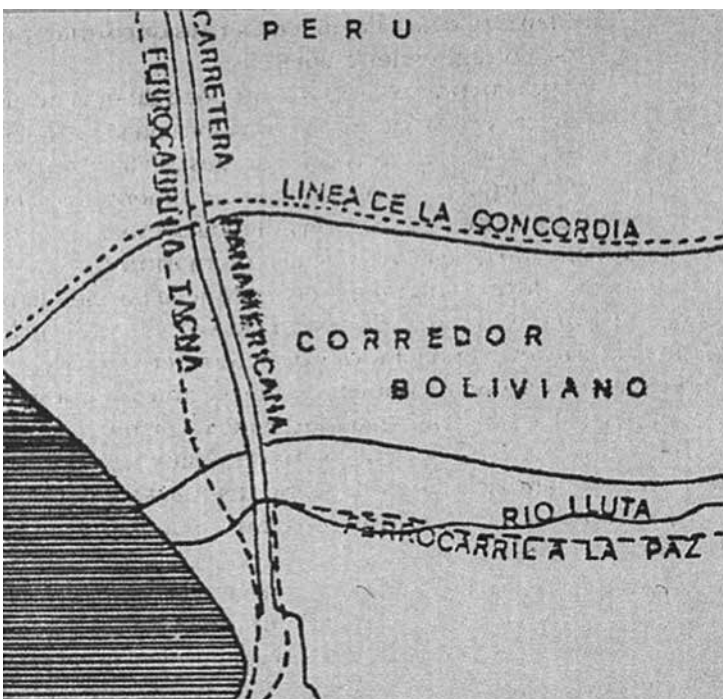
12. t'inkisqa 13.

13. t'inkisqa 14.

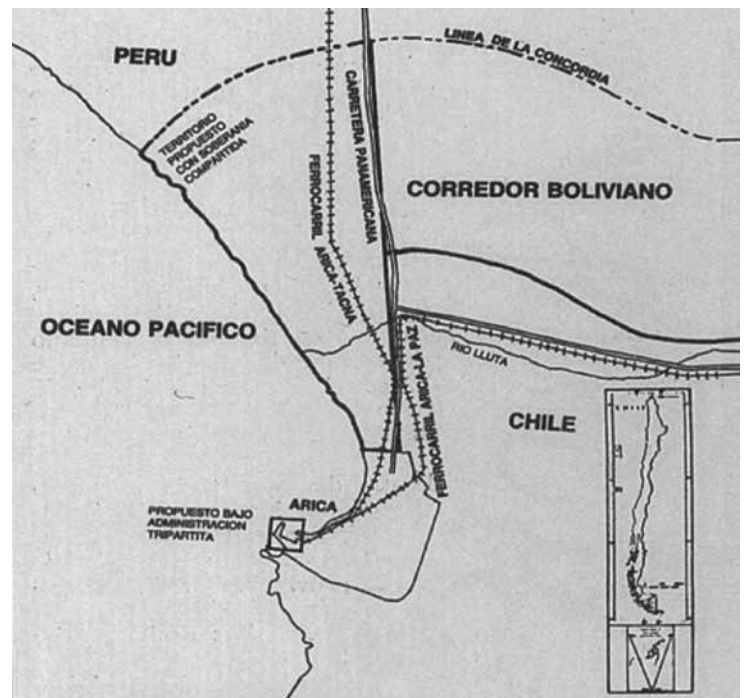

24 Figura: Gral. Augusto Pinochet Gral. Hugo Banzerpiwan, Abrazo de Charaña apakusaqtin, 1975 wata.

Charañapi rimanakuy apakusaqtin OEAmanta Consejo Permanente uj kamachiqniqta N°157 6 agosto killamanta 1975 watapi riqsikiparqa kay mamaquchawisq'ayqatukuyjallp'aqtallakiynin, chayrayku Bolivia suyutayanapay munasqanta riqsichirqa, chay ch'ampamanta ch'ampakunata qhichuyta.

25 Figura: Chile suyu Corredorta Boliviaman quy munasqamanta t'aslaran, 1975wata

26 Figura: Corredor boliviano uj kiti kinsa suyrayku atiyiniyuq kamachisqa t'aqasqa, Perú suyrayku wakichisqa, 1976

Ichaqa Chile suyuqa chay yuyayta mana nirqa, manataq Peru suyuq ari nisqanta Boliviano- Chileno yuyaychakuyta ñawpaqman apay munarqachu. Kay t'ukuywan jallp'akunata turkaymunasqankuwan imaqa, ñawpaqman rimapana rinanta sayarpachin, Bolivia suyutaq kay rimapana ñawpaqman rinanpaq tukuy imata ruwarqa. Kay ch'ampamantaq, 1978 wata, pacha puquy killapi, Bolivia suyuqa allinta iskaynin suyu apanakuyta sayarpachirqa.

OEAPI CHILE SUYU SIMIQUISQAN (1979-1983)

1979 watapi OEAmanta jisk'un kaq tantanakupi, 426 junt'ana arinikurqa, Bolivia suyu mamaqucha mañasqanqa tukuy pachaqta unay rimanankasqa. Chayrayku iskaynin suyuta "Rimapanata qallarinkuta mañarqa" Bolivia suyuman Pacífico mamaquchaman qhispi jallp'ayuq atiyiniyuq kaywan llusqinata qunankuta nirqa. Chay rimanakuqa pikunachus chay ch'ampapi kasanku chaykunaqta derechosninta, munayninkunata qhawarispakanan tiyan, uj rimanakutaq mamaquchamanta tukuy suyukuna qutuchasqa ñawparinankupaq. Samana kitita

ruwakunamanta qhawarinkuman, ajinallataq Bolivia suyuq mañayninta uyarispa, maypicha nin mana jallp'akuna yapaykuna kananta".¹⁴ chantapis kay pachapiqa Pedro Daza Delgado chilenoqa nirqa: Chile suyuqa Bolivia suyuman Pacífico mamaquchaman qhispi atiyiniyuq kaywan llusqinata qunanmanta rimariy munasqanta. 27 figurata qhaway.

Qhipamantaq 1980 – 1981 watapi junt'anakunata urqhusqa, Chile suyu yanapayninwan karqa, chaypiqa iskaynin Estadosta rimariyman rinankuta umancharqa, Bolivia suyuman atiyiniyuq kay llusqinata Pacífico mamaquchaman qunankupaq.

Kay qutu junt'anakunata qhawarispallapuniqa 1983 watapi noviembre killapi XIII ñiqi OEA jatun tantanakupi tukuy pata yanapayninwan, Chileqta chijllayninwan imaqa, 686 junt'anata urqhukurqa, kaypiqa "Boliviatawan Chiletawan masikuna kayninta kallpachaspa qayllakunankuta umancharqa, tukuy karunchaq ch'ampakunata

14. t'inkisqa 15.

27 Figura: Boliviamanta Kuraq Kamachiq Walter Guevara Arze [sayasqa] Asamblea de la Organización de Estados Americanos [OEA] tantaman risan, La Paz jatun llaqtapi tantasqa, 1979. Testerapi paywan khuska kasanku Gustavo Fernández, Boliviamanta Canciller [lluq'ipi.] Alejandro Orfilapiwan, OEAmanta Secretario General [paña.]

ch'uyanchaspa, astawanqa Bolivia suyuman Pacífico mamaquchaman atiyuniyuq llusqinata quspa, iskaynin suyuqta munayninkunata, derechosninta ima qhawarispa".¹⁵ Ichaqa sut'inchana tiyan 1983 junt'anakunaq yuyayninkunaqa manaraq urqhukusaqtiin boliviarayku Chilerayku rimarisqa unanchasqa karqanku.

"ENFOQUE FRESCO" RIMAPANAMANTA (1986 - 1987)

1986 watapi, askha tantaykuna apakusqanpi Boliviamentamanta Chilemanta Ministro de Relaciones Exterioreswan Guillermo Bedregal y Jaime del Vallewan, uj musuq rimanata sayarichirqanku chaytaq "Enfoque Fresco" sutiwan riqsikurqa.

Chay rimapanaqa Montevideo [Uruguaypi] apakurqa 21 y 23 abril killamanta 1987 watamanta. Kay pachapiqa Boliviamentamanta Canciller iskay qilqasta Chile Cancillerman jaywarqa. Uj kaqraykuqa Boliviamentamanta uj sayt'u jallp'ata atiyuniyuqta Arica chinchapichaytaq Boliviano jallp'aman

15. t'inkisqa 16.

"[...] Cancilleriaqa ninanta yachan Chilepaqqa mana allinchi iskaynin yuyaykunapi Boliviana wakichiyinipata nisqanqa, Chile kitiniqta jallp'anta quy uj corredorniqta Arica chinchapi mana chayqa juch'uy kitikunapi Litoralninipata jallp'anpi".

- Prensapi willana Chilemanta Ministerio de Relaciones Exterioresrayku, jisk'un p'unchay junio killamanta 1987.

k'askasqa kasan chayta qunankuta mañan, iskay kaqraykutaq jallp'a chawpipi uj jallp'ata qunankuta chaytaq mana Chileqta jallp'an kasqanta jark'anmanchu. Montevideopi tanta tukuchasqantawan uj qutuchasqa willana nirqa Bolivia suyuq yuyayninqa Chile suyuq kamachiyninman t'ukurikunanpaq chayanqa.

Jinapis, prensa willanapi jisk'un p'unchay junio killamanta 1987 watamanta, Chile suyuqa Bolivia suyuq yuyaninkunta mana nirqa, ajinamanta rimana ñawpaqman rinanta tukuchaspa, mana kay rimarinaq yuyaykunata junt'aspa. *28 figurata qhaway.*

MANA PITA KARUNCHASPA LLANK'ANA (2000)

2000 watapi, jatun puquy killapi Bolivia suyumanta Javier Murillo de la Rocha Chile suyumantawan Juan Gabriel Valdez, Algarve [Portugalpi] tantakurqanku, kaypiqa uj llank'ana wakichinata wakichirqanku, kay llank'anapitaq iskaynin suyuqpata ch'ampakunanta "Mana ni mayqinpata

29 Figura : Boliviamentamanta Canciller, Guillermo Bedregal [lluq'i.] Chilemantataq, Jaime del Valle [paña.], "Enfoque fresco" nisqa rimanakupi, uruguayo Cancillerman Enrique Iglesias [chawpipi].

t'aqaspa".¹⁶ Chay tantamanta pachataq kinsa político tantanaku Brasilpi Panamapi karqa, Bolivia Chile kuraq kamachinkunawan, Brasilpi Panamapi, tarpuy killapitaq ayamar'qay killapitaq 2000 watamanta, Quebecpitaq ariwaki killapi 2001 watapi, kay tantakunapitaq unanchakusqakuna siq'ikurqa, refrendakurqa Algarvepi uynichakusqanta.

MESA Y LAGOS KURAQ KAMACHIQUKUNAQTA RIMARIYNINKU (2003 - 2004)

2003 watapi chunka tawayuq p'unchaypi, aymuray killamanta Santa Cruz Ilaqtapi [Bolivia]. XIII Cumbre Iberoamerica tanta Bolivia suyuq Carlos D. Mesa Kuraq Kamachiqwan Chile suyuqtataq Ricardo Lagos Kuraq Kamachiqninwan ruwakusqanpi Bolivia kuraq Kamachiqqa nirqa, Bolivia suyu Pacifico mamaquchaman atiyuniyuq ch'ampamanta watiqmanta rimarina pachaña kasqanta nirqa.

Ricardo Lagostaq nirqa ch'ampa [atinyuniyuqmanta] rimarina karqa, kay rimariytaq tukuchakusallaqtin ruwakunan karqa, mana qallarisaqtinqa, chantapis soberaniamanta rimariy munasqanta nillaraqataq, ichaqa Bolivia suyuwan Perú suyuwan rimariqtin, kay llusqinaqa Perú ñawpaq jallp'an karqa chayniqta llusqinanta munaqtin jina kanman.

MONTERREYPI AMERICASMANTA CUMBRE (2004)

Cumbre Extraordinaria de las Americas 13 febrero killamanta 2004 watapi ruwakusaqtin, Mesa kuraq Kamachiq uj jatun rimanakupi Bolivia suyuq jallp'a chawpipi wisq'asqa kasqanmanta rimarirqa, chaypi nirqa: "Tukuy sunquwan jamuq pachata qhawaspas: Lagos kuraq kamachiqtawan Chile gobiernotawan ñuqaykuwan khuska mamaqucha ch'ampaman ch'uyanchanata mask'anapaq waqyayku", chantapis Lagos Kuraq Kamachiq rimarisqanman nillaraqataq watiqmanta rimariyman risunman Bolivia suyu mana mamaquchayuw kasqan wiñaypaq ch'uyanchakuqtin. Bolivia suyuwan Chile suyuwan mana ch'uyanchasqa ch'ampa kasqanmanta pruebaqa, kunankama iskaynin suyu ukhupi mana relaciones diplomáticas kanchu.

RODRIGUES VELTZE Y LAGOS KURAQ KAMACHIQUKUNAQTA TANTAKUSQANKU (2005)

Eduardo Rodrigues V. kuraq kamachiqqa 2005 watapi Ricardo Lagos Kuraq Kamachiqwan Nueva Yorkpi Salamancapi, Mar

16. Anexo 17.

de Platapi, Montevideopiwan tawa kutita tantakurqa. Kay tantakunapi rimarinata kallpacharqa, mana ni uj ch'ampata t'aqaspa, Bolivia suyuq wisq'asqa kaynin ch'ampata ima rimarina nirqa.

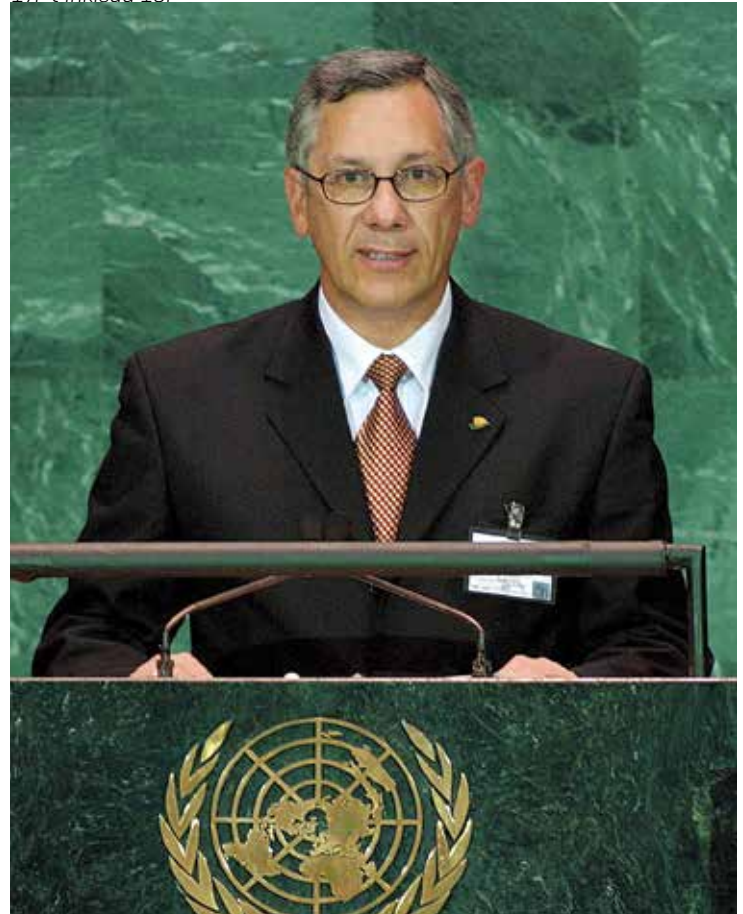
Iskaynin kuraq kamachiqkuna nisqankumanjinaqa kay tantanakuqa uj sumaq rimanakuta qallarichin, iskaynin suyu allin ruwaspa jayñikuspa ima. 29 figurata qhaway

CHUNKA KINSAYUQ CH'IKU LLANKANAMANTA (2006)

2006 watapi, Boliviamanta Kuraq Kamachiq Evo Moraleswan Chilemantataq Michelle Bachelet Kuraq Kamachiqwan iskaynin suyu wakichina llank'anata chunka kinsayuq ch'ikupi rigsiqirqanku, chay wakichinapiqa VI ch'ikupi mamaqucha rimapana churarqanku.¹⁷

Kay pachapiqa askha kamachiqkuna nirqanku rimariy qallarinanpiqa ichapis Boliviaq Soberaniamanta rimarinkuman. 30 figurata qhaway.

17. t'inkisaa 18.

29 Figura: Eduardo Rodríguez Veltzé, Boliviamanta Kuraq Kamachiq (2005-2006).

ÑAK'AY RIMARIYKUNAMAN RINAMANTA (2010 - 2011)

Kay ruwasqankunawanqa, Boliviamanta Chilemanta rimariykunaqa, sumaq puraqmanta apakusqankuwan iskay chunka iskayniyuq ñiqi Mecanismo de consultas políticas tantapi Bolivia - Chile, julio killapi 2010 watamanta ruwakurqa. Qhipan mecanismos de consultas políticas "tantapaq ch'uyanchaykunata riqsichiyta, puraqa suyuqta allin kawsayninta, ininiyninta kallpachaspa". 31 *figurata qhawariy*

Qhipan tantataq Arica llaqtapi ayamarq'ay killapi 2010 watamanta ruwakunan karqa. Chiletaq mana Bolivia suyuta tapurispataq tantata sayarpachirqa, manataq sapa kuti watiqmanta Bolivia suyu mañaqinpi kunankama waqyakurqachu. Bolivia sapa kuti watiqmanta tanta ñawpaqman apakunapaq.

2011 y 2012 watakunapi sapa kuti Chile suyuq kamachiqkunanan nirqanku. Mana Bolivia suyuan Chile suyuan ni ima ch'ampa ch'uyanchana kanchu. Boliviaqta mana uyan kanmanchu Chile jallp'akunaniqta Pacífico mamaquchaman llusiyta mañasqanqa.

Kay niywanqa Chile suyuqa manaña rimariy riy munarqachu, sut'i karqa, nillataq Bolivia suyuq mamaqucha ch'ampanmanta rimariyman riy munasqanta. Chayraykutaq Bolivia suyuqa waq ñankunata mask'aq churakun allimanta kay ch'ampata ch'uyanchanapaq.

30 Figura: Presidente del Estado Plurinacional de Bolivia Evo Morales y Michelle Bachelet, Presidenta de la República de Chile.

31 Figura: Canciller David Choquehuanca de Bolivia reunido con el Canciller chileno Alfredo Moreno.

Chilemanta Canciller Alejandro Foxley tapuykachasqaqa sichus iskaynin suyu rimanapi Boliviaq allinninpaq atiyta quna rimarikunan karga manachus chaymanta waturisqaqa kutichirqa: “Mana urqhurparqaykuchu atikuqtajina, mana”.

—Chilemanta Canciller rimarisqan, Universalpi chunka suqtayuq p’unchay abril killamanta 2006 watapi.

3

Bolivia suyuwan Chilemanta kuraq kamachiqkuna, Cancillerkuna, Embajadorkuna Bolivia suyuman mamaquchaman atiyuniyuq(soberania) llusqsinata quymanta rimayman riyman

Pacífico awqanakupi, askha Chile kamachiqkuna ch'ampa kasqanta qhawariranku, Bolivia suyuta mat'iyqa uj sayayniyuq kasqanta: mana mana llusqsinayuq k'ullkupi saqiya atinkuchu. Boliviata wisq'asqata saqiya sapa kuti ch'ampa kananpaq karqa. Chay ch'ampaqtataq chaniqa qhasipaq karqa, iskaynin suyu ñawparinankupaq. Ajinata Chile suyupi uj Política de Estado paqarirqa chaypaq yuyayniyuq karqa, Bolivia suyuwan ch'ampanta ch'uyanchayta mamaquchaman watiqmanta llusqsinata quspa.

Kay allin t'ukuyqa Domingo Santa Mariamanta llusqirqa, payqa Chilemanta Canciller karqa, Anibal Pinto Kuraq Kamachiqjina kasaqtin, Pacífico awqanaku pachapi, chantataq suyunmanta kuraq kamachiq karqa. T'ukuyinpaq tukuyrayku sumaq qhawasaq karqa, astawan qhipamantaq Chilemanta askha mandatariosrayku, kamachiqkunarayku kallpachasqa karqa. Ajinamanta uj rimarina qallarirqa chaytaq qhipan watakunapi jinallapuni ruwakurqa.

Ajinatataq Chile suyuq askha kamachiqkunaman sapa kamachiyman chayaspa rimarinku. (Presidentes, Cancilleres, Embajadores) ajinallataq Chile suyuqpata imaymana sapa ruwasqanpi iskaynin suyu ruwasqankupipis. Askha kutita chunka jisq'unniyuq pachaq wata tukukusaqtin iskay chunka ujniyuq pachaq wata qallarinkama kay kamachiqkunapaq kunankamapis rimarispallapuni kanku. Chile suyuqta llank'ananta mink'arqanku.

Sut'inchana tiyan Bolivia llaqtamanta rimarispaga kay ch'ampalla kunan mit'amanta, maypichu uj suyu sapa kayman mamaquchayuq paqarirqa, waq suyuqtaq jallp'anta jatunyachinanrayku uj awqanakupi mamaquchaman llusqsinanta qhichuchikun.

Chile suyuqa kayta yachaspa sapa kutitaq nirqa Bolivia suyuwan llank'anapaq kay ch'ampa ch'uyanchanapaq ajinamanta uj yuyayman chayanapaq kaytaq paz rimapana siq'iywan jinalla qhipachasqa kasarqa. Kaytaq Bolivia suyuman watiqmanta mamaquchaman llusqsinata qupunamanta.

Chilemanta askha kamachiqkuna ininirqanku mana allin kasqanta, mana Boliviallapaqchu ch'ampa kanman, Chilepaqpis kikillantaq kanman, ajinallataq imapipis llaqtakuna qutuchakuy munaqtinchisqa, kay ch'ampata mana ch'uyanchaywanqa ichapis iskaynin suyuq allinninta jark'asanchis, allinchay munayqa iskaynin suyuqtaq allinpaq kanman.

Ajina, Domingo Santa Mariaq qhipa jamuqkuna kamachiqkunaman, políticos chilenosman ima saqisqan sumaq sut'i kasan: qhipamanqa yanapana Boliviata mana wisq'asqa unaypaq kananta.

**ANÍBAL PINTO
CHILEMANTA KURAQ
KAMACHIQ
[1876 - 1881]**

32 Figura

Suyunmanta Kuraq Kamachiqjinaqa Boliviaqta Antofagasta mamaquchanman yaykurparinankuta kamachirqa, ajinamanta Pacífico awqanakuta sayarichirqa. Litoral Bolivianota jap'ikapuqtinkupis Boliviaqa yacharqa mana wiñaypaq wisq'asqa qhipakuy atinmanchu.

Uj chaskipi Eusebio Lilleman apachisqapi, 2 julio killamanta 1880 watapi nirqa "Bolivia allinpi kawsananqa Bolivia suyuq munaymanta: Antofagastata Litoralta, Loakama saqipuchun tiyan, chaykunamantataq awqanakupi atipaspa Tacna y Moquegua llaqta jap'ikapusqaykuta qupuykuman".

**JORGE MONTT
CHILEMANTA KURAQ
KAMACHIQ
[1891 - 1896]**

34 Figura

Kamachiynin pachapi, Chile suyuqa Bolivia suyuqta may munayninta yacharqa, mamaquchaman llusqinayuc kayta, chayraykutaq jallp'akunata pasachipuyanta rimakipanata siq'irqa, chunka pusaqniyuq p'unchay aymuray killapi waranqa pusaq pachaq jisq'un chunka phisqayuq watamanta. Maypicha Chile suyuqa Tacnata Aricata qhichukapuqtinqa Bolivia suyuman qupunanta nirqa, mana chayqa Caleta Vitorta Camarones wayq'ukama manaqa waq kikinta. Astawan qhipamanqa iskaynin suyu sut'inchana kallpachanatawan sut'inchanakunatawan siq'irqanku.

**DOMINGO SANTA MARIA
CHILEMANTA MINISTRO
DE RELACIONES
EXTERIORES
[1879 - 1880]
PINTOQ KAMACHIYNIN
PACHAPI
CHILEMANTATAQ
KURAQ KAMACHIQ
[1881 - 1886]**

33 Figura.

Payqa yacharqa Boliviaqa mamaquchaman mana llusqinayuc kallasmanpunichu, chayraykutaq rimana ñanta churarqa, chaytaq qhipa kamachiqkunarayku arinisqa yanapasqa karqa.

Rafael Sotomayorman qilqasqa apachisqanpi, 26 noviembre killamanta 1879 watapi, nirqa: "Mana uj ratullatapis qunqanachu Boliviataqa mana p'ultinanchischi tiyan... Antofagastamanta Litoralman karunchasqa, ñawapaqtaqa Loakama paypata karqa, mayniqlatapis uj mamaqucha samananta qupunanchis tiyan, uj calli punkuta, chayniqta mana llakiyniyuc yaykuy atinqa, mana pimanta yaykusaq nispa mañarikunanpaq. Mana Bolivia suyuta mana atinchischi nitaq wañuchinanchischi tiyan.

**LUIS BARROS
BORGOÑO CHILEMANTA
MINISTRO DE
RELACIONES
EXTERIORES [1894-
1895] MONTT
KAMACHIYNINPI**

35 Figura

Jallp'ata pasachipunamanta rimakipanapi s'iqinta churaykurqa chunka pusaqniyuq p'unchay aymuray killapi waranqa pusaq pachaq jisq'un chunka phisqayuq watamanta, chaypitaq nirqa: " Bolivia suyuqa askha nistasqanmanjina, jamuq pachapi ñawparinanpaq askhata qulqichakunanpaq imaqa, qhispi kaywan mamaquchaman llusqinata nistasqanrayku, jallp'ata pasachipunamanta rimakipanata allinchanankuta ninku."

**JUAN LUIS
SANFUENTES
CHILEMANTA KURAQ
KAMACHIQ
[1915 - 1920]**

36 Figura

Kamachiynin pachapi, Chile suyuqa Bolivia suyuqta wisq'asqa kaynin ch'ampanta ch'uanchay munarqa, chay yuyaywantaq kamachiyninqa Bolivia suyuman payllapaq mamaquchaman llusqinata qunapaq rimapana qallarinanpaq nirqa. Kay yuyayqa uj Acta Protocolizadapi qilqasqa karqa 1920 watapi, Chilemanta Boliviamenta rimariqninkunarayku.

**ARTURO ALESSANDRI
PALMA CHILEMANTA
KURAQ KAMACHIQ
[1920 - 1924]**

38 Figura

Tukuypata ñawpaqinpi askha kutita nirqa Chile suyuqa Bolivia suyuq mana mamaquchayuy kasqan ch'ampaman ch'uanchaykunata mask'anapaq rimariyman rinata nirqa. 1922 watapi jatun tantanpi nirqa: Boliviaqa iñinan tiyan Chile suyupi tarinman chay sumaq munayta. Uj waturinaman kutichispa ajinata nirqa: "Ari wiraqucha fallo arbitral justiciamanjina niqtinga derechonpi ima kaqtinga ñuqaqpata munayniy Bolivia suyuq munayninta qhawarinayqa, imaynatacha ruwakunan tiyan chaymanjina sut'ita sumaq wakichisqata..." [Alessandripata rimarisqan Mercuriomanta urqhusqa, tawa p'unchay abril killa 1923 wata]

**EMILIO BELLO
CODECIDO MINISTRO
PLENIPOTENCIARIO
CHILEMANTA LA PAZPI
[1929 WATAPI]
SANFUENTES
KAMACHIYNINPI**

37 Figura

1920 watapi kamachiyninpata sutinpi pay acta protocolizadata qilqarqa, chaypitaq suyunpata munayninta riqsichirqa, Boliviaman mamaquchaman llusqinata qunapaq, kay yuyaykunawan: "IV Chileqa Boliviaman mamaquchaman llusqinata quyta munan, uj sumaq jatun kitita Arica chinchapi ferrocarril siqipi ima, chay jallp'akunataq watuna jallp'a ukhupi tarikun "Ancon Rimapanapi" [Acta protocolizada chunka p'unchay enero killamanta 1920 watamanta].

**LUIS IZQUIERDO
CHILEMANTA MINISTRO
DE RELACIONES
EXTERIORES
[1922 - 1923]
ALESSANDRI
KAMACHIYNIN PACHAPI**

39 Figura

1923 watapi iskay qilqasqata qilqarqa, chaykunamanjinataq Chileqa ñawpaq quy munasqanmanjinaqa uj musuq yuyayta Boliviawan ruway atinman, mana 1904 rimapanata ujjinayachispa, manallataq jallp'anta t'uqpispa.

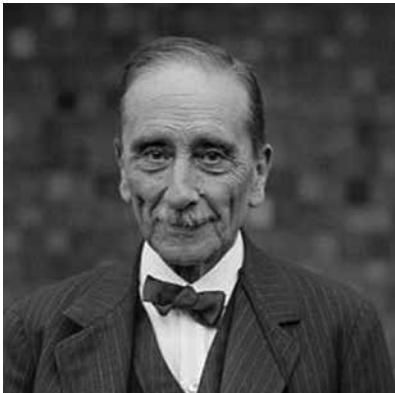

EMILIANO FIGUEROA LARRAIN
CHILEMANTA KURAQ KAMACHIQ
[1925 - 1927]

40 Figura

Kamachiynin pachapi proceso de mediación norteamericano apakurqa, chaytaq Secretario de Estadoqta Frank B. Kellogggrayku ruwasqa karqa. Tacna y Arica jallp'akunaqta jap'ikapunamanta, kay ruwaypiqa kamachiyninqa askha ch'uyanchana ruwaykunata ruwarqa arinirqataq, ichaqa chaykuna Boliviapaq uj lluqsinata mamaquchaman quspa, Arica llaqtaniq phatmapi.

Chilemanta askha Kuraq Kamachiqkuna, kamachiqkuna chantapis rimariqkuna ininirqanku Bolivia suyu Pacífico mamaquchaman atiyniuq lluqsinata taripakapunanta, suyunpata iñiynta qurqanku Bolivia suyuwan uj yuyayman chayanapaq manamunasaqta jallp'a chawpipi wisq'aynin ch'ampanta ch'uyanchanapaq. Ajinataq kunankamapis mana atikunchu kay simiqusqata junt'ayta, ajinamanta uj ch'uyanchay quyta Chile suyu ch'ampa ininisqanman manchay yupatajina Boliviaq jamuq pachanpaq.

BELTRAN MATHIEU
CHILEMANTA
MINISTRO DE
RELACIONES
EXTERIORES
[1925 - 1926]
FIGUEROA
LARRAINPATA
KAMACHIYNINPI

41 Figura

Tacnamanta y Aricamanta mana watuna ruwakuy atikuqtin imaynatacha nin Ancon rimapanapi 1883 watamanta, Comisión plebescitaria norteamericanamanta willaynin lluqsisqanpi, Mathieu Canciller jawa suyu comisionesninman uj willayta chayachirqa, chay ruwaymanta suyunpata yuyayninta riqsichispa, chaypitaq Chileqa arinisarqa Aricamanta uj yupa phatmata Boliviaman quy munasqanta.

JORGE MATTE
CHILEMANTA
MINISTRO DE
RELACIONES
EXTERIORES
[1926 - 1927]
FIGUEROA
LARRAINPATA
KAMACHIYNINPI

42 Figura

Secretario de Estadoq Frank B. Kellogg wakichiyninman kutichiyninpi, 1926 watapi nirqa: Chileqa quyta munarqa uj mamaqucha samanata uj corredortawan atiyniuqta Pacificopi, ichaqa Tacnaqta Aricaqta ch'ampan ch'uyanchakuqtin, Aricaqa 1929 watapi Chile atiyniuqninpi qhipakurqa, Chiletaq mana nisqanwan junt'arqachu.

GABRIEL GONZALES VIDELA CHILEMANTA KURAQ KAMACHIQ [1946 - 1952]

43 Figura

Kamachiynin pachapi, Boliviawan Chilewan uj ujchasqa yuyayta qilqasqakunata turkasqankumanta qilqarqanku uj y iskay chunka junio killamanta 1950 watamanta, chaymantataq Chileq simiqusqan llusqirqa Boliviawan rimarinakunanpaq mamaquchaman llusqinayuq kananpaq mana waq jallp'awan junt'apunanta mañanaspa, kay rimarinaqa kunankama jina kasan.

JORGE ALESSANDRI RODRIGUEZ CHILE SUYUMANTA KURAQ KAMACHIQ [1958 - 1964]

45 Figura

Kamachiynin pachapi suyun tukuy simiqusqakuna junt'akunan qilqasqakunawan 1950 watapi sut'inchakurqa, 1961 watapi Cancilleria Bolivianaman uj memorándum chayachispa.

HORACIO WALKER LARRAIN CHILEMANTA MINISTRO DE RELACIONES EXTRIORES [1850 - 1951] GONZALES VIDELAQTA KAMACHIYNINPI

44 Figura

Chile qilqasqanta iskay chunka junio killamanta 1950 watamanta siq'irqa, chaypitaq Chile tukuy ima qunanta ruwananta ima junt'anqa nirqa, chaymantataq Chileno qunan kay jinamanta llusqirqa: "kamachiyniy chay yuyaywan ujlla kanqa, chantapis uj masisunqu yuyaywan Boliviawan, uj chiqan rimanaman riy yuyaywan kasan Bolivia suyuman uj atiyniyuq llusqinata Pacífico mamaquchaman qunapaq..." [Horacio Walker Larrain qilqasqan Boliviawan Embajadorman, iskay chunka junio killamanta 1950 watamanta].

MANUEL TRUCCO CHILEMANTA EMBAJADOR LA PAZPI [1961] JORGE ALESSANDRIQAPATA KAMACHIYNINPI

46 Figura

Chay memorándum 1961 watamanta Bolivia kamachiyninman jaywaqqa Chilemanta Embajador La Pazpi Manuel Trucco karqa. Ajinamanta kamachiynin kunancharqa kallpacharqa chay ujchasqa yuyaychay jaywasqata uj y iskay chunka p'unchaykuna junio killamanta 1950 watamanta. Chay memorándumqa kamachirqa: "Chileqa llamp'upuni kasan derechonta jark'aspa 1904 watamanta rimapanamanjina, qhawariq Boliviawan khuska t'ukurispa kay suyuqta munanyinkunata junt'anapaq, Chileqtapis munanyinkunata qhawarispa..." [Memorándum chunka p'unchaymanta junio killamanta 1961 watamanta].

**AUGUSTO PINOCHET
CHILEMANTA
KURAQ KAMCHIQ
[1973 -1990]**

47 Figura

Iskaynin suyuq rimapananta qilqarqa, Charañapi pusaq p'unchay febrero killamanta 1975 watamanta, chaypitaq yupa ch'ampatajina Bolivia suyu jallp'a ukhupi wisq'asqa kasqanta riqsikiparqa, chayraykutaq rinamanakuyman yaykunanta nirqa kay ch'ampaman ch'uyanchaykunata qunapaq. Kamachiynintaq OEA rimarisqanman suqta p'unchay agosto killamanta 1975 watamanta tantaykukurqa. Ajinamanta Bolivia suyuwan 686 kamachiy 1983 watamanta ninanta yuyancharqa, "Enfoque Fresco" nisqa rimanapipis rimarirqa, chaymantataq manaña Bolivia suyuq mamaqucha ch'ampamanman ch'uyanchaykuna quy munarqachu.

"iskaynin Kuraq Kamachiqkuna puraqmanta inininakuy munaspa chantapis allin ruway yuyaywan, kamachinku rimarina kanallanpaqpuni imaymana qutukunapi, iskaynin suyuq yupa ch'ampankupaq ch'uyanchay ñankunata mask'anapaq, Boliviaqta jallp'a chawpipi wisq'aynin ch'ampatajina, boliviano chileno suyuqkunaqta allinninta munayninkunata, qhipaman munayninkunata ima qhawarispa".

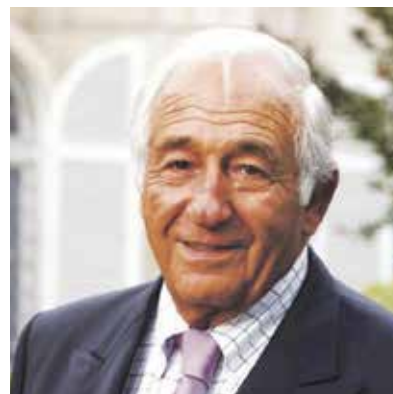
- Boliviawan Chilewan Charañapi khuskachasqa rimarisqanku, pusaq p'unchay febrero killamanta 1975 watapi.

**PATRICIO CARVAJAL
CHILEMANTA
MINISTRO DE
RELACIONES
EXTERIORES,
PINOCHET
KURAQ KAMACHIYNIN
PACHAPI
[1974 - 1983]**

48 Figura

Chunka jisq'unniyuq diciembre killamanta 1975 watamanta uj qilqaspi Boliviawan rimariyta arinirqa uj sayt'u jallp'ata quspa Arica chinchapi. Ajinallamantataq rimarinallanpaqpuni nirqa Bolivia suyuman uj atiyiniyuq llusqinata mamaquchaman qunapaq, iskaynin suyu rimapanarayku siq'isqa chunka p'unchay junio killamanta 1977 watapi.

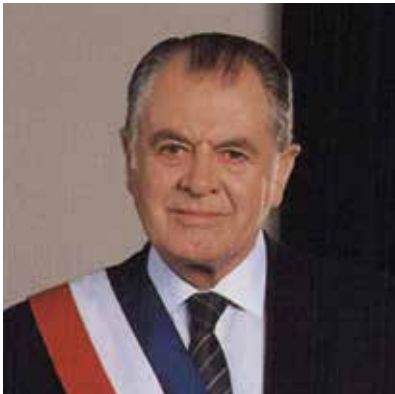

**MIGUEL SCHWEITZER
CHILEMANTA
MINISTRO DE
RELACIONES
EXTERIORES,
PINOCHET KURAQ
KAMACHIYNIN
PACHAPI [1983]**

49 Figura

1983 watapi OEAmanta 686 kamachinata Chileq sutinpi kallpacharqa, chaypitaq iskaynin suyuta nirqa qayllakunankuta Bolivia suyuman Pacífico mamaquchaman uj llusqinata qunankupaq. Chay rimanapi chay kamachinapi ima rimarirqa.

Chilemanta qhipa kamachiykunawan Bolivia suyuman yuyayninkunawan (1990 – 2014)

PATRICIO AYLWIN
CHILEMANTA KURAQ
KAMACHIQ
[1990 - 1994]

50 Figura

Chunka qanchisniyuq militar kamachiymenta, Chileqa 1990 watapi democracianta taripakapurqa, chaymantapachataq suyuta kallpachay qallarinku. Kay pachapi Patricio Alwin uj kaq Kuraq Kamachiqjina chijllasqa karqa, chantaqa askha kuraq kamachiqkuna demócratas qhatirqanku, chaykunataq Boliviaq mamaqucha ch'ampampi kasallarqapuni. Kay yuyayqa Chileq t'ukuynillanpipuni askha watakunata qhipakurqa, mana kuraq kamachiqkunaqta yuyayninkuta qhawarispa, ajinamanta Chile suyuq yuyayninta kallpachaspa Bolivia suyuq mamaqucha ch'ampanta ch'uyanchanapaq.

EDUARDO FREI
CHILEMANTA KURAQ
KAMACHIQ
[1994 - 2000]

51 Figura

Kamachiynin pachapi, 2000 watapi Algarvepi (Portugal) Boliviawan Chilewan uj llank'ana qututa mana pita karunchaspa yuyaycharqanku. Kayjinamanta tukuy rimanaku mana junt'akusqanta sumaqta iskaynin suyu qhawarinankupaq, mana imata jark'aspa, ajinamanta ñanta pampachaspa aswan jatun ch'ampa Bolivia - Chile suyuwan kapusqanta ch'uyanchanapaq kaytaq mamaqucha samanamanta rimarikunanpaq.

2011 wata, kamachiyninmanta astawan qhipapi nirqa: "yachani Boliviawan uj llusqinata mamaquchaman quyqa suyunchispiqa manaraq tukuychu munanku, ichaqa ñuqaqa iñini mana tukuy kawsayninchista kay ch'ampamanta rimarispa kasunmanchu". [P'anqata riqsichispa "Uj jamuqpacha tukuyqa, Chile, Bolivia, Perú", chunka kinsayuq p'unchay octubre killamanta 2011 watamanta].

RICARDO LAGOS
CHILEMANTA
KURAQ KAMACHIQ
[2000 -2006]

52 Figura

Askha kutita Boliviámanta Kuraq Kamachiqkunawan tantakurqa, Bolivia suyuqta mamaqucha ch'ampanta ch'uyanchay munasqanta riqsichirqa.

2011 wata, kamachiyninmanta astawan qhipapi nirqa: "Santa María Ministro yuyayniyuq karqa Pinto Kuraq Kamachiqman nispa kay ch'ampata ch'uyanchana kasqanta, imaraykuchus mana kanmanchu uj Estado Pacífico mamaquchaman mana llusqinayuw imaynatacha Bolivia kasan ajinata. Chayraykutaq uj ch'uyanchanta mask'ana". [P'anqata riqsichispa "Uj jamuqpacha tukuyqa. Chile, Bolivia, Perú", chunka kinsayuw p'unchay octubre killamanta 2011 watamanta].

MICHELLE BACHELLET
CHILEMANTA KURAQ
KAMACHIQ
[2006- 2010
Y 2014 - 2018]

53 Figura

Mana qharqunakuspa rimapana llank'aypi, uj ñiqi kamachiyninpiqa [2006 watapi] chunka kinsayuw ch'iku llank'anamanta yuyaycharqa, ni mayqin suyuq waq munayninkuta churaspa. Chay qilqasqapiqa mamaquchamanta rimanata suqta kaq ch'ikupi churarqanku. Ajinamantataq Bachelet kuraq kamachiqqa "kay ch'ampamanta rimapanata ñawpaqman apanata nirqa".

SEBASTIAN PIÑERA
CHILEMANTA KURAQ
KAMACHIQ
[2010 - 2014]

54 Figura

Uj conferencia de prensa ruwakusqanpi Moraleswan Piñera kuraq kamachiqkuna paykunalla tantakusqankumanta, Cumbre del Mercosurpi 2010 watapi Fox de Yguasú [Brasilpi] ruwakusqanmantaña, Chile kuraq kamachiqqa nirqa. "Chile kamachiy allin sunquwan ch'ampakunaman ch'uyanchaykunata mask'ananta, iskaynin suyu allinpi kanankupaq, jinallataq iskaynin llaqtapaq ch'uyanchaykunata mask'ay munan".

Suyunqa chunka kinsayuw ch'iku llank'anata ñawpaqman apanata yacharqa, ichaqa mana chayta ruwanchu, astawanpis waq millay ruwaykunata ruwasan. Bolivia suyuqta mamaqucha mañasqanpis chay llank'anapi rimapanakunan karqa, chantaga manaña rimariyta munarqachu, astawanpis Chile suyuqa yuyaninta tikrarqa: Boliviawan Chilewan mana imamantapis rimarinayku kanchu nispa. Ajinamanta tukuy nisqanta, ruwasqanta saruchaspa.

Michelle Bachelet watiqmanta Kuraq Kamachiqjina chijllasqa karqa, 2014 watapi, kamachiynin wakichiypitaq nirqa:

"Boliviawanqa usqay ruwanaqa watiqmanta rimariyman rina kanqa, 1999 watapi qallarikusqanwan, allin apakuy sunqu tarikusqawanqa 2006 - 2010 watakuna pachapi. Bolivia suyuwan allin apakuyqa uj munay chaytataq ruway munayku".

- Kamachina wakichina [2014: p. 151].

4

Corte Internacional de Justiciaman mamaqucha demandata chayachisqamanta

Chunka qanchisniyuq p'unchay febrero killamanta 2011 watapi, Estado Plurinacionalmanta Kuraq Kamachiq Evo Morales Aymaqa Uj conferencia de prensapi nirqa: chay watamanta 23 de marzokama suyasqanta Chile suyu uj sut'i wakichiyta Bolivia suyuq mamaquchaq ch'ampañman uj ch'uyanchanata chayachinanta, chaywantaq suqta ch'ikumanta rimarinakuyta qallarinkupaq. Chileqa mana ni ima wakichiyta riqsichinchu.

BOLIVIA SUYUQTA MUNAYNIN TRIBUNAL INTERNACIONALMAN CHIMPAKUNAMANTA

Ajina suyaykunapi 23 marzo killamanta rimariyninpi, Evo Morales Kuraq Kamachiqqa nirqa: 132 wataña rimanakuman risqanchismanta, kunankamaqa Bolivia suyuqa manapuni Pacífico mamaquchaman llusqinayuychu, chayraykutaq ñawpaqman thaskina tiyan Derecho Interncionalqa kay qhipa watakunapi sumaq ñawpariykunata ruwan, kunanqa kan Tribunales, Cortes maymancha Estados Soberanos chayay atinku, maychus derechosninku kasqanta mañaqakapunankupaq. Chay tukuyrayku watiqmanta mamaquchayuy kananchisrayku, kay maqanakuytaq kawsayninchista pachaq kinsa chunka watata chimpun, kunan waq ruwayta qhawana tiyan: Tribunalesman Organismos Internacionalesman chimpaykunata derechokunanchista justiciapi mañaspa, pacífico mamaquchaman atiyiniyuq llusqinayuy kananchista. 55 *figurata qhaway*.

CONSEJO DE REIVINDICACIÓN MARITIMA PAQARIYNIN Y DIREMAR

834 yupana kamachinarayku, 5 abril killamanta 2011 watapi Consejo Nacional de Reivindicación Maritima paqarirqa, kay qutuqa imaymana ruwaykuna politicasta mamaquchaman yaykunayuy kanapaq ruwaykunata wakichinamanta qhawanku, chantapis Dirección Estratégica de Reivindicación marítima (DIREMAR) paqarirqa, kay qutupis imaymana yuyaykunata wakichinamanta mamaquchaman llusqinayuy kananchispaq llank'an. Kay DIREMARQA uj sumaq yuyaychasqa llank'aq qutu, Tribunales Internacionalesman mamaqucha mañaqana demandapi yanapaq qutu, ajinallataq kay Proceso Judicial tramitacionninpi yanapanan tiyan, kay demanda qallarishqamanta.

ÑAWPAQ KURAQ KAMACHIQUKUNA CANCILLERKUNAWAN TANTAKUNA

Evo Morales Kuraq Kamachiqqa 11 abril killamanta 2011 watapi, Boliviamanta ñawpaq kaq kuraq kamachiqkunata yuyayninta riqsichinanpaq uj tantaman waqyarqa, ajinallataq ñawpaq kamachiqkunamanta uj umanchaq qutupi llank'anankupaq suyunchispata yupa ch'ampañpi," ñawpaq kamachiqkunaqa kaypipis jawa suyupipis llank'anankuta nirqa. 56 *figurata qhaway*.

Chay watallapitaq junio killapi, Estadoqta kamachiq pusaq ñawpaq Cancillereswan tantakurqa, paykunapis nillarankutaq

55 Figura: Estado Plurinacional Boliviamanta Kuraq Lamachiq Evo Morales 23 marzo killapi 2011 watapi rimarisaqtin.

Bolivia suyuq mañaqayninga tukuy jallp'aqta munaynin, chaytaq mayqin ujina yuyaypallatapis patanpi kasan. Chay pachapiqa, Morales Kuraq Kamachiqqa yanapanata mañarqa mamaquchamanta documentoskunawan, yuyaykunawan ruwaykunawan ima.

DEMANDATA WAKICHIYMANTA

Mamaqucha mañaqanata ruwayqa munayninkunata ruwaspa qallarikurqa, ajinamanta demandapi puririnapaq chaywantaq Chile suyuq awqanpi Corte Internacional de Justiciaman chimpaykunapaq, kaytaq Hayapi tarikurqa. Kay llank'ayqa DIREMARrayku ruwasqa karqa, Consejo de Reivindicación Marítimaq yanapayninwan, chantapis jawa suyu yuyaychaqkunaqta llank'ayninwan ima, chantapis jawa suyu yuyaychaqkunaq yanapayninwan Derecho Internacional nisqapi sumaq wakichisqa.

Kay qutuqa imaynatachus kamachiykuwan mamaqucha mañayta ñawpaqman apankuman chaypaq ñankunata t'ukurinankupaq, mask'arinankupaq kasarqanku. Chaypaqtaq imaymana qilqasqakunata, kamachiykunata tantarqanku, qhawakiparqanku, tukuy jawa suyu jallch'ana wasikunamanta qilqasqakunata tantarqanku, kay llaqtamanta ima.

56 Figura : Uj kaq sinru lluq'imanta pañakama, Ñawpaq Kaq Kuraq Kamachiqkuna Jorge Quiroga Carlos de Mesa, Evo Morales, Jaime Paz, Jorge Rodríguez y Guido Vildosopiwán. Iskaq kaq sinru lluq'imanta pañakama: Ñawpaq Cancillerkuna Juan Carlos Iturralde, Agustín Saavedra, Javier Murillo de la Rocha, Canciller David Choquehuanca, Carlos Saavedra, Armando Loayza Gustavo Fernándezpiwan.

57 Figura: Boliviámanta kachasqakuna pikunacha demandata Corte Internacional de Justiciaman jaywarqanku, 24 abril killamanta 2013 watapi.

BOLIVIA SUYUMANTA LLANK'AQ RUNATA SUTICHANAMANTA

3 abril killamanta 2013 watamanta, ñawpaq kaq kuraq kamachiq Eduardo Rodríguez Veltze Embajador extraordinariotajina tukuy atiyuniyuqwan suticharqa. Payqa Tribunales Internacionalesman Agente de Estado Plurinacional Boliviámanta llank'ananpaq, chay sutichaywantaq mamaqucha mañaqana qilqasqa tukukurqa.

DEMANDATA RIQSICHINAMANTA

24 abril killa 2013 watapi uj sumaq qutu Cancillerpata kamachiyninpi Boliviámanta Agentepiwan demandata [Aplicación]¹⁸ Corte Internacional de Justiciaman riqsichirqanku, kay Corteqa Naciones Unidasman astawan patapi kamachiq kaq ch'ampakunata ch'uyanchanmanta. 57 figurata qhaway.

CORTE INTERNACIONAL JUSTICIAQTA CHAYANINWAN ATIYNINWAN

Bolivia suyuqa nin: Corte atiyuniyuq kasqanta Bolivia suyuq ch'ampanta riqsinanpaq, ajinatataq Chilewan Boliviawan Corte Internacional de Justiciaq makisninman ch'ampakunata apanankuta nirqanku, Tratado americano de Soluciones

18. Anexo 19.

Pacificasta "Pacto de Bogota 1948 watapi kallpacharqa. 58 figurata qhaway.

Kinsa chunka ujniyuq articulopi nin, iskaynin suyu Corteman paykunapura ch'ampakunanku kasqanta apay atisqankuta paykuna ukhupi rikhuriqtin, kaykunaqa kanman: uj rimapanata sut'inchanamanta; imallapis derecho internacionalmanta kaqta, ima ruwakusqapi kanman chaytaq churasqa kanman, chayqa jawa suyuq ruwananta pampachanman, chantapis uj junt'ana internacional urmachisqankurayku allinchanata ruwanankumanta.

58 Figura: La Pazmanta Palacio, Corte Internacional de Justiciaman sede, La Hayapi, Ura suyukuna.

DEMANDA QTA KAMACHIYKUNAMAN ATIKUSQAN

Demandapiqa, Boliviaqa nin: Chile suyuqa rimapanaman rinanmanta simiqurqa, Bolivia mamaquchaman atiyuiyuq llusqinayuq kananpaq, ichaqa yuyaychaykunawan [sumaqmanta] práctica diplomáticawan chantapis kamachiqkunankuman sumaqmanta rimayta apanankupaq.

Chile suyuq quy munasqanqa kasan: jallp'ata pasanamanta uynichaku, 18 mayo killa 1985 watamanta yuyaychana, chantapis protocolo complementarionpiwan; rimapana kallpachasqa chunka enero killamanta 1920 watamanta; qilqasqakuna turkakuqankumanta 1 y 20 junio killa 1950 watapi, Trucco kamachina 10 julio 1961 watamanta, iskaynin suyu Charañapi rimanarisqanku 8 febrero 1975 watapi, chantapis Chile suyuq qilqasqan 19 diciembre 1975 watapi waqkunapiwan. Kay askha qilqasqakuna rikhuchin Chile suyuq uj ch'uyanchay tariy munasqanta Bolivia suyu mana mamaquchayuq kananpaq, allimanta uj yuyaykunaman chayay munaspa.

DEMANDA QTA MAÑAQAYNIN

Boliviaqta mañaqayninpata mañaqananpiqa Bolivia suyu Corte Internacional de Justiciaman "jusganata" "sut'inchanata" mañan:

- a) Chile suyuqa Bolivia suyuwan rimapananpuni tiyan uj yuyayta taripanankama, ajinamanta Boliviaman uj atiyuiyuq llusqinayuq Pacífico mamaquchaman qunapaq;
- b) Chile chay rimanaman rinata mana junt'anchu;
- c) Chileqa rimanaman rinanta tukuy sunquwan usqayllata junt'anan tiyan, maychus kasqanmanjina, pisi pachapi allinmanta mana phiñanakuspa, ajinamanta Bolivia suyuwan uj llusqinata pacífico mamaquchaman atiyuiyuqwan qunankupaq.

QILQASQAPI DERECHOSNINTA JAYWANAMANTA PACHA JUNT'AYKUNA

12 junio killamanta 2013 watamanta, Boliviamanta Chilemantawan rimariqkuna Rodríguez Veltzéwan Felipe Bulnes Serranowan Corte Internacional de Justiciaqta kamachiqkunawan imaynatachus qilqasqa mañaqanamanta ruwaynin kanqa sut'inchanapaq tantakurqanku. 18 junio killamanta chay watallamantataq, Corteqa derechosninta

riqsichinankupaq pacha junt'akuyta qilqasqapi riqsichirqa, chaytaq 17 abril killamanta 2014 watakama karqa. Bolivia suyuq yuyayninpaq, 18 febrero killamanta 2015 watakamataq Chile suyuq yuyayninta riqsichinapaq.

BOLIVIA SUYUQTA RUWAYNINKUNAMANTA QILQASQATA RIQSICHINAMANTA

Bolivia suyuqta tukuy ima ruwayninmanta qilqasqapi Chile suyuwan mamaquchamanta rimapanapaq tukuy ima ruwasqanta riqsichin, ajinamanta Chile suyuta Bolivia suyuwan pacífico mamaquchaman atiyuiyuq llusqinata qunanmanta rimapanaman richin, ajinallatataq rimapanaman rinanmanta yachaykunatawan jaywarin.

15 abril killamanta 2014 watamanta Eduardo Rodríguez Veltzé rimariq, Evo Morales kuraq kamachiqwan chantapis David Choquehuanca Cancillerwan khuska riqsichisqa karqa. Chay pachapiqa Kuraq kamachiqqa tukuy ima ruwayninmanta qilqasqamanta sut'incharqa: "kay qilqasqa boliviano runakunaqta munayninta musquyninta watiqmanta mamaquchaman atiyuiyuq llusqinamanta rimarin, niyta munaykichis Bolivia suyuqa Corte Internacional de Justiciapi sumaqta iñin". 59 figurata qhawariy.

59 Figura: Morales Kuraq Kamachiq La Pazmanta Palacioman yaykuspa, Boliviaq kawsaynin qilqata apaspa, 15 abril killa 2014 watamanta.

60 Figura: Junu Chilenokuna teatro Caupolicánpi tantasqa Evo Morales Kuraq Kamachiqta suyaspa, “Boliviapaq mamaqucha” nispa qhaparísqa. Santiago, 12 marzo killa 2014wata.

Iskaykutipi [2006y2014], Evo Morales Kuraq Kamachiq Santiagoman risqanpi chilena Kuraq Kamachiqpata Michelle Bachelet Sutichakuyninpi kananpaq, uj sumaq runa qutukuna, ajinallataq chay suyumanta yachariqkuna ima qhapariyninta jatunyachirqanku mañanapaq “Boliviapaq mamaqucha”. Askha Chilenos ñawpariq qutukuna ninku Bolivia suyuq munasqanman ch’uyanchay qunata mamaquchaman atiniyuq llusqinayuq kananpaq. 60 figurata qhaway.

BOLIVIA SUYU MAMAQUCHA DEMANDAMAN YANAPANA

Corteman Bolivia suyu tukuy ima ruwayninmanta qilqasqata riqsichisqantawanqa, Evo Morales Kuraq kamachiqqa Cancillerwan rimariqwan khuskaqa Jatun kamachina wasipi ñawpaqkuraqkamachiqkunawan, ñawpaqCancillereskunawan, Asamblea Legislativa Plurinacional kamachiqkunawan, Jatun llaqtakunata kamachiqkunawan, Movimientos sociales rimariqkunawan ima tantakurqa, chaypitaq chay qilqasqaqta atikuyninta sut’incharqa.

Rimariq sut’inchariy tukuchasqantawanqa tukuy waqyarisqa runakunaqa oficialismomantapis oposicionmantapis Bolivia mañaganaman tukuy atikuyninta qurqanku, tukuy suyuqta munayninta riqsichispa, waq partidos politicomantapis kachunku, kunan pachamanta sapa uj pata munayninpis qutukunaq pata munayninpis kachun, Bolivia suyuq

mamaqucha mañaqayninqa tukuy suyunchispata munaynin, chantapis Estadoqta llank’anan.

POSICIONAMIENTO INTERNACIONAL MAMAQUCHA DEMANDAMANTA TARIPAYNINKUNA

Iskay chunka pusaqniyuq ariwaki killapi iskay waranqa chunka tawayuq watamanta, Carlos D. Mesa ñawpaq kuraq kamachiqqa Evo Morales kuraq kamachiqrayku Bolivia suyuq rimariqnin jina mamaquchata mañagananpaq kamachisqa karqa, llank’ananqa jawa suyukunaman riqsichinan karqa imaraykutaq Chile suyuqta awqanpi Corte Internacional de Justiciaman mañaqana apakusan. Kay Kuraq kamachiqpata ruwayninqa, Kuraq kamachiqpata jawa suyupi ruwanallantataq kallpachan, Sullk’a kuraq kamachiqpata, Jawa suyuwan rimapayaq Ministroqpata chantapis Bolivia suyuq rimariqninta Corte Internacional de Justiciaman chimpaqta kallpachan. 61 figurata qhawariy

61 Figura: Ñawpaq kaq Kuraq Kamachiq Carlos D. Mesa Estado bolivianoqta rimariqnin comunidad internacionalpi, boliviaqta mamaqucha demanda manta, mañayninqa, chantapis maykamchus chayay munan chaytawan sut'inchanapaq.

DIREMAR SECRETARIO GENERALTA RATIFICANA (2014)

Jisq'un p'unchaypi aymuray killamanta iskay waranqa chunka tawayuq watamanta, Emerson Calderón watiqmanta Secretario Generaljina Dirección Estratégica de la Reivindicación Marítimamanta sutichasqa karqa (DIREMAR), picha pawqarwara killamanta iskay waranqa chunka kinsayuq watamantapacha chaypi llank'asarqa, Chay estratégica qutuqa uj sumaq yachaq runakunayuqwan qutuchasqa kasan, Consejo de Reivindicación marítimaman rimariqman Estado Plurinacional de Bolivia rimariqninman mamaqucha mañaqaynin ruwaypi kallpachayninpi jark'ayninpi tukuyman riqsichinapi yanapanankupaq kasanku. 62 figurata qhawariy.

BOLIVIAMANTA CANCELLER OEAPI RIMARIYNIN (2014 WATAPI)

OEA tawa kaq jatun tantanapi Asunción (Paraguaypi) tawa p'unchaypi jawkaykuski killamanta iskay waranqa chunka tawayuq watapi apakusqanpi, Boliviamanta jawa suyuwan rimanamanta Ministro David Choquehuanca, Corteman Boliviana mamaqucha mañaqanata apasqankumanta rimarirqa, chaypitaq nirqa: "Pacífico awqanakuq k'irikunata wawaykukunaq jamuq pacha yuyaninkumanta,

allchhiykukunamanta pichay munayku". Chile Bolivia Kuraq kamachiqkunaqta kamachiykunanta munayninta yachapaspa, uj ch'uychayta ch'ampaman mask'aspa. Chay pachapiqa sut'incharqa: "Bolivia suyuqta munayninqa Chile suyuwan rimariy karqa mana astawanpis" ichaqa ni ima pisita". 63 figurata qhawariy.

62 Figura: DIREMARmanta Secretario General, Emerson Calderón Guzmán.

63 Figura: Estado Plurinacional Boliviamanta Canciller, David Choquehuanca Paraguaypi OEAmanta 44 Asamblea General tantakuypi.

“Ujqa makisninpi jap’in kawsanamanta p’anqata tukuynintaq awqanaku, imaynatataq awqanaku tukuchan, imaynatataq watiqmanta awqanaku kutirin. Wawakunanchiq, allchhikunanchiq ujgina kawsaymanta ñawirinankupaq, mana awqanakuyuniyuq kawsaymanta, uj rimanamanta kawsay, ch’ampakunata allimanta ch’uyanchasqamanta. Boliviaqa uj demandata riqsichin, maypicha Chile wawqi masiykuta mañasayku ñuqaykuwan rimariq chukuykunanta ajinamanta chay Pacífico awqanaku k’iriykunata pichanpaq tukuy qhipakusqanta ima tukuchanapaq, pampachanapaq”.

David Choquehuanca

- Tawa p’unchay junio killamanta 2014 watapi rimarisqan [iskay chunka ukniyuq t’inkisqa]

5

Bolivia suyu wisq'asqa kasqanrayku consecuenciakuna

Chunka tawayuq p'uchaypi jatunpuquy killamanta waranqa pusaq pachaq qanchis chunka jisuq'unnuyuw watapi Chile suyu jallp'anchisman junt'aykamusqankurayku, chantaqa Litoralninta qhichusqankurayku ima. Bolivia suyuqa mana mamaqucha kantuyuw tukuy pachawan willanakunamanta jark'aykunayuw rikhurirqa. Kay ruwayqa qulqichaykuninpi kawsayninpi ima ñawpaqman rinanta jark'an, chantapis 120.000 km² jallp'anta qhichuchikusqanrayku, Bolivia suyuqa jaqay jallp'akunapi chantapis mamaqucha kantukunaniqpi tukuy ima kasqanmanta karunchasqa karqa.

TUKUY KAPUSQANTA QHICHUCHIKUSQANMANTA 1879 WATAPI CHILE SUYU JUNT'AYKUSQANMANTAWAN PACÍFICO AWQANAKUMANTAWAN

WANUWAN KACHIWAN

Atacamamanta Litoral bolivianoqa manchay qhapaq karqa wanupi, kachi jallch'anapi. Wanuqa manchay munasqaman tukuykurqa imaraykuchus imaymana apaykachayniyuq karqa, jallp'ata sumaqta misk'ichaq, chayraykutaq urqhusqankuqa chunka jisuq'unnuyuw pachaq wata tukukuyninkama karqa, chantaqa kachirayku turkasqa karqa kay revolución industrial nisqawan.

Chile suyu k'askaykamusqanrayku Boliviana mamaqucha kantunmanta Perú suyuq qulla llaqtankunamantawan, chay suyuqa usqayllata tukuy pachamanta uj kaq kachi ranqhaqman kutiykurqa, ajinamanta sapallan tawa chunka watata urqhusparanqhaspaimakarqa. Kay ranqhasqanwanqa Chile suyuqa manchayta qulqinta mirachirqa, ajinamantataq qhipamanqa manchayta qulqichakuyninpi ñawparirqa chantapis políticapipis kallpachakurqa. *64 figurata qhaway*

QULQI

Boliviaqta Litoral llaqtanpi Caracoles qhuyata tarikurqa, chaytaq askha Chilenospata munayninta rikch'arichirqa.

Chunka jisuq'unnuyuw pachaqwata khuskanpi, Caracolespata qulqin kapusqanqa kinsa chunka porcientomanta astawan karqa, P'utuqsi urqupi qulqi urqhusqankumanta, chay pachallapitaq [suqta chunka waranqa pusaq chunka waranqa marcos qulqi Caracolesmanta urqhusqanku]. Chay sumaq urqhuyqa Chile junt'aykamusqankumantapis kallaraqapuni, chaytaq Chile suyuta askha chunka watarayku yanaparqa. *65 figurata qhaway..*

64 Figura: Kachita urqhunamanta llank'ana.

65 Figura: Caracoles qhuyamanta Planta.

66 Figura: Chuquicamata Qhuya.

ANTA

Bolivia suyuqta Litoral llaqtanpi antataqa pisillata urqhuq kanku, iskay chunka pachaqwata qallarisaqtin chay chiqapi tukuy pachamanta uj jatun anta jallch'ana kitita tarikurqa. Chuquicamata [Calama qayllaniqpi] chay qhuyaqa tukuy jallp'amanta astawanjatun panpa patallapi qhuya karqa. Chay pachaq watapiqa manchayta urqhurqanku, kunankamapis urqhusallankupuni. Kay ruwayqa Salvador Allende ñawpaq kuraq kamachiqta nichirqa: "Antaqa Chileqpata pagun".

Iskay chunka pachaqwatapi chay suyuqa antata jawa suyuman ranqhasqanpi tukuy ima jawaman ranqhanapaq urqhusqanmanta khuskanmanta astawan ganarqa, kay pachaq wata uj ñiqi chunka watapi kay mineralpata waq urqhuyninkuna imaqa, Chile suyuq tukuy ima jawa suyuman ranqhasmanta jawa suyuman ranqhananqa phisqa chunka porcientomanta suqta chunka porcientokama karqa.

66 figurata qhawariy.

1960 watamanta 2000 watakama tawa chunka watapi, Chile suyuqa 218.000 junu dolaresta jap'in [chay qulqiqa mana kunan chanimanchu kikinchasqa kasan] kay mineralta jawa suyuman ranqhasqankurayku, [Meller, P., 2003 Codelco willayninmanjina].

2003 -2013 chunka watapi 346.216 junu dolaresta jap'irqa [chay qulqiqa mana kunan chanimanchu kikinchasqa kasan] [Chilemanta Qulqiwas, 2014], kayqa ruwayqa nin kunan chanimanqa Chile suyuqa 900.000 junu dolaresmanta astawan jap'irqa antata urqhusqanrayku Boliviaq jallp'an karqa chaymanta.

LITIO

Kunan pachakunaqa Chile suyuqa pachamamaqta waq kapusqanwan beneficiasqa kasan, kayqa Litio mayqincha Boliviaq jallp'an karqa chaypi tarikun, chaytaq jawa suyukunapi manchay munasqa. Litiota pacha munasqanwanqa uj watapi qulqi ganasqanta 2000 watapi 7% y 8% wiñachin, chanintaq 1999 watapi uj toneladarayku 1.760 dolarman 6000 waranqa dolarman 2008 watapi wicharin. Chile suyuqa uj kaq Litio ranqhaq, 2010 watapiqa urqhukuyninga 43% tukuy pachamanta karqa.

Boliviapis kay metalniyuqllataq, ichaqa mana kikintachu qulqita jap'iy atinqa, imaraykuchus mana mamaquchaman atiyiniyuq llusqinayuc kasqanrayku mana jawa suyuman

ranqhay atinqachu, ajinamanta waq suyu Lito ranqhaqkunawan atipachikun.

MAMAQUCHAQ KAPUYNINKUNA

Bolivia suyuqa mana mamaquchaman llusqinayug kasqanrayku, mamaquchan kitinpi imaymana challwakuna waqkuna ima kasqanmanta qhichusqa karqa, ajinamanta mamaquchapi imaymana kasqanta mana urqhuyta atinchi.

QHISPI PASACHIY KAMACHIYMAN JARK'ANAKUNA

Boliviaqta mana allin kamachiykuna qhispi pasachinamanta kapusqanqa, jasachanapaq jawa suyuman imatapis Chileq jallp'ankunaniqta, mamaqucha samanankunaniqta ranqhanapaq, astawan jark'asqa rikhukun, imaraykuchus kay mamaqucha samanankunata waqkunaman pasaykun, ajinata Chile suyuqa waq qutu llank'aqkunaman Boliviawan ruway junt'ananta apaykachanankupaq jaywaykun. Kunantaq wakin jark'aykunallata riqsichisaqku:

ARICA Y ANTOFAGASTA MAMAQUCHA SAMANAKUNAPI MANA MUNANYINMAN ADUANERAPI RUWAY ATISQANMANTA

Kay mamaqucha samanankunapi sapa kuti Bolivia suyuq sapakamakun jark'asqa rikhukun, imaraykuchus kamachiqkunaqa Boliviana cargakunata allimanta qhawakipaspa sayachinku, munasqankumanjina escaneachinku, tantiyachinku. Kay ruwaykunaqta chaniqa bolivianos jawa suyuman ranqhaqkunaman suyunchis ukhuman ranqhaq apamuqkunaman chayan.

Sapa contenedorta qhawasqankurayku pachaq iskay chunka phisqayug dolaresmanta pusaq pachaq dolareskama pagakun. Chantapis Chile suyuqa unaymantapacha Bolivia suyuta mamaqucha samanankunamanta qharquyta munan, Aduana bolivianaqta oficinasninta mamaqucha samanankunamanta astawan jaqayman astachispa.

MAMAQUCHA SAMANATA UJLLA APAYKACHASQANMANTA

Chile suyuqa Arica y Antofagasta mamaqucha samanapi qhawana llank'ayninta empresas concesionarias privadasman quykun, ajinamanta Estado bolivianoqa mana waq mamaqucha samanankunata pisi qulqi mañaqta chantapis astawan allinta qhawariqta aqllay atinchi, imaraykuchus ujlla apaykachaq kasqanrayku.

CARGAS PELIGROSAS WAQAYCHANAMANTA COBRANA [IMO] MAMAQUCHA SAMANAPI

Chileqa mana pita tapurispa sapallan tukuy carga peligrosas kasqanta nin, ajinamanta tukuy contenedormanta cobran, kay contenedormantaqa mana tukuy ninchu uj phatmalla IMO cargaqa. Sut'inchana tiyan cargaqa. Sut'inchana tiyan carga peligrosa, jina kasqanrayku usqayllata uqharimunamantapis wiharichimunamantapis ruwakunan tiyan, chayraykutaq mamaqucha samanapi waqaychanaqa manaraq, mayqin pisi paganapis kay waqaychasqaraykuqa uj kutilla junt'akun.

IMPUESTOS COBRANAMANTA TUKUY RUWANAKUNATA RUWASQAMANTA CARGA BOLIVIANATA APAMUSQANKUMANTA

Askha kutitaña qhawarikurqa IVA impuestoqa Estado Chilenopaq cobrakusqanta, carga bolivianaqa apakamusqanpi qhawarisqankurayku, ajinallataq ch'usaq contenedores kutinanpaq. Kay ruwayqa rikhuchin Chileqa tukuy ruwayninpi mana carga bolivianaq derechonta chantapis impuestota mana paganamanta garantizanchu.

CHANIKUNA WICHARISQANMANTA ANTOFAGASTAPI IQUIQUEPI WAQNIQPI MAMAQUCHA SAMANA BOLIVIA CARGAPAQ KICHASQANKURAYKU

Chile suyuqa mamaqucha samanankunata cargapaq apaykachakunanta jark'aykun, waq kitipi mamaqucha samanankunata kichayta munan Portezuelotajina [Antofagastamanta 30 kilometrospiraq kasan] waqtaq Alto Hospicio [13.5 km Iquiquemanta karupiraq kasan], chaypi carga boliviana kananpaq chanta urqhunapaq ima,

Chaco awqanaku pachapi [1932 y 1935] watakunapi chaytaq Boliviatawan Paraguaytawan maqanachirqa, Chileqa nirqa mana saqinqachu armas pasananta, ajinamanta iskay jatuchis armamentosmanta cargasta jark'arqa, chayraykutaq Boliviaqa armas apamusqanta Perú kitiniqta apachimurqa, askha pachata qulqita runaq kawasaykunanta ima chinkachispa.

1952 y 1953 watakunapi Antofagastamanta Judiciales kamachiqkuna chay llaqtapi agencia aduanera bolivianaqta oficinasninpi mercaderia kasqanta jark'aykurqanku, chaymanta pasananta sayachirqanku, chaykunataq Boliviapi qhuya kitikunapaq jamusarqa.

ajinamanta apayninta qhipachaspa chantapis empresarios bolivianospaq chaninta wicharichispa.

Minerales Bolivianos jawa suyuman Antofagasta mamaqucha samananiqta urqhunamantaqa, astana chaninqa waq waqaychana qutuman astasqarayku wicharin, iskay kuti astaykachasqarayku.

ARICA – LA PAZ FERROCARRIL SAYACHISQANMANTA

1997 watapi Aricamanta La Pazman ferrocarrilpi pasajeros ch'usanankupaq sayachikurqa, 2001 watapitaq Chile

67 Figura: Unay foto Ferrocarrilmanta Aricamanta La Pazman puririsaqtin.

1913 watapi ferrocarril puririchikurqa chaytaq Arica mamaqucha samanata La Paz jatun llaqtawan tinkuchirqa, chunka kinsayuq p'unchayta mayo killamanta 1928 watamantataq Bolivia kitinta linea ferreaman pasachipurqa.

68 Figura: Chilepata Ferrocarrilnin Aricamanta La Pazman, puririyintaq sayasqa kasan.

chiquanpi carga apanata sayachikun, kunankamataq mana chayqa allinchakunchu, chayraykutaq Boliviaqa ujtawan pacifico mamaquchaman jark'asqa rikhukun. 67 y 68 figurata qhawaychiq.

JALLP'A CHAWPIPI WISQ'ASQA KASQANRAYKU QULQI GANAYNIN

Uj suyu mana mana mamaquchaman llusqinayuqqa pisichasqa rikhukun mamaquchaman llusqinayuq suyukunawanqa, mamaquchapi tukuy ima kasqnmanta karunchasqa, chantapis mana mamaquchaniqta ni imata ranqhayta atinchi, mana mamaquchayuq Estadokunaqa waq suyukunaq mamaquchan samanankunaniqta imatapis pasachinanku tiyan, chayraykutaq astawan transporterayku, tramitekunarayku paganku, chaykunataq jawa suyupi ranqhanata astawan wicharichin.

1997 watapi, Jeffrey economistaqa nirqa mana mamaquchayuq suyuqa 0.7 ch'iku porcientota pierden watapi mirariyninmanta, jallp'a chawpipi wisq'asqa kasqanrayku.

QULQI YAYKUMUSQAN

Mana mamaquchayuq suyukunaqa tukuy kitinkumanta astawan waqcha kanku, ichaqa mana tukuychu, kikincharispaqa 2010 watapi mamaqucha samanayuq llaqtakunaqa 66% porcientopi qulqita mirachirqanku, chay qulqi ganayqa mana mamaquchayuq llaqtakunamanta astawan kuraq.

JAWAMAN RANQHANAMANTA

Mana mamaquchayuq suyukunaqta astawan gastu tukuy mercaderiasninta apaykachanankuqa. Ujniqtaqa tukuy mercaderiasninta llaqtamasikuna jallp'ankuniqta apamusqankurayku qulqita pagananku tiyan. Waqniqtataq mana usqayta kapusqanta pasachiqtinkuqa maychus kaq pagasqankumanta astawan pagananku tiyan.

Bolivia suyuqa mana mamaquchayuq kasqanrayku tukuy mercaderianta apachimusqanrayku askhata pagan, chaytaq ranqhananta astawan wicharichin, papelesninta

Ranqhanakuna rimanapi, Bolivia suyuqa 2008 y 2012 watakunapi jawa suyuman ranqhana urqhusqanpi qulqinta mirachisanpis, kay qhiqamanta Paraguaywan khuska astawan pisi gananku, Paraguaypis mana mamaquchayuq.

ruwachisqankumanta astawan wicharin. Chayraykutaq Doing Business Banco Mundialmanta 20 y 21 riqsichisqapi nin, Bolivia jawa suyuman ranqhana contenedorraku 55,7% bolivianospi astawan wicharisqa chile suyumanta nisqaqa, 60% Perú suyumanta astawanraq.

Bolivia cargaqa Chile suyuniqta astawanqa pasamuntaq llusqintaq, chayraykutaq aduana chaninmanta, tramiteskunamanta ruwasqanmanta, carganata mamaquchamanta astawan jaqay qhatukunaman ranqhanapaq apasqanmanta pagasqanmanta waq pagustawanraq ruwanan tiyan; ch'usaqkunaqta mikhunankuta, qurpachakuyninta ima pagananku tiyan, paykunaqa mamaqucha samanyuq llaqtakunapi tiyananku tiyan, imaraykuchus chay mamaqucha samanakunaqa mana

tukuy ch'usaqkunata usqaytachu pasachin, kay kitikunaqa juch'uylla, chantapis pisi llank'aqkunayuq, tinkuypura kitikunapi carga qhawanata ancha pachapi ruwanku, chayta jawa suyu ch'usaqkunaman sumaq gastu Empresas bolivianas de transportepaq.

Ajina manchay qhawaykuna aduana chilemanta kasqanwan, waq ch'ampakunapiwan, carga Chile tinkuypurapi, chaytaq jawa suyuman bolivianas ranqhana qhispi pasananta qhipachin.

TRANSPORTE MANTA CHANIN

Tukuy pachapi, mana mamaquchayuq Estadoqkunaqta ranqhanankumanta chaniqqa 15% wicharisqa, ichaqa mamaquchayuq suyukuna kaqkunaqta manajinachu, America

25 y 29 noviembre killamanta 2013 watamanta, Chilemanta aduanapi llank'aqkunaqa sayarqanku astawan sumaq paguta mañaspas, llank'ayninkuta sayachispa chaywantaq pacha qchukuna cargawan purinanta sayachispa Bolivia tinkuypurapi. Iskay waranqa llasa apaykachaq pacha qchukunajina sayasqa kasarqanku, uj sinruta iskay chunka kilometros mantajina boliviano kitipi ruwarqanku. Kay ch'ampaqa jawa suyuman ranqhanakunata qhipachachirqa, pachakuna junt'anakunapi, mink'anakunapi, marcaderiasta chinkachisqapi [pisi pachapaq puquykuna] chantapis costokunaq wichariynin. 69 figurata qhawariy.

69 Figura: Tambo Quemado tinkuypurapi sayasqa awtukuna, Chileno kitiman yaykuy suyaspa, 28 noviembre killa 2013 watamanta

del surmanta Bolivia astawan wicharisqata transportemanta pagan 31% media continentalmanta astawanraq pagan.

JAWA SUYU QULQI

Mana mamaquchayuy Estadokunaqa mana jawa suyumanta qulqi apamuy atinkuchu, usqayta qulqichakuyinpi ñawparinankupaq, kay rikhuchinapi qhawarisunchis kay suyukunaqa pisi qulqillata jawa suyu qulqita jap'inku, 2009 watamanta 2011 watakama qulqi jap'isqankuqa 25% tukuy inversiones mundialesmanta.

Rikhuchina: Jawa suyu qulqi apaykachasqanku waranqa waranqa junukuna dólarespi

	2009	2010	2011
Estados Costeros	1169,8	1280,8	1489,6
Estados Sin Litoral	28,0	28,2	34,8

Ruwakuyin: UNCTADmanta urqhusqa willaykunawan ruwasqa.

Sud america suyukunaqa jawa suyu qulqi yaykumusqanwanqa sumaqta qulqicharikunku, ichaqa mana mamaquchayuy suyukunaqa pisi qulqita jap'inku, tukuy america del surmanta Boliviawan paraguaywan jawa suyu qulqita manchay pisita jap'inku.

WAQ QHIPACHAYKUNA BOLIVIA SUYU MANA MAMAQUCHAYUQ KASQANRAYKU

DESARROLLO HUMANOMANTA INDICE

Bolivia suyuqta runakunan qulqichaynin kawsakuyin ima ñawparinanga mana jasachu, mana mamaquchayuy kasqanraykullachu, kay wisq'ayqa manchaytapuni Bolivia suyu qhapaqyarinanta jark'an.

Secretario General Naciones Unidas mantawillayninmanjinaga 2012 watapi, chunka phisqayuy mana mamaquchayuy suyukuna ñawparinapiqa manchay qhipapipuni tarikunku, chay Clasificación índice de Desarrollo Humanomanta [IDH].

Ajinapitaq IDH 2010 watamanta willanapi, willarin, 1975 – 2007 watakunata qhawaripa Bolivia suyuqa pisi ñawparisqa qutupi kinsa chunka watarayku chaypi tarikun, 1980 watapitaq Boliviaqa uj 0.489ta pasaspa 0.675 2013 watapi kay ñawpariyqa sut'incharikun astawanqa

runakunaq kapusqankurayku, ajina allin kaypi allinchaykuna, yachaqanapi. 2006 watamantapacha astawanña qulqichakuy wiñarisan [crecimiento del PIB]. Ichaqa boliviachus astawan ranqhanakunanta jawa suyuman ranqhanman, sumaqta ñawparinman, astawan mamaquchaman llusqinayuy kanman chayqa.

Jinapis ñawparisallanpuni Bolivia suyuqa karullapipuniraq kasan waq suyukunamantaqa. Astawan sud americanopi, 2009 watapi qhipapipuni kasarqa, Ecuadorpata, Paraguaypata qhipanpiraq. 2012 watapi kay America del surmanta kinsa chunka kinsayuy suyukunamanta Boliviaqa iskay chunka qanchisniyuq yupaypi kasarqa, kay kitikunamanta

6

PACHAPI RUWAKUSQAN

1542 watapi Virreinato del Perú ruwakurqa, chaytaq Reales Audienciaspi rak'isqa.

1559 watapi Real Audiencia de Charcas saphichakun (kunan Bolivia), Virreinato del Perú kamachiynin urapi, chantapis Atacama t'aqaynintawan mamaqucha kantuntawan jap'irqa.

1776 watapi Real Audiencia de Charcaswan Atacama t'aqayniniwan Rio de la Plata Virreinato makisninman pasan.

1782 watapi Virreinato de la Plata pusaq Intendenciaspi rak'ikun, chaykuna ukhupitaq Potosí tarikun, chaypitaq Atacama Partidopiwan kasan.

1825 watapi Bolivia suyu qhispi kayninta tarin, pacha kitintataq ñawpaq Real Audiencia de Charcas karqa chaypi imaynatacha 1810 watamanta *uti possidetis juris* yuyaynin nisan chaymanjina ruwasqa.

1829 watapi Litoral provincia paqarikun, Potosi llaqtamanta t'aqasqa.

1833 watapi chunka pusaqniyuq p'unchaypi ayamarq'ay killamanta masi kay rimapana qilqakun, Bolivia suyuwan Chile suyuwan ranqhanakunankupaq mamaquchaniqta rinankupaq, chaytaq Bolivia suyuqta Pacífico mamaquchapi atiyiniyuq llusqinayuy kasqanta riqsikipan.

1842 watapi kinsa chunka ujniyuq qhuyaraymi killamanta kamachiyniqta, Chile suyuqa Bolivia chiqapi Atacama mamaqucha kantupi tukuy wanu waqaychana kasqanta paypata kasqanta nin.

1843 watapi Bolivia suyuqa 1842 watamanta kinsa chunka ujniyuq qhuyaraymi killamanta kamachiya pampachanankupaq rimariyninta qallarín, titulosninta jaywarispa.

1866 Watapi chunka p'unchay chawawarki killamanta uj kaq rimapana Bolivia suyuwan Chile suyuwan qilqakun, chaypitaq tinkuypura jallp'ata paralelo 24°pi churan, 23° y 25° paralelokunapitaq iskaynin suyu khuska wanuta, metalesta, mineralestawan urqhunankuta ninku.

1867 watapi Litoral Provincia Llaqtaman kutin, iskay provinciasniyuq: la Marwan Atacamapiwan.

1873 watapi Bolivia suyuqa Antofagastamanta Compañía de Salitres y Ferrocarrilman Litoral bolivianopi kachita [salitre] urqhunankupaq licenciata qun.

1874 watapi suqta p'unchayta chawawarki killamanta Bolivia suyuwan Chile suyuwan iskay kaq rimapana tinkuypuramanta qilqanku, tinkuypura siqitataq paralelo 24°pi kasqanta ninku.

1875 watapi iskay chunka ujniyuq p'unchayta jawkaykuski killamanta 1874 watamanta rimapanaman uj protocolo complementario qilqakun, chaypitaq ima ch'ampakuna kaqtinqa waq suyu ch'ampakunata ch'uyanchay yanapanapaq yanapanta ninku.

1877 watapi uj pacha kuyuy chanta mamaqucha ch'allpaqiyay ima Litoral bolivianopi manchay thuniykunata ruwan.

1878 watapi Boliviamenta Kamachiq anglo – chilena empresaman Antofagastamanta Compañía de Salitres y Ferrocarrilmanwan chunka centavosta sapa kintal kachi urqhusqamanta pagananta mañan, ajinamanta ñawpaq wata pacha thunisqanta mayllatapis allinchanapaq.

1878 watapi anglo – chilena Compañíaqa justicia bolivianaqta puriyninta mana tukuchaspa, Chile kamachiqman rin yanapayninta tarinanapaq.

1879 watapi chunka tawayuq p'unchayta jatun puqy killamanta Chile suyuqa Bolivia suyuq Antofagasta mamaquchan samananman militareswan junt'aykun, ñawpaq rimapanata qunqaspa maypicha nin: iskaynin suyupi ima ch'ampa kaqtinpis waq suyu ch'uyanchay yanapananta.

1883 watapi Chilewan Perúwan Ancón rimapanata qilqanku, maypicha Taracapacá provincia Chileq kamachiyninman pasan, Tacnawan Arica o Caletawantaq Chileq kamachiyninman pasan, uj chijllay sut'inchanankama mayqin suyuqtachus kanqanku chayta.

1884 watapi tawa p'unchay ariwaki killamanta, Boliviawan Chilewan uj maqanaku samana qilqanku.

1895 watapi chunka pusaqniyuq p'unchay aymuray killamanta jallp'akunata pasapuyumanta rimapana qilqakun, Chile suyuqa Bolivia suyuman Tacnata Arica o Caleta Vitor provinciatawan Camarones wayq'ukama qupunman.

1900 watapi La Pazpi Ministro Plenipotenciario Chilemanta, Abraham Koning, uj qilqasqata Boliviawan chayachin, allinpi kawsana rimapana qilqakunanta mañaspa, ichaqa mana Bolivia suyuman mamaqucha samana quspa.

1904 watapi iskay chunka p'unchay qhuyaraymi killamanta, Bolivia suyuman Chile suyuman masikany allinpi kawsana rimapana qilqakun.

1910 watapi Daniel Sanchez Bustamante Boliviamenta Canciller Perú Chile suyuq rimariqninkukunaman uj kamachita apachin, Boliviawan Tacnatawan Aricatawan qupunankuta mañaspa.

1919-1922 watakunapi Conferencia de Paz y Parispiwan Liga de las Nacionespiwan, Bolivia suyuqa mamaqucha mañayninta riqsichin, Chile suyutaq 1904 watapi rimapanamanjina rimariyman rinanta riqsichin.

1920 watapi chunka p'unchayta qhapaq intiraymi killamanta Gutierrez – Bello codecido Acta qilqakun, maypicha Chile suyuqa Bolivia suyu Pacífico mamaquchaman llusqinayuq kananpaq yuyaykunata riqsichin, mana 1904 watamanta rimapanata qhawarispa.

1923 watapi Chilemanta Canciller Luiz Isquierdo nin: Bolivia suyuman uj musuq rimarina kanman, mana 1904 rimapanata t'uqpispa, manallataq Chile suyuqta jallp'anta qhichuspa.

1926 watapi Secretario de Estado Norteamericano Frank B. Kelloggqa Chile suyuq Perú suyuq Kamachiqninkunama uj wakichiyta apachin, Tacna Arica provinciatawan Boliviawan pasapunapaq. Chiletaq wakichiyta t'ukurinanta riqsichin.

1929 watapi Chilewan Perúwan Lima rimapanata qilqanku, maypicha Chile Aricata jap'ikapun Perútaq Tacnata watiqamanta jap'ikapun. Chantapis uj kallpachana protocolo qilqakun, maypicha sut'inchan: mana waq kallpayuq suyuman q'ala nitaq tukuyin jallp'ata quy atinmanchu, mana uj kaqta tapurispaqa, waq suyujinaqa Bolivia suyu qhawarisqa kasan.

1946 watapi Chilemanta kuraq kamachiq Gabriel Gonzales Videlaqa Bolivianos rimariqninkunaman nin: rimariyman riy munasqanta Bolivia suyuq mamaqucha ch'ampanmanta rimarinapaq.

1950 watapi askha watakunata rimarinaman risqapiqa, Boliviamenta Embajador Santiagopi sutichasqa, Alberto Ostría Gutierrezwan Horacio Walker Larrain Canciller chilenuwan iskay qilqasqata apachinakunku [uj - iskay chunka jawkaykuski killamanta], maypicha rimariyman rinanta ninku, Bolivia suyu Pacífico mamaquchaman atiyiniyuq llusqinayuq kananpaq mana waq jallp'awan junt'apuspa.

1961 watapi Chile suyuqa Bolivia suyuman uj kamachita jaywaykun, 1950 watamanta rimapanata kallpachaspa, Bolivia suyu Pacífico mamaquchaman atiyiniyuq llusqinayuq kananpaq rimarinaman rinanapaq.

1962 watapi Boliviaqa Chileman rimarinaman rinanta riqsichispa kutichin, jinapis Chile mana Boliviawan waturispa Lauca mayuq yakunta waqniqman karunchachin, kay mayuqa waq suyukunaman chayaq, ajinamanta iskaynin suyu allimanta rimapanankuta urmachispa.

1975 watapi Boliviawan Chilewan watiqmanta rimarinaman rinku, Boliviaqta mamaqucha ch'ampanta ch'uyanchanankupaq ñankunata mask'aspa.

1975 watapi Pachaq phisqa chunka watanta Bolivia suyu paqariyninta yuyarisqatin, OEAmanta Consejo permanente nirqa: Bolivia suyu mana mamaquchayuy kasqan ch'ampaqa tukuy suyukunaqta llakiynin.

1975 watapi Chile suyuqa Bolivia suyuman mamaqucha kantuta quyta munan kaytaq Bolivia jallp'aman k'askasqa uj franja continuarayku Arica chinchapi, imaynatacha protocolo complementario 1929 watamanta Lima rimapanapi nisan chaymanjina, Chile suyuqa Perú suyuman waturin.

1976 watapi Perú suyuqa chaywakichisqa riqsichisqankuman waq wakichisqata riqsichin, Chiletaq mana chay wakichiyta t'ukuriy munanchu.

1978 watapi Charaña rimarinakuna sayarparin, Boliviaqa watiqmanta Chile suyuwan rimapanata sayarpachillantaq Chile suyuq ancha mañasqanrayku.

1979 watapi OEA jisq'un kaq tantakuypi 426 Kamachina aprobakun, maypicha Boliviaq mamaqucha ch'ampanta tukuy pachaq yuyayninpi kasqanta riqschispa, chantapis Bolivia suyu mamaqucha ch'ampanman uj sumaq ch'uyanchayta tarinankupaq umancharispa, ajinamanta Bolivia suyuman uj atiyiniyuq llusqinanta Pacífico mamaquchaman qunankupaq.

1983 watapi 686 kamachina OEA jatun tantakunapi aprobasqa, watiqmanta tukuyta waqyarin Bolivia suyuq ch'ampanta usqayllta ch'uyanchanankupaq, ajinamanta mamaquchaman llusqinayuy kananpaq. Chay kamachiypi qilqakusqanqa Bolivia suyuniqta Chile suyuniqta rimaparisqa yuyaychasqa kasqa.

1986 watapi Boliviamenta Chilemanta Cancillereskuna askha kutita tantakunata ruwanku, chay tantakuykunapitaq uj musuq rimanakuta sayarichinku, chaytataq " Enfoque fresco sutiwan" riqsichinku.

1987 watapi Boliviamenta Chilemantawan rimariqkuna Montevideopi (Uruguay) tantakunku, Boliviaqa watiqmanta Corredor yuyaymanta rimarin, uj ñantajinataq uj kitita qunankuta mañarqa, Chiletaq wakichiyta t'ukuriytawanqa mana quyta munanchu.

2000 watapi Boliviamenta Chilemanta Ministros de Relaciones exterioresqa watiqmanta Algarvepi (Potugal) tantakunku, chaypitaq uj musuq llank'ana wakichinata mana pita t'aqaraspa sayarichinku.

2004 watapi Monterreyipi (México) Cumbre Extraordinaria de las Americas apakusqanpi, Carlos D Mesa Kuraq Kamachiq tukuy chaypi kaqkunaman Boliviaqta mamaqucha ch'ampanta ch'uyanchanaman rinata riqsichin.

2005 watapi Boliviamenta Kura Kamachiq Eduardo Rodríguez Veltzéwan Chilemantataq Ricardo Lagoswan askha kutita tantakunku mana t'aqaraspa rimapanata sayarichinankupaq.

2006 watapi Michelle Bacheletwan Evo Morales Kuraq Kamachiqkunaqa uj llank'ana qututa iskaynin suyurayku yuyanchasqata chunka kinsayuy ch'ikupi riqsichinku, chay ukhupitaq suqta ch'ikupi mamaqucha rimana kasan.

2011 watapi Chile suyuwan rimapana mana ñawpaqriqtin, chantapis iskaynin suyu ukhupi mana ima ñawpaq rimana kanchu nisqanrayku imaqa, Evo Morales Kuraq kamachiqqa chunka kinsayuy p'unchayta pachapuy killamanta riqsichin Tribunales internacionalesman Bolivia mamaquchaman mana llusqinayuy kasqanta riqsichinapaq chimpaykunanta.

2011 phisqa p'unchayta ariwaki killamanta Consejo Nacional de Reivindicación Maritimawan Dirección Estratégica de Reivindicación Maritima – DIREMAR paqarichikurqa.

2013 watapi kinsa p'unchayta ariwaki killamanta Bolivia suyumanta ñawpaq Kuraq Kamachiq Eduardo Rodríguez Veltzé Boliviamenta rimariqjina Tribunales Internacionalesman chimpaykunapaq sutichasqa karqa.

2013 watapitaq iskay chunka tawayuy ariwaki killamanta (ruwakuynin - Aplicación) Chileq awqanpi Corte Internacional de Justiciaman demandata jaywaykun.

2014 watapi chunka phisqayuy p'unchayta ariwaki killamanta Bolivia suyuqa tukuy ima ruwasqanta Corte Internacional de Justiciaman uj qilqaspi jaywaykun.

7

T'INKISQAKUNA

1 T'INKISQA

BOLIVIAWAN CHILEWAN TINKUYPURAMANTA RIMAPANA CHUNKA CHAWAWARKI KILLAMANTA 1886 WATAMANTA

Bolivia suyuwan Chile suyuwan Atacama q'ara pampapi tinkuypurankuta sumaqta su'tinchay munaspa allimanta rimayman rinku. Chantapis chay q'ara pampa Litoralpi wanu waqaychana kasqantapis urqhunankupaq, ajinamanta allin yuyaywan, masikaywan, waq yuyaykunapis iskaynin suyuta llank'achispa, chantapis iskayninta puraqmanta tinkunachin, chayrayku sapa uj phatma jallp'ankuta saqinqanku, allin ruwaykunapi atisqa, chantapis uj rimapanata qilqayman rinku chaytaq tukuy ch'ampakunata wiñaypaq tukuchanqa.

Chaypaqtaq sapa uj atiyiniyuq rimariqkunata sutichanku, kaykunaqa kanku:

S.E. Chile suyumanta Kuraq Kamachiq, Alvaro Covarrubias tatata, Departamento de Relaciones Exteriorespi Ministro de Estado chay suyullamantataq; S.E. Bolivia suyumanta Kuraq Kamachiqqa Juan Ramón Muñoz Cabrera tatata atiyiniyuq Ministrotta Boliviamentamanta Chilepi sutichan;

iskaynin atiyiniyuq rimariqkunataq puraqmanta atiyininkuta riqsichispa tukuy ima allin kasqanta rikhuspataq kay articulosta yuyaychanku:

Art. I. Bolivia suyuwan Chile suyuwan Atacama q'ara pampapi tinkuypura jallp'ankuqa ñawpaqmanqa paralelo 24° meridional latitudmanta Litoral Pacificomanta Chileqta Limites orientalesninkama kanqa, Chile suyuqa qullaniqta Boliviataq chinchanta chaypi tukuy jallp'a kaqta 24° paralelokama sapa ujpata atiyinipi kanqa.chay jallp'akunapi

tukuy munayninkuta jallp'ayuqkunajina ruway atinqanku. Iskaynin suyuqta chiqan tinkuypura siqitaqa yachaq qutu runakunarayku ruwasqa kanqa, kay qutumantaqa khuskanqa mink'aqkunarayku sutichasqa kanqa.

Tinkuypura siq'i churasqañaqa kaspaga, jallp'apipuni wiñaypaq rikhukuna chimpukunawan chimpunqanku, paguntaq iskaynin suyurayku junt'asqa kanqa.

Art. II. Ñawpaq artículo nisqanmanjina jallp'ata rak'ikusqankuwanqa, ChileRepúblicawanBoliviaRepublicawan khuskanmanta Mejillones chiqanpi tukuy wanu tarisqankuta rak'inakunqanku, 23 grados y 25 grados latitudmanta jallp'akunapi wanu tarikuskantapis kikillantataq, chantapis jawa suyuman urqhuna derechosninmantapis mineralesta urqhusqamanta jap'isqanku jallp'allamantataq.

Art. III. Bolivia suyuqa Mamaquchapiwan Mejillones mamaqucha samanapiwan tiyakunan tiyan, chaypi uj aduana oficinata churanan tiyan imaynatacha industria y comercio mañan chaymanjina. Kay Aduanaqa uj oficina centrallla kanqa, chaytaq wanuta jap'inqa chantaqa derechos de exportaciones metalesmanta ñawpaq artículo nisqanmanjina.

Chile kamachiqqa ujtapis astawanpis fiscales llank'aqkunata sutichay atinqa, pikunacha tukuy derechonwan Mejillones aduanapi qulqi yaykusqanta qhawariy atinqanku, chay oficinallamantataq paguta jap'inqanku, mana chayqa kinsa killamanta manaqa suyukuna nisqankumanjina. Chile suyuman qulqi ganasqanqa, imaynatacha iskay articulopi nisan ajinallatataq Bolivia suyupaqpis kanqa, ichaqa sichus Chile suyu chay jallp'api 24 y 25 grados chiqapi ñawpaq articulopi puquykunamanta nisan chayta tantananpaqwan jap'inanpaqwan uj oficinata kichanman chayqa.

Art. IV. Mejillones mamaqucha samanamanta grados 24 y 25 latitud meridionalmanta urqhusqa puquykunaqa mana jawa suyuman ranqhanapaq urqhusqamanta paganqankuchu.

Ajinallataq kay suyu ukhuman Mejillones mamaqucha samananiqta Chile suyumanta puquykunata apaykamusqamanta mana paganqankuchu.

Art. V. Wanu urqhuna, ranqhana ima, jawa suyuman mineralesta urqhunamanta imaynatacha iskay kaq artículo sut'inchasan chaymanta derechosta, chay yuyaychaymanta, iskaynin qutu mink'aqkunaniqta churasqa kanqa, ichapis uj yuyayman yaykuspa, mana chayqa paykuna qhawarisqankumanjina munasqankumanjina.

Art. VI. Mink'aqkuna suyukunaqa mana derechosninkuta kay rimanapi jallp'ata t'aqanakusqankuta waq suyuman, qutu llank'aqkunaman waq runamanpis pasapuy atinqankuchu. Mayqin suyullapis jallp'ata ranqhapuytapis pasapuytapis munaqqa, rantiqqa mink'aq masillantaq kanan tiyan.

Art. VII. Bolivia suyuan Chile suyuan tinkuypura ch'ampa qhipachaykunata sayarichin, ajinata qhawarikun qutuchasqa runakunaman, imaraykuchus paykuna Mejillones wanu urqhuyta qallarirqanku, chay llank'aykunataq Chile kamachiqkunarayku chunka iskayniyuq p'unchayta jatun puquy killa waranqa pusaq pachaq suqta chunka kinsayuq watamanta sayachisqa karqa, mink'aqkuna qututaq kikinmanta qutuchasqa runakunaman pusaq chunka waranqa pesosta junt'apunankuta ninku, chunka porcientota yapaspa Mejillones aduanapi tukuy productos kasqanmanta.

Art. VIII. kay rimapanaga kallpachasqa kanqa chay kallpachaynintaq La Paz jatun llaqtapi tikrasqa kanqa, mana chayqa Santiagopi, tawa chunka p'unchaypi, astawan pisi pachapipis atikuqtinga.

Chayta ruwanamantataq atiyuniyuq rimariqkuna Chile suyumanta Bolivia suyumanta ima kay rimapanata qilqanku, chantapis ñit'iykuyninkuta ima Santiagopi Churaykunku, chunka p'unchayta chawawarki killamanta apunchismanta watanpi waranqa pusaq pachaq suqta chunka suqtayuqpi.

SIQ'ISQA
ÁLVARO COVARRUBIAS
JUAN R. MUÑOZ CABRERA

2 T'INKISQA

BOLIVIA SUYUWAN CHILE SUYUWAN TINKUYPURAMANTA RIMAPANA 6 CHAWAWARKI KILLA 1874 WATAMANTA

[...]

Artículo 1°

Paralelo del grado 24°manta mamaquchamanta Cordillera de los Andeskama divortia aquarumpi Chile suyuan Bolivia suyuan tinkuypura.

Artículo 2°

Kay rimapana junt'akunanpaq 23 y 24 paralelospata siqinqa sumaq sayasqa chantapis muchuqtaq Pissis Muja Comisionadosrayku churasqa, chaymanta yachanapaqtaq Antofagastapi chunka p'unchayta jatun puquy killamanta 1870 watamanta uj acta qilqasqa uqharisqa kan.

Manapis allinta yachakunamanchu maypichus qhuya Caracoles tarikun chaymanta, mayqin mineral quq kitillapis kay paralelosmanta jawanpi kasqankurayku, maypichus kasan chayta iskay yachaqkunarayku sut'inchakunqa, sapa mink'aq taq uj yachaqta churanqa, kay iskay yachaqkunaqa mana uj yuyayniyuqlla ch'ampakunata ch'uyanchanapaq kaqtinku ujtawan sutichay atinqanku, mana ujtawan sutichay munaqtinkuqa, S.M. Brasilmanta Emperador ruwarpanqa mana awqanpi imallapis rikhurimunankama, manaqa kaykamajina ininikusallanqapuni, chay minero kitiqa paralelos ukhupi tarikusqanta.

Artículo 3°

Wanu waqaychana kaqkunaqa ñawpaqmanpis tarikuqkunaqa ñawpaq artículo paralelos nisan chaypi tarikuqtinga kikinmanta Chilewan Boliviawan rak'inakunqanku; urqhunanku, apaykachananku ranqhana imaqa iskaynin suyu nisqankumanjina ruwakunqa, imaynatacha kunankama ruwakusan ajinallatapuni.

Artículo 4°

Jawa suyuman urqhunamanta derechosta pagananqa tukuy minerales urqhusqamanta chay jallp'akunapi mayqincha ñawpaq artículospi parlasan chaymanta, mana kunan cobrakusan chaymanta astawan wicharingachu; runakunapis, industrias, capitales chilenspis manaña ni imamanta qulqita yapanqankuchu, kunankama pagakun chayllata paganqanku, kay artículo kamachikusqanqa iskay chunka phisqayuq watapaq kanqa.

Artículo 5°

Chilemanta productores kaqkuna Litoral bolivianoniqta imallatapis apaykamuqkunaqa mana imamamatapis

paganqankuchu, paralelo 23 i 24 kaqkunapiqa, kkillantaq Bolivia suyuq puquykunanpaq Litoral chilenuwan apaykamuqtinku kanqa, 24 i 25 paralelos ukhupi.

Artículo 6°

Bolivia suyuqa Mejillones Antofagasta mamaqucha samanakuwata kichananpuni tiyan, Litoralninpata Jatun mamaquchakuna kasqanrayku.

Artículo 7°

Chile suyu jamuq derechosninta saqipusqanmanta 23 – 24 paralelo jallp'api minerales kasqanmanta, Boliviaqa qulqiwana junt'apunanta nin, maskhachus kanqa chaytataq uj Tribunal de arbitraje kaypaq sutichasqa nisqanmanjina qulqitaqa junt'apunqa.

Ajinatataq iskaynin mink'aqkuna qutuqa kay ruwayta S.M. Brasilmanta Embajadorman qunqanku.

Artículo 8°

Bolivia suyuqa Chile suyuman maychus kasqanta jawa suyuman urqhunamanta imaynatacha iskay kaq artículo 1866 watamanta rimapanapi nisan chaymanjina derechosninmanta qulqita jaywapunqa, ichaqa kay junt'anantaqa iskay comisionados qhawarisqankumanjina kanqa, kay comisionadostataq mink'aqkuna sutichanqanku, kay junt'ayqa kay kallpachasqa qilqasqa turkakunankama kanan tiyan, ichapis paganan qulqita mana chayllachu kanman, Comisionadosllataq sumaqta t'ukurispa waq junt'anatapis ninkuman mana chayqa yapachinqankupis ex equo ex bonomanjina, Bolivia suyutaq mana pagay munaqtinga S.M. Brasilmanta Emperador kay ch'ampata ch'uyanchanqa.

Artículo 9°

Kunan pachamantapacha chunka p'unchay chawawarki killamanta waranqa pusaq pachaq suqta chunka suqtayuy watamanta rimapana pampachasqa.

Artículo 10°

Kay rimapana sapa suyuq mink'aqkunarayku kallpachasqa kanqa, chay kallpachaykunataq Sucre llaqtapi kinsa killa ukhupi turkasqa kanqa.

Ruwasqankumantataq Chilemantawan Boliviamentawan atiyiniyuq rimariqkuna kay rimapanata Sucre jatun llaqtapi siq'inku, ajinallataq ñit'iykunankuta churaykunku suqta p'unchay kasaqtin chawawarki killamanta waranqa pusaq pachaq qanchis chunka tawayuy watamanta.

SIQ'ISQA

MARIANO BAPTISTA

C. WALKER MARTINEZ

3 T'INKISQA

UYÑIPANAKU SAMA QILQASQA BOLIVIA SUYUWAN CHILE SUYUWAN 4 P'UNCHAYPI ARIWAKI KILLA 1884 WATAMANTA

Artículo I

Chile suyuwan Bolivia suyuwan mana pachayuy samata qilqanku, chayraykutaq awqanaku pacha tukukusqanta riqsichinku, chaytaq mana ujtawan qallarinqachu mana ujnin kaq mink'aqman uj wata kasaqtilanpis willaqtinqa, watiqmanta awqanakuman riy munaspaqa, awqanakuyman riy munaspaqa chimpaykuspa willanan tiyan, mana chayqa uj masi suyuq rimariqninqta willachiy atinman.

Artículo II

Chile suyuqa sama pachapiqa kamachispallapuni kanqa, maychus Chile kamachinanmanta kamachiynin kasan chaymanjina, paralelo 23 jallp'akunamantapacha Loa mayu qallarinqa chaykama. [...]

Ch'ampakuna qallariqtinqa iskaynin suyu ingenieros comisionta sutichanqanku tinkupura siqita qhawarinankupaq, imaynatacha kaypi nisan chaymanjina.

Artículo III

BolivasuyupiChilerunakunamankapusqantaqhichusqankuta kamachiq kamachisqanrayku waq militares kamachiqkuna civiles kamachiqkuna kamachisqankuraykupis usqayllata imayuqchus kasqanman mana chayqa pichus sutinpi kasan chayman kutichipunanku kanan tiyan.

Jinallataq imatachus Bolivia kamachiy suyu chay nakunamanta jap'irqa chaypis kutichisqallataq kanqa, ichaqa chayqa qilqasqakunawan atisqa kanan tiyan.

Kay ruwasqakunarayku qhipachaykuna kasqanpis imankutapis thunisqata chilenos runakuna jap'inkuman karqa chayqa, qulqiwana junt'apunqanku, ichaqa chay junt'ayqa dueñokuna Bolivia kamachiy suyuwan rimarisqanmanjina kanqa.

Artículo IV

Manachus uj yuyayman yaykunkuman Bolivia kamachiy suyuwan dueñokunawan pagumanta junt'apunamanta ima, chay ch'ampaqa uj wakichisqa qutuman apakunqa kaytaq ajina kanqa: Chile suyurayku uj runa Bolivia suyuraykutaq uj runallataq waqtaq Chile suyupi uj yuyaychayman chayaspa sutichakunqa, kinsa kaqqa chay suyumanta mana piman kutikuq rimariqkunamanta kanqa, chay sutichaytaq usqayllata ruwakunqa.

Artículo V

Chilewan Boliviawan watiqmanta rimanakuman rinku [...] mana pi imaninankama, Chilewan Boliviawan tukuy ima allin kananmanta ranqhanamanta sumaq kanqanku, iskaynin suyu puraqmanta uj yuyayman yaykuqtinku.

Artículo VI

Arica mamaqucha samanapi imaynatacha Chile cobran kikillantataq Bolivia rantinanpaq jawa suyu ranqhanakunata apamusqankumanta cobranqa, mana waq derechowan sutichasqa kay atinqankuchu. Chay aduanaqta qulqichakuyninga ajinata rak'ikunqa: iskay chunkaphisqayuq porcientoga aduanero llank'anaman ringa, chantapis chile suyuman mercaderiasta kacharparisqanrayku Tacna Arica llaqtapi rantinankupaq, qanchis chunka phisqayuq porcientotaq Bolivia suypaq [...]

Artículo VII

Mayqin suyuqllatapis kamachiqkunan llank'aqkunan ima kay uyni samata urmachiy munaqqa, astawan Chile suyu tinkuypura jap'isqanmantaqa, kamachiqninkurayku k'amisqapis jasut'isqapis kanqanku, munaynillanmanta qhawarinanaqpis atinman.

Artículo VIII

Mink'aq phatmaqta yuyayninjinaqa, kay uyni sama qilqasqawan iskaynin suyupurapi allin kawsayta churayman rin, chaypaq sapa uj simiqunakunku kay allin kawsay ñawpaqman rinanpaq.

Kay uyñipakuqa Bolivia kamachirayku tawa chunka p'unchaypi kallpachaykusqa kanqa, chay kallpachaykunataq Santiagopi qhipan jawkaykuski killapi turkasqa kanqa.

Kay ruwaymanta qhawariqqa Chile suyumanta Ministro de Relaciones Exteriores chantapis Boliviama yachaq rimariqkuna, pikunacha atiyininkunata riqsichirqanku, kay uyni samata Valparaisopi iskay laphipi siq'inku, tawa p'unchay ariwaki killamanta waranqa pusaq pachaq pusaq chunka tawayuq watapi.

SIQ'ISQA

A. VERGARA ALVANO
BELISARIO SALINAS
BELISARIO BOETO

4 T'INKISQA**JALLP'ATA PASAPUNAMANTA RIMAPANA BOLIVIA SUYUWAN CHILE SUYUWAN QILQASQA 18 AYMURAY KILLA 1895 WATAMANTA**

Chile suyuwan Bolivia suyuwan masakuna kayta astawan kallpachay munaspa, chaytaq iskaynin suyuta khuskachan, chantapis yachaspa Bolivia suyu mamaquchaman llusqinayuq kay munasqanta ñawpaqman rinanpaq ajinallataq qulqichakunanpaq, chayaraykutaq sumaq rimapanata jallp'ata pasapunamanta allinchanku, chaypaqtaq yachaq rimariqninku sutichanku:

Chile suyumanta Kuraq Kamachiqqa Luis Barros Borgoño wiraquchata, Ministro de Relaciones Exteriores Bolivia suyu Kuraq kamachiqtaq Heriberto Gutierrez wiraquchata, sumaq kachasqa, Chilepitaq Boliviama Ministro Plenipotenciario.

Pikunacha atiyininkuta turkaytawan, allin yuyayniyuq t'ukuyniyuq kaspataq kay ruwaykunata yuyaychanku:

I.

Watuna ruwakunman chayqa imaynatacha Ancon rimapanamanjina nisan, mana chayqa uyanpura allinchasqapi Chile suyu Tacna y Arica jallp'atawan wiñaypaq jap'ikapunman, Bolivia suyuman pasachipunan tiyan, imaynatacha jap'ikapurqa ajinallataq chantapis tukuy jallp'anta, mana articulo llipi nisan chayta urmachispa.

Bolivia suyuqa chay jallp'ata pasapusqanmanta phisqa junuta [\$ 5.000.000] qulqi pesosta, iskay chunka phisqayuq gramos pesomanta jisq'un décimostataq finomanta, kay paguta junt'anapaqtaq Arica Aduanapi tukuy qulqi yaykusqanmanta tawa chunka por ciento qhipakunqa.

II.

Ñawpaq articulopi jallp'a qupusqan qhawakipakuqtinqa, Chile suyuqa Camarones chinchu tinkuypuranta Vitorpata wayq'unqama suchuchinman, mamaquchamanta tinkuypuranwan tinkunankama, kunan pachataq chay kitiqa Bolivia suyumanta t'aqan.

III.

Ñawpaq articulospipi nisan chayta junt'anarayku, Chilemanta kamachiy simiqun tukuy kallpanta sapanpis Boliviawan khuskapis, wiñaypaq Tacna y Arica kitikunata jap'ikapunanpaq.

IV.

Chile suyuchus plebiscitopi uyanpuramanta rimanakupi mana Tacna Arica llaqtakuna tarikun chay kitita wiñaypaq atikuyniyuq jap'ikapuyta atinqa chayqa, Bolivia suyuman Caleta de Vitorta Camarones wayq'ukama qupunanta nin, mana chayqa waq kikinta, chantapis phisqa junu [\$ 5.000.000] qulqi pesosta, iskay chunka phisqayuyq gramos pesosmanta, chanta finomanta jjsq'un decimosta.

V.

Uj allin ruwana sut'i tinkuypuranta qukusqan jallp'akunaqta sut'inchanqa kay rimakipanamanjina.

VI.

Jallp'a qupusqan tawa kaq articulomanjina junt'asqa kanman chayqa, qhipaman kiti qusqapi kachi waqaychanakuna tarinkunqa chayqa, mana urqhuyta atinqankuchu nitaq waqman pasapuy atinqankuchu, Chile suyu kitipi tukuy kachi waqaychanakuna tukukunankama. Ichaqa kay kamachiy tikrankunman iskaynin suyu waq yuyayman chayankuman chayqa.

VII.

kay rimakipanaqa allinpi kawsay rimapanawan ranqhana rimapanawan khuska siq'ikunqa iskaynin suyurayku allinchasqa, chaytaq mana nipiman willakunqachu, manallataq rigsichikuy atinqachu, manaqa iskaynin mink'aq qutu uj yuyayman yaykuqtinku.

VIII.

Kay rimapanaqta kallpachayninkunaqa suqta killa ukhupi kanqa, turkaytaq Santiago jatun llaqtapi ruwakunqa.

Chayta kallpachanapaqtaq Chile suyumanta Ministro de Relaciones Exteriores, Bolivia suyumantataq Ministro Plenipotenciario Santiago jatun llaqtapi iskay kutita siq'inku, ñit'inankuwantaq ñit'iykunku, chunka pusaqniyuq p'unchay aymuray killamanta waranqa pusaq pachaqa jjsq'un chunka phisqayuyq watamanta.

SIQ'ISQA

LUIS BARROS BORGOÑO
HERIBERTO GUTIERREZ

5 T'INKISQA

**SANTIAGOPI ALLINPI KAWSAYMANTA
MASIKANAMANTA RIMAKIPANA QILQASQA 20
QHUYARAYMI KILLAPI 1904 WATAMANTA**

Pusaq artículoipi ruwayninmanjinaqa, tawa p'unchay ariwaki killa 1884 watamanta, Chile suyuwan Bolivia suyuwan uj allinpi kawsaymanta masikanamanta rimakipanata ruwanata ninku, chaypaqtaq yachaqa rimariqninkuta sutichanku:

Bolivia suyumanta Kuraq Kamachiqqa Alberto Gutierrez wiraquchata sutichan, payqa sumaqa kachasqa chantapis Chilepi Bolivia qhawarisqanmanta Ministro Plenipotenciario, Chile suyu Kuraq Kamachiqtaq Emilio Bello Codesido wiraquchata sutichan, payqa Ministro de Relaciones Exteriores.

[...] pikunacha tukuy atiyinkuta turkaspa, allin tukuy ima kasqanta qhawarispa, kay nakunata yuyaychanku:

Artículo I

Bolivia suyuwan chile suyuwan allinpi kawsanata masikana ima kawsakuyta watiqmanta qallarichinku, ajinamantataq uyni samaniqta kamachiykunanta tukuchaspa.

Artículo II

Kay rimakipananiqtataq Chile suyuq makinpi kasqanta tukuy jallp'a jap'ikapusqan sut'ichasqa kasan, iskay artículo nisqanmanjina, uyñipaku samamanta tawa p'unchay ariwaki killamanta waranqa pusaq pachaqa pusaq chunka tawayuyq watapi.

Boliviawan Chilewan qullamanta chinchaman tinkuypuraqa kunan nikusqanmanjina kanqa:

Zapaleri urqu pata umanmanta [1], chiqan siqipi pata umaman [2] watu kacharisqamanta Guayaques urqu chinchakama, qaylla karu kayninga iskay chunka iskayniyuq grados, phisqa chunka tawa chininiyuq [22º-24']; kaymantataq waq siqi Cajon portezuelokama [3], chantaqa yaku watu rak'ikuynin, chinchaniqman Juriques urqu umanniqa rin [4], Licancábur ariq [5], Sairecábur urqukuna [6] Curiquincapiwan [7] Putana o jorencal ariqpiwan [8]. Kay ch'ikumanta ujnin kallpachayninta Ichhu ichhu mayuniqman ringa [9], chiqan siqipitaq Tocorpuri urqukunaqta qulla umaman [10], chaymantapachataq watiqmanta Panizo watumanta yaku t'aaqniqta ringa [11], Tatio wallankapiwan [12]. Chinchamanpuni Linzorpata watumanta yaku t'aaqniqta ringa [13] Silaguala urqkunaniqtapis [14],

chay chincha umamantapachataq [ariq wañusqa] [15], Silala urqituman llusqinanta ringa [16] chantaqa chiqan siqipi Cajon urqumanpis Incalari urqumanpis [17] kay ch'ikumantapachataq chiqan siqipi ringa chawpipi uma rikhuriqman Inkaqta urqu qutukunanpi Barrancanepipis [18] watiqmanta yaku t'acaqta rispa chinchaniqman ringa Azotan watunniqta mana chayqa Muyaniqtapis [19]; kay urquqta umamantapacha Araral urquqta umankama chiqan siqipi ringa [20] waq chiqanniqtataq Ollagûe ariq umanman [21].

Kaymanta chiqan siqipi Chipapa urquqta astawan pata umanman [22], intiwaykunan kitiman uraykamuspa uj lomas watuniqta Cosca urquqta umanta jap'inanpaq [23].

Kay ch'ikumantapachataq watuqta yakunta rak'ispa ringa mayqincha Alconcha urquwan tinkuchin [24], kaymantataq Olca ariqman ringa [25] wasachallwa t'acaqniqta. Kay ariqmanta Millunuq urqukunaq watunniqta qhatinga [26], quchamanta [27], Irruputunku ariq [28], Bofedal urqukuna [29] Chelapiwan [30], chantaqa pata khipu urqukunamanta Milliriman chayanqa [31], chantaqa Huallcaniman [32].

Kaymantaqa Caiti urquman ringa [33] Napa urqu yaku t'acaqniqta ringa [34]. Kay urquqta umanmanta uj ch'ikuman uj chiqan siqipi ringa [35] Huaila urqumanta inti llusqimun uma qullamanta chunka kilómetrosraq kasan [36] chaymantapacha chay uma sutichasqaman chiqan siqipi ringa, chantaqa inti llusqimun chiqaman q'iwispa, Laguna urqukuna watuniqllatapun ringa [37], Corregidor [38] Huailaputunkupiwan [39] Sillillica apachitamanta astawan inti llusqimunman [40], watuniqta qhatispa chinchakuntiman riqta Piga urqu umaman [41].

Kay urqumantaqa chiqan siqipi Tres Cerritospata astawan pata umanman ringa [42] chantaqa Challacollo urquman chiqan siqipi ringa [43] Vega de sacaya K'ullkumanwan [44], Vilacollo chimpampi.

Sacayamanta tinkuypura chiqan siqikunapi ringa Cueva Coloradaskama [45] Santailemantawan [46], chaymantataq chinchakuntisuyuman Irrupuntu urqukunaniqta ringa [47] Patalanimanwan [48].

Sacayamanta tinkuypuraqa Chiarcollo urqitumanqa chiqan siqipi ringa [49], Cancosa mayuta rak'ispa [50] chaymantataq Pintapintani urqu umaman chiqan siqillapitaq [51], chantaqa kay umamanta qhatispa Quiuri urqukunaqta watunniqta [52] Pumiri [53] Panantallapiwan [54].

Panantalla umamanta Tolapachetaman chiqan siqipi ringa [55], Chapimanta Rinconadakama chawpi ñanpi kasan, kay ch'ikumantataq chiqan siqipi Huaila portezueloman [56], chantaqa Lacataya [57] chanta kachikachi [58] urqukunaniqta pasanqa.

Chinchaniqman kutimunga Tapacollo urqituman chiqan siqipi rispa [59] Coipasa pampa kanchapi waq chiqanpitaq Quellaga saywaman [60], chaymantapachataq Prieto urqituman chiqan siqikunawan qhatinga [61], Pisiga de la vega chinchaman [62] Sicaya saywakuna [63] Chapillicsa [64], Cabarray [65], Kinsa chakana [66], jamachuma [67], Quimsachata [68], Chillchanipiwán [69], Todos Santos mayutawan rak'ispa [70] Payacollo saywakunaman ringa [71] Carahuanopiwan [72], Canasa urquman [73] Capitan urqumanwan [74].

Chantaqa chinchaniqman ringa Lliscaya urqukunaqta watun yakukunaqta t'acaqniqta [75] Quilhuiripiwán [76], kay uma ch'ikumantataq Puquintinca urquman chiqan siqipi ringa [77], kay tukukuq ch'iku chinchamantaq, Boliviawan Chilewan iskaynin suyu tinkuypura siqita sut'icharinku:

Puquintinca urqumanta [77] chinchamanqa Macayaman riq siqinta ringa, kay ch'ikupiqa Lauca mayuta t'aaqanqa [78], chantataq usaqayllata Chilliri urquman chiqan siqipi ringa [79], chinchamanqa Portezuelo de Japu yaku t'aaqanqinta ringa [80] Quimsachata umamantawan [81], Tambo Quemadomanta Portezuelo [82] Quisisquisini urqukuna [83], Huallacollomanta Portezuelo [84] Payachata urqukunamanta umakuna [85 y 86], Larancahua urqu [87] Casiri pasanakama [88].

Kay ch'ikumanta Condoriri urqukunaman ringa [89], Sajama mayuqta Achuta de las del Caquena mayuqta yakunkunata rak'inku, chantaqa siqinniqtata rillanqapun kay urqukunamanta kacharikuspataq Carbiri urquman rin [91], Achuta Portezueloniqta pasaspa [90], Carbiri urqumantataq kantunta Caquena mayuqtapis Cosapilla k'ullkuman uraykunqa [92], Tambomanta pata yakukunapi kay qhipa sutiqta.

Chantaqa Caquena mayuq Cosapilla mayuq rinantapis askha yaku rin chaykama qhatinga [93], Cosapilla estanciaqta yaku kacharparisqankumanta, chay askha yaku riqmantapachataq Visviri saywakama chiqan siqipi ringa [94].

Kay saywamanta satuarioman chiqan siqipi ringa [95] Maure chinchapi tarikun, kay mayuqta tantakunan kiti chinchakuntipi, chinchamanta waq jamuq mayuwan, Maure

Tambomanta chinchakuntiman iskay kilómetroraq, chinchakuntiman rinqa Chipec urquqtapis Talacollo urquq saywanman siqin risan chayniqta rinqa [96] tinkuypuramanta tukuna ch'iku.

Qhipan suqta killa ukhupi kay rimakipana kallpachakusqanmanta, mink'aqkuna phatmaqa ingenieros llank'ana qututa sutichanqanku, pachan jallp'api t'aaq siqita chimpunankupaq, chay ch'ikukunataq kay artículoypi yupachasqa kasan, chaytaq chay t'aslarapi sut'ichakusan chaytaq kay rimapana ukhupi qhawarisqa kanqa, apaykachayninta allinchay atispa, pachakunata iskaynin suyu qhawarisqankumanjina.

Tinkuypura siqiq ingenieroskuna mana uj yuyayniyuqlla kaqtinkuqa, manataq sapa ujpata kamachiqninkuna ch'ampata ch'uyanchay atiqtinkuqa, S.M. Alemaniamanta Emperador ch'uyanchananpaq jaywakunqa, imaynatacha chunka iskayniyuq artículoypi kay rimapanamanta nisan chaymanjina.

Mink'aqkuna qutukunaniqta Nacionalespatapis jawa suyumanta kaqkunaqtapis derechos privadosninku riqsikipasqa kanqa, pikunacha kamachimanjina ruwakunkuman karqa chayqa mayqin iskaynin suyuqllatapis jallp'an ukhupi.

Artículo III

Iskaynin suyuqta masi kayninta ranqhanakunamanta rimariykunata astawan tinkuchinamanta, iskaynin mink'aq qutukuna La Pazmanta El Altotawan Arica mamaqucha samanatawan tinkuchiya munanku, chaytataq uj ferrocarrilniqta ruway munanku, ruwakuynintataq Gobierno de Chile paganqa, chaytaq uj watapi junt'akunqa kay rimapana kallpachakusqamantapacha qallarinqa. .

Kay ferrocarrilpata Boliviaq kasqanqa, Boliviaman pasachipunqa chunka phisqayuq watarayku, ichaqa kay ferrocarril tukukusqanmantapacha kanqa.

Chay t'ukuyllawantaq Bolivia ima pantayllamanpis garantiasrayku yaykuqtinga Chile suyu paganqa nin, phisqa porcientokama ferrocarrilespe capitalkuna llank'achikusqan, ruwaykunintaq kinsa chunka watapi qallarikuy atinqa. Uyuniyanta Potosikama; Oruromanta La Pazkama, Oruroman Cochabambaniqta, Santa Cruzman; La Pazmanta Beni chiqaman, Potosimanatataq Sucreniqta Lagunillasniqtataq Santa Cruzman.

Kay junt'ayqa Chilepaq sapa wata pachaq waranqa libras esterlinasmanta mana astawanchu kanqa, manallataq uj junu

qanchis pachaq waranqa libras esterlinasmanta astawan kanmanchu, chaylla Chile suyuqa Bolivia kitipi ferrocarril Aricamanta Alto La Pazkama ruway qallarikunanpaq qunqa, chantapis garantías qusqantawan, chaytaq kinsa chunka watallapaq kanqa chanta pampachasqa kanqa.

El Alto La Pazmanta ferrocarril ruwakuynin chay waq ferrocarrilesyata ruwakusqanpi Chile gobiernoaq garantianwan, chayqa iskay suyu kamachiqkunaqta yuyachakusqankumanjina kanqa, paykunallataq tapurikunqa imaynatachus iskaynin suyuqta ranqhanakuna turkakunqa chayta.

Chay kitipi ferrocarril ruwakusqan chaninqa, ruwaq empresa contratonpi chaninta mañasqamanjina ruwakunqa.

Artículo IV

Chile kamachiqqa kinsa pachaq waranqawaranqa libaras esterlinasta qulqipi, iskay pagupi paganan tiyan, sapa pagutaq pachaq phisqa chunka waranqa librasmanta, waq kaq pagutaq suqta killamanta, kay rimapana kallpachakuna turkakusqanmanta kanan tiyan, iskay kaqtaq uj wata junt'akusqanmanta kanan tiyan.

Artículo V

Chile suyuqa Boliviarayku manukuna riqsikipasqata Compañías mineras Huanchacamanta, Oruro y Coroico, chantapis Chile suyupi manukuna uqharisqanmanta 1967 watapi llank'achisqankurayku indemnizacionrayku pagananga tawa junu phisqa pachaq waranqa pesos, chunka pusaqniyuq peniquesmanta quriwan, kamachiqnin chijllasqanmanjina qulqiwanpunipis mana chayqa jawa suyumanta manumanta bonopipis. Londrespi maskhapichus pagakusan chaymanjina, chanta iskay junu pesosta chunka pusaqniyuq peniquesmanta qurita, ñawpaqta pagarqanku ajinallatataq: Bolivia manukunanta pagakusqanmanta, bonos qusqa, manu uqharisqa ferrocarril Mejillonesmanta Cacoleskama ruwakunanpaq, chunka p'unchay julio killamanta 1872 watamanta; manu riqsikapusqaq wiraqucha Pedro Lopez Gama sutinpi,, Alsop y Compañiarayku representasqa, jaqaypaq derechosnin waqkunarayku turkasqa.

Juan G.Heigs wiraquchaq sutinpi manukuna riqsikipasqa. Paytaq Eduardo Squirerayku representasqa iskay chunka marzo killapi 1986 watamanta, contratosmanta llusqin Tocopilla salitrasmanta arriendasqankumanta, tukuchanapaqtaq Juan Garday wiraquchaq sutinpi qulqi junt'ana.

Artículo VI

Chile suyuqa riqsikipan Bolivia suyuq allinninpi wiñaypaqtaq jallp'anniqtapis pacífico mamaqucha samananniqtapis ranqhanankunata qhasilla tukuy derechoswan purinanta.

Puraq kamachiqkuna yuyaychanqanku sumaq tantanakupi qhasi puriykachanakuta. Kamachiykunata yuyaychanqanku mana ni mayqin suyu qhipachakunanpaq, chantapis qulqi jap'ikunankutaq jallch'ananpaq, imatnatacha patapi nisan ajinata.

Artículo VII.

Bolivia suyuqa maypicha ranqhananta churay munanqa chaypi Agencias aduanerasta kichay atinqa, kunanraykuqa ranqhanakunanpaqqa Antofagasta Arica mamaqucha samanakunata riqsichin.

Kay agenciasqa chaypi kaq mercaderiasta wampusayanamanta ferrocarril sayanakama rinanta qhawanqa chantapis aduanas bolivianaskama qhawanqa bagonespi sumaq wisq'asqa ñit'isqa qipikunata apachisqa kananta qhawanqa, sapa q'ipiqta yupaynin churaykuspa llasanta maychus kaq q'ipipi sut'inchaspas, chaykunataq waq guiaswan turkasqa kanqanku.

Artículo VIII

Mink'aq qutukuna sumaq ranqhana rimapanata ruwanankukama, iskay suyukuna ranqhanakuna turkanaqa, kikinmanta ruwaykuna kamachikunawan apaykachakunqa, waq suyukunawan apaykachakun chaykunawan, ni imarayku productoskunata pisiyachinqachu, kinsa kaq atiyiniyuq kaqtinga. Ajinataq tukuy productos naturales y manufacturados Boliviamantapis Chilemantapis, apaykukuytaqa apaykachakunqa ima, iskaynin suyupi imaynatacha waq suyukuna pagasanku ajinallatataq, iskaynin suyumanta mayqinllapis kinsa kaq suyuman yanapay munanqa chayqa ajinallatataq ujnin suyupis ruwakunanta mañay atinqa.

Mink'aq qutukunaqa iskaynin puraqmanta tukuy ferrocarriles siqipi jallp'ankuta pasaq suyuq productosnin uj suyuqtapis waq suyuqtapis quyta ninku, tarifa suyu yachasqankuta suyu yanapasqaman.

Artículo IX

Chilemanta pacha mama puquykuna ruwasqakuna suyuchasqa mercaderiaspiwan, Boliviaman apaykamunapaq factura consularninwan apachisqa kanqanku, guiaswan ima imaynatacha qanchis ch'ikupi nisan chaymanjina. Tukuy

laya uywakuna pisi chaniyuq, pacha puquykuna ima. Mana ima kamachiywan suyuman apaykamusqa kanqanku, urqhusqapis kikillantaq aduanapi qilqachispalla.

Artículo X

Boliviamanta pacha puquykuna ruwasqa puquykuna ñanpi jawa suyupaq Boliviamanta aduanasniqta guiaskunawan turkasqa urqhusqa kanqanku. Mana chayqa kay ruwaymanta llank'aqkunawan, chay guiasqa kikin mamaqucha samanapi aduana llank'aqkunaman jinalla jaywasqa kanqa, jawa suyu qhatukunapaq, kay productos wampuchasqa.

Arica mamaqucha samananiqta kay ukhuman ranqhanamanta Antofagasta kamachikunawanjina qhawakipakunqa, kay mamaqucha samanapi guias de transito turkakunan tiyan, ñawpaq articulokunapi sut'inchayninkunamanjina.

Artículo XI

Bolivia suyuqa mana kunan pachachu kay ruwayta junt'ay atinqa, qhawarikuspa kanqa, Antofagastapi uj watatajina kichasqa kasan. Arica mamaqucha samanatawan qhawarikunqa, pacha junt'anata churaspa Bolivia puquy chaninchaypata pagun ruwakunanpaq, allinta pasana qhatuku ruwakunankama ñawpaqi nikusan chaymanjina.

Artículo XII

Kay rimapanaqta junt'akuyninpi imallapis rikhurinman chayqa, Alemaniaq Emperadorninpata t'ukuriyninman riqsichisqa kanqa.

Kay rimapanaqta kallpachaykunanga suqta killa ukhupi arinisqa kanqanku, yankiytaq La Paz jatun llaqtapi ruwakunqa.

Chay yuyayta ruwasqankumantataq Bolivia suyumanta Ministro Plenipotenciario kachasqawan, Chilemanta Ministro de Relaciones Exterioreswan siq'irqankutaq ñiti'ykurqankutaq sapa uj ñit'inankunawan, iskay laphipi, kay allinpi kawsana masikana rimapanata, Santiago jatun llaqtapi iskay chunka p'unchay qhuyaraymi killamanta waranqa jjsq'un pachaq tawayuq watamanta.

SIQ'ISQA

ALBERTO GUTIERREZ

EMILIO BELLO CODESIDO

6 T'INKISQA PROTOCOLISASQA ACTA 10 ENERO DE 1920 WATA

Bolivia suyu Ministerio de Relaciones Exteriores wasipi Carlos Gutierrez tata, Ministro de Relaciones Exterioreswan Emilio Bello Codecido Chilemanta Ministro Plenipotenciario, chantapis sumaq kachasqa iskaynin suyukunawan sunquchasqa aswan masakayta kallpachay munaspa musuq uynikunata siq'ispa, qhatuwan relaciones políticas rimayninku, qhatukunanku ima sumaqta ñawparinanpaq, sapa ujyata munayninkunata, musquyninkunata ima tapuspa, kay rimapanakuna qallarinta uyninku, jatun yuyaykunata tikray munaspa, imaynatachus kay jatun yuyaykunata astawan jasa ruwasunman.

Chilemanta Ministro nirqa: uj pachaña Boliviamanta Cancilleriaman nisqaña uj sumaq k'acha ruwanawan Bolivia suyu kamachisqankuta junt'aspa, uj pachaña Boliviamanta Cancillería nirqa kay kamachiyman sumaq k'acha ruwana kamachina junt'aspa, Chile suyuq kamachiyninmanta ruway munay kan, ajinamanta Boliviawan astawan qayllakunapaq imaynatacha kay qhipa chaqrayapuy killapi, kay jatun ruwaykuna Honorable Dario Gutierrezka kamachirqa uj uynita ruwanapaq, Bolivia suyuqta pacífico mamaquchaman atiyiniyuq llusqinayuq kananpaq. Mana kunan kawsayninta qhawarispa, allin kawsaymanta masakaymanta rimapana, 20 octubre killa 1904 watapi paqarisqa.

Bolivia suyuman masi sunquwan chimpaykuspa, Chile suyu kuraq kamachiqqa yuyaykunata yupa ch'ikukunata riqsichin, kamachiqninrayku arinisqata, iskaynin suyuqpata uynikunankutajina kaykuna kanku:

- I. Chilewan Boliviawan allin kawsay masakana rimapanata 20 octubre killa 1904 watapi qilqakusqa iskaynin suyuqpata políticas rimariyninta wiñaypaq sut'inchan. ajinamanta waranqa pusaq pachaq qanchis chunka jisq'unniyuq wata, awqanakumanta ima rikhuriqantapis tukuchispa.
- II. Chile suyuqa chay rimapanaqta kamachiyku kamachisqanta junt'an, chay sumaq rimapanamantataq Chile suyuman Tacnawan Arica jallp'awan wiñaypaq qhipakapun, Boliviataq siminqun Kay ruwaywan yanapananpaq.
- III. Bolivia suyu mamaquchayuq kay munasqanqa ferrocarril ruwakusqanwan tikrakun chaytaq Arica mamaqucha samanawan El Alto La Pazwan tinkuchin, chantapis Chile

suyurayku waq junt'anakunata junt'anantawan.

- IV. 1904 watapi rimapanata rikhuriqankurayku, chay kitipi munayninku qhawarisqa chantapis chinchakitikunan tukukuyninpata allin kaynin, Chile suyuta mamaqucha kantuta jark'ananta kamachin, chaytaq yupa paypaq, ichaqa qhipaman saphichay munaspa suyukuna khuska kallpachasqa kanankuta. Chileqa yanapayta munan Bolivia suyu mamaquchaman llusqinayuq kananpaq, chay kitimanta Arica chinchapi, uj jatun jallp'ata quspa, chantapis ferrocarril siqita, mayqinkunacha Ancon rimapanapi kamachisqa jallp'akuna kasanku chayta ima quspa.
- V. 1904 watamanta, rimapana kamachisqanta mana qhawarispa Chile suyuqa musuq ruwaykunata ruwayta arinin, suyuqta munanyninta junt'ananaq, aqllanapi Chile suyuqa atipanman [k'umuykusqa].
- VI. Ñawpaq uynipi sut'inchana kanman mayqin siqitaq Arica Tacna kitiypata tinkuyupuranta unanchanan, kayqa Boliviaq Chileq makinman pasanman, ajinallataq waq qhatukukunaqta junt'apuykuna, waqkunapis ichaqa uyninmanta yuyaykuna kachun.
- VII. Kay ruwaykuna junt'akunanpaq Bolivia suyuqa chile suyuman diplomática accionninta tantaykunaman, chantapis sumaqta yanapananpaq simi qunman Chile suyu atipananaq Tacna Arica jallp'a aqllanapi.

[.....]

Boliviamanta Ministro de Relaciones Exterioreswan Chilemanta Ministro plenipotenciariowan kamachiyninpata sutinpi kay uj kaq rimapanata tukuchay t'ukusqanku, chay ruwakusqantataq kay actapi qilqasqanku iskay laphipi, chayllamantataq kasan La Paz jatun llaqtapi 10 enero killamanta 1920 watamanta.

SIQ'ISQA

CARLOS GUTIÉRREZ
EMILIO BELLO CODESIO

7 T'INKISQA**FRANK KELLOG SECRETARIOMANTA KAMACHINA 30
NOVIEMBRE KILLA 1926 WATAMANTA**

Tacna y Arica ch'ampaqa sumaq uyariyniyipi kasan Secretario de Estadoina llank'aq jamusqaymanta, kay kamachina wasipi ñawpaq llank'aqkunamantapacha, ñawpaq tawa chunka wata pasaqanpi, kay ch'ampaqa imaymana ruwaykuna yuyakuna rikhurirqa, askha secretariostaq, astawanqa ñuqamanta astawan ñawpaq secretario tata Hughes, ñuqajina kay ch'ampata ch'uyanchaypi yanapaq churakun.

[...]

V. Kay rimanaku apakuypi, kinsa llank'aykunata qhawarinankupaq riqsichin, Peruqta Chileqta yuyanikuqa ni mayqin llank'aykunapi rinchu. Askha ruwaykunata riqsichini. T'aqasqa jallp'aqta rak'inatajina uj k'ullkuwanjina, chantapis "qhispi jatun llaqta" wakichinapis aswan riqsichinamanta, tukuyninmanta, waqkunamantawan sumaq ch'aqwakuna, sumaq ch'aqwanaku karqa, ichaqa kay ch'aqwakuna mana uj tukuymán chayaraqachu, chantapis chay kitita sayachinata nini, ichaqa chay yuyayqa ni mayqin qutukunarayku uyarisqachu karqa.

Yuyarispa : Ancon rimapanamanta III articuloqta ruwayninmanjina mana qhasi yanapanchu karqa iskaynin suyumana ni mayuyaypi uynirqankuchu kiti rak'ikunanmanta, manallataq tukuy kitita manataq uj phatmata sayachiyta uynirqankuchu. Ni mayqin yuyay Chile suyurayku Peru suyurayku uyarisqachu karqa.

[...]

Kay qhawarisqawan kunanqa kinsantin suyumán yuyayniyta riqsichiy saqiwaychis:

a) Chile Perú suyukuna qhispi munasqankurayku ujpipis, askha protocolospi simiqunku, Bolivia suyumán wiñaypaq Tacna y Arica provinciapi tukuy derechosta titulosta, intersninku kapusqanta qupunankupaq, chaypaqtaq sumaq garantiasta quspa, runakunaq derechosta, chay provinciakuna runakunaqta, mayqin llaqtamantapis kachun, kapusqanta jark'anapaq, kawsachinapaq, mana ni mayqinta karunchaspa.

[...]

FRANK B. KELLOGG.

30 aya marq'ay killa 1926 watamanta

8 T'INKISQA**JORGE MATTE MINISTRO DE RALACIONES
EXTERIORESMANTA FRANK KELLOGG SECRETARIO
DE ESTADO NORTEAMERICANOMAN QILQASQA
APACHISQAN 4 P'UNCHAY DICIEMBRE KILLA 1926
WATAMANTA**

Chile kamachiq sumaqa qhawarin chay "willana qilqata" maypicha S.E Estados Unidosmanta Secretario de Estado jatun llank'ana yuyaykunata qhawarinankupaq uj wakichisqata riqsichin, Tacna Arica ch'ampamanta wiñaypaq ch'ayanchanata taripanapaq. Secretario de Estado t'ukuriykunan ruwasqanqa tukuy ima pasasqan chay wakichiyta ruwaspa riqsichisqa, Chile suyu kamachiq suyuta uj chhikallatapis yuyarichin, imaynata chay pacha tukuy ima pasarqa, diplomáticos apakuypis.

[...]

Astawanqa kay watapi Departamento de Estadopi tukuy rimankuna kasqanqa, chantapis rak'ina llank'anapi, chile kamachiq suyuqa mana mana ninchu uj sayt'u jallp'ata Bolivia suyumán qunamanta uj mamaqucha samanatawan, kay rimapanamanta sumaq t'ukuykunata Chile uyarisqanqa mana Peru kamachiq suyupíqa allin qhawasqachu karqa, chaytaq kunankama mana ch'uwanachakuncho.

Kamachiyniykuqa Ancon rimapanaqta kamachiyninukhupi tarikun, ajinamanta unay ruwayninta qhatispa mana jayk'aq sayachisqa simiqusqanta yupaychaspá, chantapis jawa suyu ruwanakunata sumaqmanta chiqamanta junt'aspa.

Chay yuyayllawantaq t'ukuriyninta Cooldge kuraq kamachiqpata nisqanta junt'an, kay ch'ampata ch'uyanchanapaqtaq Ancon rimapanaqta kinsa kaq articulonpi sut'inchasqa apaykachan nin, chaytaq arbitroq nisqan.

Kay ruwaykunamanjina sut'inchasqa, wiñaypaq kitikunaq jap'ikapuynin Chilewan Peruwan, Chile kamachiq rimarisqanman honor ruwanman, Bolivia suyu munasqanta qhawakiparispa

Departamento de Estadoqta yuyayninqa, astawan jaqayman rin, Chile suyu k'achamanta quy atisqanmanta. Payqa wiñaypaq Bolivia suyumán kiti ch'ampayuqta qupuyta yuyan, lchapis Secretario de Estado nin ajinachus, kay ch'uyanchayqa ni mayqin ch'ampayuq suyuqta kayninta nanachincho, munaywantaq allinchakun, chaytaqa sapa kuti Chile kamachiq rimarin, Bolivia suyuta yanapanata munasqanta yuyayninta

junt'anapq, chayqa derechosniykuta chinkachiyman rin, chantapis tawa chunka wataña kiti jap'isqaykuta quy, uj sumaq rimapana qilqakusqanman, chaytaq manajinalla t'uqpisqa kay atinmanchu, chaytaqa uj llaqta chikllana niy atinman, resultadontaq mana Chile suyuq munayninta iskayyachinchi.

Chile suyu kamachiyqa ni uj ratullatapis kay kamachina atikuyniyuq kasqanta saqinchi, Ancon rimanapi churasqanku, arbitral nisqanpi ima, mana kunanpi saqirparinqachu, jinapis America allin kawsanaqpata jatun yuyayninwan t'inkisqa, chantapis Pacífico awqanaku ukhupi maqanakuq suyukuna allinyachiyta munaspa Chileqa tukuy allinyachiy yuyaykunata uyariy munarqa, ch'ampak'unata ch'uyanchanapaq, ajinallataq waq puquykunata qunankuta legitimo derechosniyuq chay kitimanta kasqankurayku, chay quy munaykunataq sumaq yupa.

Ichaqa ujtawan riqsichiy munan, chay quykunamanta rimanakuwanqa, mana derechosninta saqirasanchu, astawanpi munasqanrayku chay kitita saqipuy munasqanta riqsichisan tukuy suyuqta munayninta qhawarispaspa Americano munayninta qhawarispapis.

Kay yuyaypitaq Chile kamachiyqa imatachus quy munanku chayta qhawariyman rin, chaywantaq allin kawsakunata apakunata ima rikhuchispa.

[...]

Rimanakuna ruwakusqanpi kay yuyaypis imatachus llusichinqa, chaymanjina ñawpaq qhawakipasqaykuta riqsichisaqku. Tukuy munayniykuta interesniykuta t'uqpiy munasqanta riqsichisaqku, allintataq uyarisaqku waq qutuq munaynin riqsichisqanta yuyaykunata qusqankuta ima. Secretario de Estadoqta wakichiyninkuna riqsichisqantapis chantapis waqkuna yuyay qusqankutapis uj qututajinalla qhawarisaqku, chaytaq Estados Unidospata munaynin kasan, ajinallataq Chile suyupis t'ukun, usqayta ch'ampata ch'uyanchaymanta allin kawsaypi kawsakunapaq Américaq tukuy suyukunanpi.

Santiago, tawa p'unchay diciembre killamanta 1926 watapi. Siq'isqa

JORGE MATTE

Chilemanta Ministro de Relaciones Exteriores

9 T'INKISQA

BOLIVIAMANTA EMBAJADORPATA WILLAYNIN N° 529/21 UJ P'UNCHAY JUNIO KILLAMANTA 1950 WATA

Santiago, uj p'unchay junio killamanta 1950 wata

Tata Ministro:

Chile suyuqa askha kutikunapi, astawanqa chunka pusaqniyuq p'unchay mayo killamanta 1895 wata Rimapanapi, chantapis kallpachasqa actapi chunka p'unchay enero killamanta 1920 watapi Boliviawan qilqasqa, manapis Poderes legislativosrayku kallpachaschu karqa. Suyuyman Pacífico mamaquchaman llusqinanta quyta ari nirqanki.

Qhipamantaq Bolivia demandata uj p'unchayta noviembre killamanta riqsichisqanrayku Uj kaq tantanapi Sociedad de las Nacionesmantataq Chilemanta kachasqaqa Wiraqucha Agustin Edwards kayta nirqa:

"Bolivia suyuqa allin kayta tarinman chiqa rimariykunapi qhispi ruwaykunapi. Chileqa mana jayk'aq chay punkuta wisq'aykunchu, chayraykutaq nini manchay kusiywan nuqayku qhawasaqku sumaq ñankunata ñawpariyinman yanapanapaq. Chile suyuqa masi kanankuta munan, munayniykutaq sumaq kusiy phanchariq kanan kasan, chaypis munayniykullataq imaraykuchus jallp'amasiyku qhapaqyariynintaq nuqaykupi rikhukullantaq".

Astawan qhipamanqa S.E. Chilemanta Kuraq Kamachiq, tata Artura Alissandri, 1922 watapi Congreso chilenuman willana apachisqanpi kayta nillaraqataq:

"Bolivia suyupiqqa yachakuchun allin kawsay masakay kawsaypiqa Chile suyupi mana waq munayta tarinqachu astawanpi Chile suyuqa masijina ch'uyanchana ñankunata tarinapi yanapanqa, ichaqa legitimos derechosniykuta tapurispa, qhawarispaspa munayninkuta atikusqamanjina junt'anapaq".

Ajinallataq suqta p'unchayta febrero killamanta 1923 watapi Chilemanta Ministro de Relaciones Exteriores Tata Luis Izquierdo Boliviamaqta Ministroman Tata Ricardo Jaimes Freireman uj qilqasqapi riqsichirqa: Chile kamachiyqa tukuy boliviano kamachiynin yuyaykuna qusqanta uyarinqa nin uj musuq uynita ruwanapaq Boliviaq ch'ampanta qhawarinapaq mana Allin kawsay rimapanata ujjinayachispa chantapis Chile suyuqta jallp'an kapusqanta mana pantachispa.

Waqniqtataq Estados Unidosmanta Secretario de Estadoqta Frank B. Kellogg yuyaynin riqsichisqanmanqa Chilewan Perúwan Boliviawan "Tukuy derechota, titulosta intereses Tacna y Arica provinciapi kapusqanta qunankupaq", Tata Jorge Matte Chilemanta Ministro de Relaciones Exteriores nirqa: "Chile kamachiqqaq mana mana nirqachu Bolivia suyuman uj kitita chantapis uj mamaqucha samanata quy yuyayta, astawanpis kay yuyayta t'ukurinanta nirqa".

Kamachiyninta qallarisaqtin, S.E. suyumanta kuraq kamachiq tata Gabriel Gonzales Videla, Boliviaqta junta de gobierno rimaqninwan riy atinanta nirqa, Ministro de Relaciones Exterioreswan, Excmo. Tata Aniceto Solares, payqa kuraq kamachiq pasachinaman rirqa, ayamarq'ay killapi 1946 watapi; qhipamantaq Boliviawanta ñawpaq kaq kuraq kamachiqwankunataq Españaqta Emabajador Excmo. Tata Enrique Hertzoc Santiagopi tinkukuyinpi diciembre killapi 1949 watamanta, tukuchanapaqtaq chay chhika atantaykunapi kay rimanata qhawarinapaq secretarioman qurqa.

Sumaq yupa sut'incharinawan, chaymantataq ninku política internacionalmanta uj sut'i yuyayta riqsichinku, chaytataq Chile suyu qhatin, kamachiyniykimantaq uj yuyayta riqsichiy munani: Bolviawanta chilemantawan kamachiykuna uj chiqan rimanaman yaykuchunku, Bolivia suyuq may munayninta junt'anapaq, Pacífico mamaquchaman atiyiniyuq llusqinayuy kayta munasqanta, ajinamanta Bolivia suyuq jallp'a chawpipi wisq'asqa ch'ampanta ch'uyanchaspa, iskaynin suyuqata munayninkunata sumaqta qhawarispa.

Kamachiyniykimanta yanapayta taripay yachaspa, ajinamanta qhipapaq jatun ruwaykunata llank'achina, Boliviaqta qallarisa, ajinallataq Boliviaqtaqjina Chilepaqjina watiqmanta sumaq tukuy khuyayniywan tukuy allin risunanta suyani.

SIQ'ISQA
ALBERTO OSTRIA GUTIERREZ

10 T'INKISQA Nº9 JISQ'UN QILQASQA CHILE SUYUMANTA MINISTRO DE RELACIONES EXTERIORES 20 JUNIO 1950 WATA

CHILE SUYU
MINISTERIO DE RELACIONES EXTERIORES

DEPARTAMENTO DIPLOMATICO CONFIDENCIAL Nº9

Santiago iskay chunka p'unchay aymuray killa 1950 watamanta.

Tata Embajador:

Qilqasqa apachimuwasqaykita jap'ini kay killamanta uj p'unchayta.

Chaypiqa Excelenciayki Política Internacional yuyaychaymanta rimarinki, Chile suyurayku qhatisqa.

Bolivia suyuq munaykunamanta Pacífico mamaquchaman llusqinata taripananpaq rimapanaqta nisqanta yuyariy, chantapis acta siq'isqata, ichaqa mana kayqa poderes legislativosrayku ratificasqachu karqa, 18 ariwaki killamanta 1895 watamanta chanta 10 kamay killamanta 1920, ajinallataq excelenciayki yuyarinchu Chilemanta sutinpi risqata Sociedad de las Naciones rimaykuna nisqanta, tata Agustin Edwards, 1920 watapi, suyuqta kuraq kamachiqrayku Arturo Alissandri, iskay wata qhipa chanta, Ministro de Relaciones Exterioresrayku Luis Izquierdo, 1923 watapi. Chay ratu pacha excelenciayki Jorge Matte kutichiy qusqan Estados Unidos de Americamanta secretario de Estadopata Tata Kellogg yuyanin qusqanman. Chilewan Perúwan Boliviawan Titulosninta derechosninta Tacna y Arica Provinciamanta qupunkuman; tukuchanapaq sumaq yanapay munasqaykiman ajinallataq ñawpaq Canciller Aniceto Solares tata, kunan Chilemanta kuraq kamachiq. Excmo. Gabriel Gonzales Videlapi Bolivia suyuqta munayninkunata qhawakipananpaq yanapayta tarinku.-

Kay sut'inchanawan excelenciayki yuyaychaywan "Boliviawanta Chilemanta kamachiykuna uj chiqan rimanakuman yaykuchunku, Bolivia suyuq may munayninta junt'anapaq, pacífico mamaquchaman atiyiniyuq llusqina kapunanpaq, ajinamanta Bolivia suyuqta jallp'a chawpipi wisq'asqa kasqan ch'ampata ch'uyanchaspa, iskaynin suyuqta sumaq apakunanta, munayninkuta qhawarispa".-

Kay qilqasqa kasan qilqasqaypi llusqin, Chile kamachiyninqa derechonta jark'aspa 1904 watapi allin kawsay rimapana nisqanmanjina, Bolivia suyuwan khuska t'ukuriyta munan. Excelenciakiq kamachiyninmanta munayninkunata junt'anapaq, ajinallataq Chile suyuq munaynintapis.-

Kunan pachapi excelenciaykiman tukuy sunquwan riqsichini, kamachiyniyqa kay yuyaywan ujlla kanqa, sunquchasqataq Bolivia suyuwan masikunajina kawsakuyipi, chayraykutaq uj chiqan rimanakuman yaykuna yuyayniyuq kasan, Bolivia suyuman pacifico mamaquchaman atiyniyuq llusqinayuc kananpaq, chaypaq ñankunata mask'aq churakuna tiyan, Chilemantaq waqjunt'aykunata qhawaspas, mana kitikunawan paganapaq, chantapis munayninkuta tapurispa.-

Ajinamanta ruwaspa iñini, iskaynin kamachiyninmanchis astawan qayllamanta iskaynin suyunchispata kawsayninta tinkuchinqanku, ajinamanta tukuy pachapi sumaq qhawaspas kay, chiqas ruway americanista, chiqas sunquwan rikhuchispa.-

Ichaqa kunanqa, pachanpi, kamachiyniyqa Perú suyuman waturinan tiyan, kay suyuwan rimapana qilqasqakunawan junt'akuyninmanjina.-

Excelenciaykiman watiqmanta sumaq qhawasusqayta riqsichiy munaspa.-

Siq'isqa
HORACIO WALKER LARRAÍN
MINISTRO DE RELACIONES EXTERIORES CHILEMANTA

11 T'INKISQA CHILEMANTA WILLANA QILQA 10 JULIO 1961 WATAMANTA

[EMBAJADOR MANUEL TRUCCO]

- 1.- Chileqa llamp'ullapuni kakusan derechosninta jark'aspa, imaynatacha 1904 watapi, allin kawsay rimapanapi nisan chaymanjina. Bolivia suyuwan khuska chiqan ruwaykunata yachaqaq, Bolivia suyuq munayninkunata junt'anapaq, ajinallataq Chile munayninta, Chile suyuqa manapuni arinirqachu Bolivia suyuq ch'ampanta waq qutukunaman chimpachiyta pikunacha mana atiyniyuqchu kanku, uj rimanarayku ch'ampa tukusqata ch'uwan chay munasqanta, chaytaq allinchaykuy atinman, ichaqa iskaynin uj yuyayman yaykuspa.
- 2.- N°9 qilqasqa Cancilleriaykuqpata Santiagopi kachasqa, 20 junio killa 1950 watamanta, chay yuyaykunamanta sut'i rimana, chayniqtataq Chileqa riqsichin "llamp'u kasqanta chiqan rimanakunaman rinapaq", Bolivia suyu pacifico mamaquchaman atiyniyuq llusqinayuc kananpaq, ch'uyan chaykunata, ruwaykunata mask'anapaq, Chiletaq junt'aykunata jap'ispa, ichaqa mana kitikunawanchu kanan tiyan, iskaynin suyu munayninkuta waturinakuspa".
- 3.- Victor Paz Estensoro Kuraq Kamachiq Alessandri Kuraq kamachiqta waturiq riy munasqanta riqsichispa, chile Kuraq Kamachiq waqyariyninman kutichiyninga: manañasina pachachu, manallataq allinchi iskaynin suyuq runakunanta ch'aqwachiy, Organismos Internacionalesman chimpasaqku nispa, uj ch'ampata qhawarinapaq Boliviamenta kamachiqtaq mana chiqan rimariyninpi Chile suyu kamachiqinwan tukunchu.

La Paz, 10 julio killa 1975 watamanta.

12 T'INKISQA**CHARAÑA MANTA QUTUCHASQA RIMANA BOLIVIAWAN CHILEWAN 8 FEBRERO 1975 WATAMANTA**

1. Chile suyuq Kuraq Kamachiq munaynimanjina general Augusto Pinochet Ugarte. Boliviano – Chileno tinkuypurapi, Boliviawamanta kuraq Kamachiq Hugo Banzer Suarewan tantakurqa, iskaynin suyuq munayninkunata puraqmanta riqsichinapaq, chantapis pachaqta, continenteqta kawsaynimanmantawan.
2. Tinkuna uj allin pachapi ruwakusqanqa sumaq kikin yuyaykunata sut'incharirqa, chaytaq Boliviata Chileta uynikuna tinkuchiqa kayninta qhawachin, chaytaq khuska llank'allanatapunin ruwachin jatun ininiykunaman chayanapaq, ajinamanta iskaynin suyuq allininpapaq.
3. Ajinamantataq kuraq kamachiqkuna Ayacucho rimapanaman atiyinkuta kallpacharqanku, chaypitaq yanapanakuna khuyanakuna sunqu rikhukun, kay America phatmapi, ininiyman kichasqa.
4. Iskaynin kuraq kamachiqkuna inina sunquwan, chantapis ruwana sunquwan tukuyniq qutupi rimanakuna kananta kamachinku, sumaq yupa munaykunaman ch'uyanchaykuna ñankunata mask'anapaq, iskaynin suyu chay munaypi kasanku, Bolivia suyuqta pacha chawpipi wisq'asqa kayninman, iskaynin suyu munayninkuta qhawarisqankumanjina, chantapis Boliviano Chileno suyukunaqta munayninkuta junt'ay munaspa.
5. Iskay kuraq kamachiqkuna allinpi kawsanata inininkunata ñawparichinallapaqpuni uj yuyayta ruwanku, yanapanakuna pachapi allin kawsana ñawparina ruwanata tarikuchun.
6. Kuraq kamachiqkunaqa kay yuyaykunata junt'achinapaq, kay qutuchasqa rimanapi diplomáticas rimaykunata watiqmanta apakunanta kamachinku, sapa uj pata suyunpi Embajadoreskunawan.

Charaña 8 febrero killa 1975 watamanta.

Siq'isqa

GRAL. AUGUSTO PINOCHET UGARTE
CHILE SUYUMANTA KURAQ KAMACHIQ

GRAL. HUGO BÁNZER SUÁREZ
BOLIVIAMANTA KURAQ KAMACHIQ

13 T'INKISQA**N°686 QILQASQA MINISTRO DE RELACIONES EXTERIORES CHILE SUYUMANTA 19 DICIEMBRE KILLA 1975 WATA**

N° 686

Santiago 19 diciembre killa 1975 wata

Tata Embajador:

Sumaq sunquwan N°681/108/75 qilqasqa apachimuwasqaykita jap'ini chunka suqtayuy diciembre killamanta cursipi, chayniqta excelenciayki riqsichiwan Boliviawamanta kamachiq ari nin jatun yuyaykunata Chile suyuq kamachiynin kutichiynimanta yuyaychana ruwasqa yanapayninwan 26 de agosto pasasqa killawan rimanakupi yuyayta riqsichisqa. Rimariymanta uj allin ch'uyanchayta taripanapaq Bolivia suyu jallp'a chawpipi wisq'asqa kasqan ch'ampata tukuchanapaq.

[...]

4. Excelenciaykiq mañayninta uyarispa, watiqmanta kay qilqasqapi sut'inchani, kamachiyniy kutichiy munasqan yuyaykunawan allinmanta ruwakunanapaq, puraqmanta allin ch'uyanchayta tarinapaq kay qhatiqman riqta:

- a) Kay kutichiyqa Banzer Kuraq Kamachiq nisqanta yuyayninpi kasan, kunan kay wata qhawariyman mana unay pacha ruwakusqanta t'uqqispa.
- b) Kay yuyaypitaq Chile suyuq kutichiyninga puraqmanta munaykunata qhawarispapaqarichin, iskaynin suyuq munayninkunata qhawarispapa, manataq ni ima musuq ruwayta qhawarinmanchu allin kay masikana ranqhanamanjina, Chilewan Boliviawan qilqasqa, 20 octubre killa 1904 watamanta.
- c) Imaynatacha Banzer Kuraq kamachiq nirqa ajinata qhawakunman, Boliviawan uj mamaqucha kantu atiyiniyuqta qunata, Bolivia kitiman uj kiti chumpiwan k'askaqa atiyiniyuqllataq.
- d) Chile suyuqa Bolivia suyuman rimanaman rinman Arica chinchapi Concordia siqikama uj franja kitita qunman, kay sut'inchaykunamanjina: Chinchaman tinkuypura: kunan pacha tinkuypura Chilemanta Peruwan.
Qullaman tinkuypura: Gallinazos wayq'u pata chincha kantu lluta mayu wayq'umanta, [A=15 ñanqa Aricamanta Tambo quemadoman tukuynin, ichaqa ñanqa Chile kitipi qhipakunan tiyan] uj ch'ikukama,

- estación de Puquius qullaman, chanta uj qaylla chiqan siqi Masahuento urquq 5370 mamaqucha kantun pasananta, chaytaq kunan Bolivia Chilewan jawa suyu tinkuypura kasan, chaykama chayana tiyan. Patan: qunaqa riqsichisqa kitiña kanqa, mamaqucha kititaq paralelos de puntos extremos mamaqucha kantumanta chaytaq qukunman [mamaqucha kiti, economica kiti, mamaqucha ura jallp'a].
- e) Chile kamachiqqa mana quyta munanchu tinkuypura nisqa qulla jallp'ata, chayqa imaynallapipis suyuq kitikunanta qhatiyta pantachinman nispa.
- f) Boliviaman qusqa chaytaq d) ch'ikupi sut'inchasan, chayqa uj kikin kiti turkayman churasqa kanman, kayqa ajina Boliviamanchus Chileqa kitita mamaquchaman jaywanman kikin kitillatataq, mamaquchallatataq jap'inman.
Boliviamanta kitita Chile jap'inanqa continuopis khuskachasqapis kanman, imaymana kitipi tinkuypura jallp'akuna.
Boliviawan Chilewan político internacionales musuq tinkuypurata chimpunanpaqqa, tinkuypuramanta comisiðnniqta watiqmanta ruwakunman, tinkuypura kitita qhawakipanapaq atiyta quspa, chaymantataq iskaynin tinkuypura siqina yuyaykunata iskaynin kamachiykunaman riqsichinapaq kiti qusqa qusqanta mana runakunayuq kasqanta qhawarispa.
- g) Estatales wasikuna kiti qusqa chaypi kaqqa, Estadorayku rantisqa kanan tiyan, Picha kay kitita jap'iq iskaynin suyu uj yuyayman yaykuspa [Chacalluta, Lata p'isqu sayana Aricamanta Visiriman ferrocarril, waqkunapiwan].
- h) Boliviamanta Chilemanta kamachiykuna derechos privadosta jayñinku kamachiymanjina jap'ikusqata makinkupi kitikuna qhipakusqakuna rimarinamanta yuyaychanaman chayasqarayku.
- i) Bolivia kamachiyqa Chile suyuman Lauca mayuq yakunta munayninman apaykachananapaq atiyta qun.
- j) Chile kiti qusqanqa desmilitarizada kitijina riqsisqa kanman, ñawpaq rimariykunamanjina, Boliviamanta kamachiyqa Organización de Estados Americanosmanta garantía expresata urqhunan kanman chay franja kiti qusqanmanta.
- k) Iskay kamachiykuna mana chay turkasqa kitikunata waq kinsa kallpayuqman quyta atinkumanchu.
- l) Tukuchanapaq rimapana qilqasqapi sut'inchakunqa qusqa kitiqa mamaquchaman atiyiniyuq llusqinata qun, tukuy Bolivia suyuq jallp'a chawpipi wisq'asqa ch'ampata ch'uyanchan.
- m) Bolivia suyuqa simiqunan tiyan Perú suyuq allinninpaq yanakunantinta jayñinanpaq.
- n) Tukuy yuyaychaypata chaninchayninga Peru suyuq ñawpaq yuyaychayninman atikusqa kanqa, 1 articulomanjina kallpachasqa Protocolomanta rimapana sut'inchasqaman.
5. Boliviamanta ilustre kamachiyman N°681/108/75, 14 diciembre killa 1975 watamanta, Chile kamachiqninpata kutichiyninpi jatun ruwaykunata ari nin, kay pachawantaq kamachiyniy Peru suyuman waturiq risan, n) sananpapi nisan chayta.

[...]

SIQ'ISQA

PATRICIO CARVAJAL PRADO

Ministro de Relaciones Exteriores

14 T'INKISQA

Nº 30-76 OFICIAL WILLANA MINISTRO DE RELACIONES EXTERIORES PERUMANTA

1. Tukuy runarayku siq'isqa, Chile kamachiyqa Nº 658 qilqasqaniqta, 9 diciembre killa 1975 watamanta, Peru kamachiyman willarqa, Bolivia kamachiyqa uj yuyayta qusqa, Bolivia jallp'a chawpipi wisq'asqa ch'ampaman ch'uyanchanata tarinapaq, chay yuyayqa Peru suyu kamachiyninman churasqa karqa, uj articulopi protocolo complementariomanta, 1929 watamanta, Lima rimapanamanta nin: mayqin quyllapis Arica jallp'amanta tukuyninpis phatmallapis kinsa kaq kallpayuq suyuman qukuqtinga Peru suyuqta Chile suyuqta uj yuyaychayninkuta nistan.
2. Fuerza armadaqta revolucionario kamachiynin, kay sasa ch'ampata qhawakipananpaq resolución supremaniqta Nº 0720, 26 diciembre killa 1975 watamanta, uj watuna qututa sumaq riqsisqa runakunawan suticharqa.
3. Ajinallataq Peru suyuqta yuyayninrayku, iskay Estadokunapi sumaq rimariqkuna qutu rimariykunan apakurqa, kay sasa llamp'u ruwaymanta.
4. Comisionapata willaykunanta t'ukuriytawan, chantaga tukuy rimaykunamanta resultados chaninchaytawan, Peru kamachiyqa Chile kamachiyman uj yuyayta riqsichinanpaq ruwan, chaytataq chay suyuqta Cancillerninman riqsichirqa, Secretario General de Relaciones Exteriores, Embajador Luis Marchand Stensniqta picha Peru suyuq sumaq rimariqjinaqa, Santiago de Chileman chay ruwaywan ch'usarqa. Chay sutichasqa yuyayqa suyuqpata munayninkunata waqaychanapaq kasan, Aricapi Peru suyu derechos especificosnin kapusqanta jark'anamanta Convenios Internacionalesrayku jap'isqa, chantapis Tacnapi Aricapi allin socioeconomica kawsakuyta kallpachanapaq.
5. Chay yuyayqa Latinoamericanista qutuchachina sunquwan, allin ininikuytapis qhawallantaq, chaytaq suyunchiqta Bolivia jallp'a chawpipi wisq'asqa kayninmanta t'ukurichin, imachus qilqasqa karqa Ayacucho rimarinapi, 3 diciembre killa 1974 watamanta uqharisqa, ajinallataq manifestaciones oficialespipis.
6. Kay sut'inchakuna qhawarisqa ukhupi, Peru suyu Chile suyuman wakichiy riqsichisqanpi nin: kayqa Peruqta Chileqta Boliviaqta munayninkunata pallan, chaykunataq kaykuna:
  - a) Chileqa Bolivia suyuman uj pachallapaq Arica provinciaq chinchata qunan, atiyuniyuq corredorta Concordia siqiman kikin sayaqninpi, Boliviano Chileno tinkuypuramanta qallarín, chay provinciaqta panamericana ñanman chayana chaypi tukukun, chaytaq Arica puerto Tacna llaqtawan tinkuchin, chay pisi pachallapaq quytay kay yuyaykuna qhawakunqa chayman atisqa kasan:
  - b) Arica provinciapi oficinayuq corredormanta qhipanpi, kinsantin suyurayku qhawasqa, atiyin kitipi Peru, Bolivia, Chilewan qulla tinkuypurapi qusqa Concordia siqiniqpi, panamericana ñan, Arica llaqtaqta chinchita kitinpi, pacífico mamaquchaqta Litoralnin.
7. Suqta ch'ikupi junt'akunan riqsichisqa, chaytaq Peru suyuqta yupa atiyin kay ruwaykunawantaq kallpachakun:
  - a) Peru mamaqucha samanapi uj administración portuaria trinacional churakunan tiyan;
  - b) Boliviaman derechota quna uj mamaqucha samanata ruwachinanpaq, paylla atiyuniyuq kananpaq, Peruano munayninmanjina qhawarispa wiñaypaq Bolivia suyuq wisq'ayninman ch'uyanchayta taripanapaq, chaypaqtaq chay suyuqa mamaqucha samanayuq kanan tiyan;
  - c) Boliviaqta payllapaq atiyin kayninta Litoral mamaqucha qayllanpi, soberanía compartidayuq;
  - d) Kinsantin suyurayku uj polo de desarrollo economicata churana, soberanía compartidayuq, chaypitaq organismos multilaterales mañaqkuna qulqiwan yanapay atikunman.
8. Ajinamantataq Peru kamachiy wakichisqan riqsichiyqa pachanpi allinta rimarinapaq atiy kanqa, ñawpaq yuyaychana uj articulopi sut'inchan kallpachasqa protocolomanjina, 1929 watamantaq rimapanaman, chaytaq Bolivia suyuq ch'ampamanman ch'uyanchayta tarinanpaq riqsichisqa.
9. Peruano wakichiyqa mana junt'asqa ch'ikukunata junt'akunanta qhawanchu, 1929 watamanta Lima rimapanamanjina, kallpachasqa protocolonpiwan, garantías jaywayninmantawan, yanakunachaymanta, chay rimapanataq Peru suyuq allinninpaq churan.
10. Tukuy ima ñawpaqpi kasqanpis Bolivia suyuq kamachiyninman riqsichisqa kasqa, uj sut'i wakichiykunata yapaykuspa, chaytaq iskay suyukuna allinmanta rimarinankupaq, Peru suyu atiyinanta qusqanrayku Bolivia mamaqucha munayninmajina, wiñaypaq kay ch'ampata ch'uyanchakunanta Bolivia Chile suyukuna kamachiykuna ukhupi yanapanqa, allin kawsanata masi kayta yanapanakuyta kallpachanqa, chantapis nina tiyan chay yuyayqa atikun yanapanakuna

ruwanata ruwachiy munan, kay kitikunata rimasqanmanta ñawpariyinta tanqaspa, chaypis sapa llaqtaqta allin kayninta ñawpariyinta yanapanqa.

11. Tukuy runakuna sumaqta yachanankupaq Peru suyuq wakichiy nin riqsichisqata, uj t'aslarapi riqsichikun, maypicha Chile suyu Boliviawan corredorta Arica chinchapi qusan chayta rikhuchin, ajinallataq t'aslarapi chay soberanía compartidayuq kitita riqsichisan, Peruwan Boliviawan chilewan, chaypis Arica provinciapi tarikun.

Tukuchanapaq Peruqta wakichiyninga allin kawsayta quy yuyaywan ruwasqa karga, kunan pacha kawsaypi, mana kamachinapi atisqachu, mana qhawarinchu geopolíticos yachayta, allin kayta, chantapis tukuy ima ruwaynin junt'akunanta kallpachaqta.

15 T'INKISQA

OEK KAMACHINA AG/RES. 426 OCTUBRE KILLA 1979 WATAPI JAP'IKAPUSQA

31 /RES.426 [IX - 0/79]

PACÍFICO MAMAQUCHAMAN BOLIVIA YAYKUNANMANTA

[Duodécima plenaria 31 de octubre 1979 watapi arinisqa]

JATUN TANTA,

RIMARIN:

Tukuy pachaq wiñay munaynin uj kikin ch'uwan chayta tarina Bolivia suyu pacífico mamaquchaman atiy niyuq llusqinata tarinanpaq.

YACHASPA:

Uj allinpi kawsana sunquta chantapis americana qutuchakuyta tarina tiyan, ñawpaq ch'ikupi junt'ay munay riqsichisqapi, uj allin kawsayta sayachina qulqichakuy ñawpariyta, runakunaqta ñawpariyintapis yanapachun, America kitipi phutiykuna astawan tarikun Bolivia suyu ch'atasqa kasqanrayku.

KAMACHIN:

1. Estadokunata pikunamancha kay ch'ampa chayan chaykunaman simiy chay rimanaku qallarinenta Bolivia suyuman uj kitita pacífico mamaquchapi. Chay rimanakuqa ch'ampapi kaqkuna suyuqta derechosninta, munayninkunata qhawaripa kanan tiyan, waqkunatapis qhawariy atinqanku, uj mamaqucha samana kitita ruwakunanta, imaynallapis ñawpaqman rinanpaq, ajinallataq Bolivia suyuq wakichiy ninta qhawarinan tiyan, maypichus mañasan manaña jallp'awan pagaykuna kachunchu.

2. Rimapanata qhawarispallapuni kan "Bolivia suyu mamaqucha ch'ampanmanta willaynin", qhipan mit'a jatun tantakuna apakusqanpi.

16 T'INKISQA**OEAMANTA KAMACHI AG/RES. 686 [XIII-O/83]
JAP'ISQA 18 NOVIEMBRE 1983 WATA**

AG/RES. 686 [XIII-O/83]

BOLIVIA SUYUQ MAMAQUCHA CH'AMPAMANTA WILLAYNIN

[Qanchis kaq tantakunapi, 18 noviembre killamanta 1983 watapi ari nisqa]

JATUN TANTAKUNA,

QHAWARINAN:

Kamachiykuna AG/RES. 426 [IX-O/79] 31 de octubre 1979, AG/RES. 481 [X-O/80] 27 de noviembre killa 1980, AG/ RES. 560 [XI-O/81], 10 diciembre killamanta 1981 y AG/RES. 602 [XII-O/82] 20 noviembre 1982, maypicha Bolivia suyuq mamaqucha ch'ampanta tukuy jallp'aqta yuyayninpi kasqanmanta rimarikusqa, chaymantaq Pacifico mamaquchaman llusqinayuw kananpaq uj ch'uyanchanata tarinanpaq

YACHASPA:

Allimanta sumaq masi sunquwan tarina yuyayqa kallanpuni, allí apakuy sunquwan, chantapis Americata qutuchay yuyaywan, ajinamanta uj allin kawsanata churaspa, sumaq qulqichakuy ñanta ñawparichispa, astawanqa América kitipi, astawan afectasqa mana Bolivia suyu mamaquchaman llusqinayuw kasqanrayku,

KAMACHIN:

1. Bolivia kamachiypata willayninmanta qilqana tiyan chay suyuqta mamaqucha ch'ampamanta, chantapis Chileqta Boliviaqta kamachiykunanrayku qhawakipanata riqsichisqankunata kay organización chay ch'ampamanta uj yuyaykunaman chayasqanmanta, ajinallataq ñawpaqman rina yuyaywan, chaytaq iskaynin suyuta sunquchan.

2. Boliviatawan Chiletawan Americana masakaypi rimayman rinankuta K'amirina, uj rimana qayllachiq, chantapis Boliviano Chileno llaqtakunaqta masijina kawsakusqankuta kallpachan, t'aaq ch'ampakunata ch'uyanchayman apaspa, uj ruwayta yapaykuspa Boliviaman pacifico mamaquchaman atiyiniyuq llusqinata qunapaq, iskaynin suyuta munayninkumanta tapurispa, chantapis derechosninkuta jark'aspa.

3. Mayqinllapis ch'ampa qhawarikunanta mañay atinman " Bolivia mamaqucha ch'ampamanta willana", qhipa jatun tantanakupi.

17 T'INKISQA**PRENSAMANTA WILLANA BOLIVIAMANTA CHILEMANTA
CANCELLERKUNAQTA 22 FEBRERO KILLA 2000
WATAMANTA**

1. Boliviamanta Chilemanta Ministro de Relaciones Exterioresquna Algarbe Protugalpi, 22 noviembre jillamanta 2000 watapi tantakurqanku, Rio de Janeiropi Habanapi Ima rimanakumanta rimarinallapaqpuni, juniopitaq noviembre killapitaq 1999 watapi, Kamachiyninkumanta altos funcionarioswan tantasqa kasarqanku.
2. Cancilleres llank'ana qututa wakichirqanku, chaytaq qhipan rimaykunapi chiqachasqa kanqa, iskaynin suyuqta tuku ima yuyayninkunata qhawaparinapaq, allinpi kawsankunapaq. Ñawpariykunaqa Chile suyuq kamachiyninman riqsichisqa kanqa, qhawakiparinanpaq.
3. Chay pachapiqa allin rimariyta munaspaqa iskaynin suyuqta yupa munayninkuta qhawarirqanku. Mana pita t'aaqaspa.
4. Chay tantaypata yuyayninga kanqa mana kikinmanta t'ukurisqa ch'ampakunata ch'uyanchanapaq. Sumaq ch'uyanchayta tarinakama.
5. Cancilleresqa chaypi kasqankumanta chay tantata ñawpaq apaspa iskaynin suyuq rimariyninwan, chaytaq rimapay munasqanta kallpachan ñawpaqman rinqa.

La Paz, 23 febrero killa 2000 watamanta

18 T'INKISQA

XV TANTAMANTA ACTA POLITICAS

TAPURIYKUNAMANTA BOLIVIA CHILE, 25 NOVIEMBRE KILLAMANTA 2006 WATAMANTA QILQASQA

25 noviembre killamanta 2006 watapi, Santiagopi XV tanta apakurqa políticas tapuykunamanta Chile -Bolivia. Kachasqakunaqa Sub secretario de Relaciones Exteriores Chilemanta, Embajador Alberto Van Klaveren chantapis Viceministro de Relaciones Exteriores y Cultos Boliviamanta, Embajador Mauricio Dorfler niqta purichisqa kasarqa.

Iskaynin qutukuna nirqanku iskaynin qutu ukhupi sapa ujpi iñiyqa sumaqta tukuy rimana rimananta kallpachan.

Sumaq allinpi tantakuspa actacta qilqakuyninta yuyaycharqanku, iskaq kaq llank'ana qutuqta actanpitaq iskaynin suyuq rimarinankuta qhawarisqanku, Chaytaq Santiagopi 31 pasaq octubre killapi tantakunamanta.

Kachasqakunaqa mana t'aqayniyuq llank'ana yuyayta qhawarirqanku:

1. Sapa uj iñinita mirachina
2. Tinkuypurapi qutuchakuna
3. Qhispi pasachina
4. Fisica qutuchakuna
5. Qulqichakunawan yanapakuna
6. Mamaqucha rimana
7. Silala yakukuna kapusqanmantawan
8. Waqcha kaywan maqanakupaq ruwaykuna
9. Allin qhawasqa jark'akuymantawan
10. Phichikata, quimicosta, precursorresta mana apaykamunankupaq yanapanakuna
11. Yachaqana Ciencia, Tecnología
12. Kawsaykuna
13. Waq qhawarinakuna

Kay ruwaypi iskaynin kachasqakuna astawan uyariyninkuta rinanakunaman churarqanku:

[...]

Mamaquchamanta rimana

Iskaynin suyu llank'ana yuyaywan iskaynin qutukuna t'ukuyninkuta mamaqucha ch'ampamanta tikranakurqanku, sumaq ruwaspa ñawpaqman rinallapaqpuni rimanallatapuni nirqanku.

[...]

Iskay kachasqakuna qhipan XVI tantakuyta apay yuyaycharqanku, chayqa Bolivia suyupi kanqa Reunión de Mecanismos de Consultas Políticas Bolivia - Chile, pachataq astawan phipaman riqsichikunqa.

Bolivia kachaskunaqa pachi nirqa kay tantapi sumaqta qhawarisqankumanta, qurpachasqankumanta

Santiago, 25 noviembre killa 2006 wata

[firma mana ñawirina]

Chile kachasqakunarayku

[firmamana ñawirina]

Bolivia kachasqakunarayku

19 T'INKISQA
CORTE NACIONAL DE JUSTICIAMAN RUWAYKUNATA
RIQSICHINAPAQ RUWAYKUNA
(MANA CHIQACHASQA TIKRANA)
(TRADUCCION NO OFICIAL)

Corte Internacional Justiciamanta Secretarioman
 Ñuqayku urapi siq'iqkuna Bolivia suyumanta kachasqajinaqa,
 Corte Internacional de Justiciaman uj demandata Chile
 suyuq awqanpi 36 articulosmanjina [1], y 40 [1] Corteqpa
 Estadon, kamachiyanmantataq 38 articulopi.

*****

I. Ch'ampa

1. Kay demandaqa Chile suyuwan Bolivia suyuwan
 ch'ampamanta kasan, Chile suyu rimapanaman
 rinanpaq ajinamanta uj allin sut'inchayman mamaqucha
 ch'ampamanta uj pacifico mamaqucha samanaman
 atiyiniyuq llusqinanta qunanpaq.

2. Kay rimanakuypata munayninga kay: a) ruwanan kasqan.
 b) Chile suyu mana yuyasqata junt'asqamanta, y c) Chile
 suyuqta chay ruwananta junt'achinamanta.

3. Kunan pachakama, Chileqa mana ruwanan kasqanta junt'ay
 munanchu, mana ima rimarina kasqantapis mana munanchu
 kay demandaqa ñawpa mañayniykuta rikhuchisan.¹

4. Bolivia suyuqa mana Chile rimanaman riy munasqanqa,
 uj jatun ch'ampa kasqanta qhawachisan, rimarinanpuni
 tiyan pacifico mamaquchaman llusqinayuq kananpaq,
 mana rimariy munasqanqa uj jurídica maqanakuta
 sayarichisan, Boliviataq honorwan kay demandata
 riqsichisan.

II. Corteqta chayayninwan demandata jap'iyantawan

5. Corteqta atiyninga kay ch'ampapiqa XXXI artículo
 atikun, Americano rimapana ch'uyanchaykunamanta
 [Pacto de Bogotá] kinsa chunka abril killamanta 1948
 watamanta kaykunata nin:

“Iskay inciso nisqanmanjina kinsa chunka sutayuq

¹ Ver por ejemplo: Nota 745/183 de Chile, 8 de noviembre de 2011. Declaración del Ministerio de Relaciones Exteriores de Chile de 26 de septiembre de 2012, como está reflejada en: La Tercera, Canciller Moreno y emplazamiento de Evo Morales: “Entre Chile y Bolivia no hay controversia, sino que hay tratados”, 26 de septiembre de 2012, Accesible en: <http://www.latercera.com/noticia/politica/2012/09/674-485312-9-Canciller-moreno-y-emplazamiento-de-evo-morales-entre-chile-y-bolivia-no-hay.shtml>; y Discurso del Ministro de Relaciones Exteriores de la República de Chile, Sr. Alfredo Moreno Charme, durante la 15ª sesión plenaria del Sexagésimo séptimo período de sesiones de la Asamblea General de la ONU [28 de septiembre de 2012]. Doc. ONU A/67/PV.15. Accesible en: http://www.minrel.gob.cl/prontus_minrel/site/artic/20120928/pags/20120928164005.php

artículomanta Corte Iternacional de Justiciamanta,
 Mink'aqqutukunaninkumayqinwaqEstadoAmericano
 tapolis mana munaqtinpis chay ratupacha, mana unanchaku
 ruwakuqtinpis, ichaqa kay rimapana apaykachakusaq
 tin, Corteqta chayayninga tukuy jurídico ch'ampakunaq
 paykunapurapi kaqtin chaykunataq kaykunawan
 qhawan tiyan. a) Uj rimapanaqta sut'inchaynin; b)
 Derecho Internacionalmanta imallapis kaqtin; c)Tukuy
 ruwasqa kasqanmanta, chaytaq kamachisqa kanman
 chayqa uj jawa suyu ruwanakunamanta; d) Jawa suyu
 ruwana kasqanta pampachanamanta allinchanapaq
 ruwaykunamanta”.

6. Boliviawan Chilewanqa Bogotá unanchakumanta
 phatma kanku. Boliviaqa 9 junio killamanta 2011² watapi
 unanchakuta kallpacharqa [ratificarqa]. Chiletaq 21 agosto
 killamanta 1967³. Kunankama ni mayqin suyukunaqta
 chaymanta jallch'asqa kanchu.

7. Iskaynin Estado Boliviawan Chilewan Ipso iure Cortemanta
 Estadopi phatma kanku. Organizaciones de las Naciones
 Unidaspi sutichakusqankurayku. Estatutorayku, Corteq
 apaykachachinanrayku ruwaykuna churasqanqa, kay
 demanda jap'iyantataq, allin kisisqa tarikunku.

III. Ruwaykuna

8. Kinsa chunka pusaqniyuq artículo iskay yupay Cortemanta
 kamachiyninkumanjina nin demandaqaqta unaymantapacha
 kay demandapi tukuy ima ruwakusqanmanta sumaqta
 sut'incharinanta mañan, kay ruwaykunaqa demandata
 yanapaq.

9. Suqta p'unchay agosto killa 1825 watapi Bolivia suyu
 sapa kaynin tarirqa Pacífico mamaquchaman llusqinayuq
 tawa pachaq kilómetros suniyuq mamaqucha samanayuq,
 mamaqucha kantuyuqtaq pachaq iskay chunka waranqa
 kilómetros, chinchaman Perúwan tinkuypura karqa,
 qullamantaq Chilewan paralelo 25ºmanta astawan jaqayman.
 10. Chunka p'unchay agosto killamanta 1826 watamanta
 rimapanaqa paralelo 24ºpi Chileqta Boliviaqta tunkuypuranta
 churarqa, kay tinkuypurataq suqta p'unchay agosto
 killamanta 1874 watapi kallpachasqa karqa, Ajinamantataq
 Chileqa kamachiyninmanjina Boliviaq atiyninga Pacífico
 mamaqucha kantukunapi riqsichirqa.

11. Chunka tawayuq p'unchay febrero killamanta 1879
 watamanta, Chileqa Antofagasta mamaqucha samanaman

² Estado Plurinacional de Bolivia, Instrumento de Ratificación de el “Pacto de Bogotá”, 14 de abril de 2011, e, Instrumento de Retiro de la Reserva al “Pacto de Bogotá”, 10 de abril de 2013.

³ República de Chile, Decreto N° 526 de 21 de agosto de 1967. Publicado en el Diario Oficial N° 26837 de 6 de septiembre de 1967. Accesible en: <http://www.leychile.cl/Navegar?idNorma=400563&buscar=decreto+526>.

yaykuykurqa chanta militarkunata chayman churarqa, chaytaq "Pacífico Awqanakuta sayarichirqa", Bolivia mamaquchaman llusqinanta jark'arqa. Bolivia suyuq qulqichaykupi ñawpariyin runakunaq ñawpariyinpis manchayta nak'arin jallp'a chawpipi wisq'asqa tarikusanrayku.

12. Bolivia awqanakuta samanata tawa p'unchay abril killamanta 1884⁴, watapi siq'irqa mana munasaspis arinista Chile suyu Litoral Ilaqtata militarisasqantapis.

13. Chile suyuqa yacharqa Bolivia suyuman atiyiniyuq llusqinata pacífico mamaquchaman quyta. Chayjinapitaq chunka pusaqniyuq p'unchay mayo killamanta 1895 watapi Bolivia Chilewan Santiagopi askha rimapanata siq'irqanku iskaynin suyuq mana ch'uyanchasqa ch'ampakunata ch'uyanchanankupaq, kaykunamanta rimapaspaqa aswan sumaq rimapana jallp'akuna pasapunamanta karqa⁵.

14. Litoral Boliviano militarkunata makinpi tarikuspa, Bolivia Chilewan iskay chunka octubre killamanta 1904 watamanta "Allin kawsay masikana" rimapanata siq'irqa. Kay rimapanaraykutaq Chile suyuqa Boliviano kitikuna jap'ikapusanpi atiyininta churarqa⁶. Kay rimapanaqa mana Chile suyuq ñawpaq rimarisqankunta simiqusqanta sayachirqachu, mamaquchaman atiyiniyuq llusqinata qunamanta.

15. 1904 watapi rimapana qilqakusanmanta suqta wata pasasqanpi, manaraq Perú Tacna Arica Ilaqtakunaqta jallp'akunan sut'ichu kasan, chantapis kay jallp'akunaniqta Bolivia suyuman mamaquchaman llusqinata tariy munaspa, Boliviamanta Ministro de Relaciones Exteriores uj wakichinata Chileman Perúman riqsichirqa. Chay wakichiyqa waq suyukunamanpis⁷. riqsichirqa. Kay wakichiyqa Chile suyuq suyayninkuta kallpacharqa, chaykunataq 1904 watapi rimapanaman muchurqa. Chileqa watiqmanta t'ukuriyinta riqsichirqa Boliviawan uj protocolo qilqaswan iskay chunka

4. Pacto de Tregua entre las Repúblicas de Bolivia Chile del 4 de abril de 1884,

5. Convenio sobre Transferencia de Territorio entre las Repúblicas de Bolivia y Chile de 18 de mayo de 1895. Este Tratado consideraba en su preámbulo que: "una necesidad superior y el futuro desarrollo y prosperidad comercial de Bolivia, requieren su libre y natural acceso al mar" y por tanto dispuso [Bases I y II] que si por el plebiscito o por arreglos directos, Chile adquiriese dominio y soberanía permanente sobre los territorios de Tacna y Arica, se obliga a transferirlos a la República de Bolivia", a excepción de la zona que va de la Quebrada de Camarones a la Quebrada de Vitor que quedaría para Chile. El Tratado indicaba también [Base IV] que si Chile no pudiese obtener esa soberanía se "compromete a ceder a Bolivia la caleta de Vitor hasta la quebrada de Camarones u otra análoga".

6. Tratado de Paz y Amistad entre Bolivia y Chile, 20 de octubre de 1904.

7. Memorándum del Canciller de Bolivia Sánchez Bustamante a las Repúblicas de Chile y Perú, 22 de abril de 1910.

p'unchay enero killamanta 1920 watamanta⁸.

16. Kay simiquykunaqta waq simiquykunaqtawan atikuyinipi Bolivia suyuwan Chile suyuwan uj yuyaywan rimarinakunaman yaykurqanku, chaykunataq uj y iskay chunka junio killamanta 1950 watamanta turkasqa qilqasqakuna ukhupi nisan.

17. Bolivia qilqasqanqa uj p'unchaypi junio killamanta 1950 watamanta, imaymana rimarisqankuta sut'inchaspa chantapis Chile suyuq simiqusqa nisqanpi kayta nirqa:

"Boliviamanta Chilemantakamachiynachiqarimaykunaman yaykuchunku Boliviaqta Pacífico mamaquchaman llusqina munayninta junt'anapaq, ajinamanta Bolivia jallp'a chawpipi wisq'asqa kasqanta ch'uyanchaspa, iskaynin suyuqta munayninkunata allinninta qhawarista"⁹.

18. Chilke suyuq kutichiyininkunawan iskay chunka junio killamanta 1950 watamanta qilqasqakunaqa nin:

"[...] kamachiyniyqa [...] llamp'u kasan watiqmanta chiqa rimapanaman Bolivia suyuwan rinanpaq, ajinamanta Bolivia suyuman Pacífico mamaquchaman atiyiniyuq llusqinata qunapaq Chile suyutaq waq junt'aykunata tarista ichaqa manaña jallp'akunawanchu. Astawanpis iskaynin suyuqta munayninkuta qhawarista"¹⁰.

19. Kay rimapanaqta kapuyinpaq uj memorándumniqta kallpachasqa karqa, chaytataq Embajada Chilena Boliviamanta Ministerio Relaciones Exterioresman aparqa chunka p'unchayta julio killamanta 1961 watapi¹¹.

20. Pusaq p'unchay febrero killamanta 1975 watapi Boliviamantawan Chilemantawan Kuraq Kamachiqkuna "Declaración Conjunta de Charañata" qilqarqanku, tawa kaq ch'ikupitaq rimariyllatapuni nirqanku, iskayninku sumaq masakunajina puraqmanta ininikuspa, tukuyimata sumaqta ruwarista, yupa ch'ampakunata ch'uyanchanapaq, Bolivia suyuq jallp'a chawpipi wisq'asqa ch'ampatajina¹².

21. Charañapi rimanakuna apakusanpi chunka jisk'uniyuq diciembre killamanta 1975 watapi qilqasqa apachisqankupi, Chileqa watiqmanta nirqa "Boliviawan rimarinaman riy munasqanta uj sayt'u jallp'ata Arica chinchamanta Concordia siqikama qunanpaq"¹³.

22. 1986 watapi iskaynin suyukuna rimariy qallarisanqankupi, Bolivia suyuqa askha yuyaykunata qurqa mamaqucha

8. Acta Protocolizada suscrita entre el Ministro de Relaciones Exteriores de Bolivia, Carlos Gutiérrez, y el Enviado Extraordinario y Ministro Plenipotenciario de la República de Chile, Emilio Bello Codesido, 10 de enero de 1920.

9. Nota de Bolivia, 1 de junio de 1950.

10. Nota de Chile, 20 de junio de 1950.

11. Memorándum de Chile, 10 de julio de 1961.

12. Declaración Conjunta entre Bolivia y Chile, 8 de febrero de 1975.

13. Nota de Chile, 19 de diciembre de 1975.

ch'ampanta ch'uyanchanankupaq, ichaqa ujllata qhasillamanta jisq'un p'unchayta junio killamanta 1987 watapi Chile Bolivia suyu yuyaykuna qusqanta Pacífico mamaquchaman atiyuniyuq llusqinanta qunapaq mana nirqa, tukuy pay nisqantapis simiqusqantapis saruchaspa.

23. Tukuchanapaq ancha yupa ninaqa Organización de los Estados Americanos Jutun tantanapiqa jisq'un kaq mit'a tantakunanpi 1979 watapiqa 426 kamachinata jap'i qarqa, chaypitaq sut'incharispa tukuy jallp'aq qhawariyninta kikinmanta Bolivia suyu uj atiyuniyuq llusqinanta mamaquchaman tarinanpaq, chayrayku kamachirqa:

“Estadokunaman K'amirqa pikunanacha kay ch'ampata qhawarinanku tiyan chaykunaman rimariyman rinankuta nirqa Boliviaman jallp'ata qunankupaq pacífico mamaquchaman llusqinayuq kananpaq”.¹⁴

24. Tukuy jallp'aqta munaynin 426 kamachinapi riqsichisqa kasan chayqa qhipan chunka watapi waq chunka kamachiykunapi kallpachasqa karqa¹⁵, Bolivia ch'ampantaq sapa kutipuni Organizacionpata jatun tatanpi ch'uyanchakunankama qhawarikullanqapuni. Astawanqa 686 kamachina 1983 watamanta Bolivia suyuta Chile suyuta umancharin “uj ñanta tarinankupaq Boliviaman Pacífico mamaquchaman atiyuniyuq llusqinanta qunankupaq iskaynin suyuq munayninkunata derechosninkuta puraqaqta qhawarispa”¹⁶.

25. Boliviaq phiñakuynin riqsichisqanpi imaymana tantaykunapi, Boliviamanta Chilemanta Ministrosnin de Relaciones Exteriores iskay chunka iskayniyuq p'unchayta febrero killamanta 2000 watapi iskaynin suyu uj willanata riqsichirqanku, maypicha uj llank'ana qututa ruwanamanta nirqanku, chay ukhupitaq mana ni pita k'uchunchaspa iskaynin suyuqta yupa munayninkuta churaspa, kay uj kaq p'unchayta septiembre killamanta 2000 watapi kallpachasqa karqa ikxaynin suyuqta Kuraq Kamachiqkunankurayku.

26. 2006 watapi julio killamanta Evo Moralespata Kamachiynin Michelle Bachelet kamachiyninpiwan, Boliviamanta Chilemanta Kuraq Kamachiqkuna “Chunka kinsayuq ch'iku llank'anta” yuyancharqanku, chay ukhupitaq

14. Resolución No. 426, Asamblea General de la Organización de Estados Americanos, 31 de octubre de 1979. Accesible en: <http://www.oas.org/en/sla/docs/ag03793E01.pdf>

15. Resoluciones de la OEA: AG/RES 481 de 27/11/1980; AG/RES 560 de 10/12/1981; AG/RES 602 de 20/11/1982; AG/RES 686 de 18/11/1983; AG/RES 701 de 17/11/1984; AG/RES 766 de 9/12/1985; AG/RES 816 de 15/11/1986; AG/RES 873 de 14/11/1987; AG/RES 930 de 19/11/1988; AG/RES 989 de 18/11/1989.

16. Resolución No. 686, Asamblea General de la Organización de Estados Americanos, 18 de noviembre de 1983. Accesible en: <http://scm.oas.org/pdfs/agres/ag03797E01.PDF>

suqta ch'ikupi “Mamaquchamanta rimarina kasarqa”. Iskay chunka iskayniyuq¹⁷ 22ª tanta ruwakusqanpi.

Boliviamanta Chilemanta iskaynin qutu Políticas waturinamanta [chunka iskayniyuq p'unchaymanta chunka tawayuq p'unchaykama julio killamanta 2010 watapi] iskaynin suyukuna nirqanku, puraqaqta rimarinaqa ch'uwa ch'uyanchaykunata qunan tiyan, junt'anapaqjina sumaqkunataq suqta ch'ikupi llank'ana qutumanta maypicha “Mamaqucha ch'ampata”¹⁸ qhawarinamanta qhipan tantakupi chantapis waq tantakunapiwan. Kay ruwaypaqtaq noviembre killapaq 2010 watapaq tanta wakichikurqa. Ichaqa kay pachapiña Chile suyuqa sapallan tantata sayarpachirqa. Mantaq ujtwan tantakunaqa ruwakunchu.

27. 2011 watapi febrero killapi, Boliviamanta Kuraq Kamachiq tukuy riqsinanta Chile suyu Kuraq Kamachiqman mañarqa uj qilqasqa sut'i wakichiyta ruwananta mañarqa Bolivia¹⁹ suyuq wisq'asqa kayninta ch'uyanchanapaq. Chile suyuqa kay qilqasqaman kutichinanta astawanpis nirqa “Bolivia suyuqa mana kamachiykunayuq yanapayniyuqchu Pacífico mamaquchaman llusqinapaq Chile suyu kitikunaniqta”²⁰.

28. Astawan ñawpaqpi 66ª Naciones Unidasman tantanapi, iskay chunka ujniyuq p'unchaypi septiembre killamanta 2011 watapi, Boliviamanta Kuraq Kamachiq nirqa: Chile suyuwan rimariyman rinapaq ñanqa kichasqallapuni kasan, Bolivia suyuqta mamaqucha ch'ampanta ch'uyanchanapaq²¹. Chile suyuq Kuraq Kamachiqninpata kutichiyntaq karqa Bolivia suyuwanqa Chile suyuwan mana ima ch'ampa qhawarinayku kanchu²².

17. Acta de la 22va reunión del Mecanismo de Consultas Políticas Bolivia – Chile, 14 de julio de 2010, accesible en: http://www.rree.gob.bo/webmre/notasprensa/2010/2010_julio/Acta%20final.pdf.

18. Acta de la 22va reunión del Mecanismo de Consultas Políticas Bolivia – Chile, 14 de julio de 2010, accesible en: http://www.rree.gob.bo/webmre/notasprensa/2010/2010_julio/Acta%20final.pdf.

19. Declaración del Presidente de Bolivia, Evo Morales Ayma, 17 de febrero de 2011, como fue recogida en: Los Tiempos, Evo pide a Chile entregar propuesta marítima hasta el 23 de marzo para debatirla, 17 de febrero de 2011, accesible en: http://www.lostiempos.com/diario/actualidad/nacional/20110217/evo-pide-a-Chile-entregar-propuesta-maritima-hasta-el-23-de-marzo-para_113493_224396.html

20. Declaración del Ministerio de Relaciones Exteriores de Chile de 12 de Julio de 2011. Accesible en: http://www.minrel.gob.cl/prontus_minrel/site/artic/20110712/pags/20110712144736.php

21. Discurso del Presidente del Estado Plurinacional de Bolivia, Sr. Evo Morales Ayma, durante la 13ª sesión plenaria del Sexagésimo sexto período de sesiones de la Asamblea General de la ONU [21 de septiembre de 2011]. Doc. ONU A/66/PV.13. Accesible en: <http://gadebate.un.org/66/Bolivia-plurinational-state>

22. Discurso del Presidente de la República de Chile, Sr. Sebastián Piñera

29. Kikillantaq 67ª Naciones Unidasman jaqun tantanapi, septiembre killamanta 2012 watapi, Boliviaman Kuraq Kamachiq Chileman Kuraq Kamachiqman watiqman mañallarqataq “wiñaypaq mamaqucha ch’ampanta ch’uyanchananta allinman ruwaykunawan ch’ampakunata allinchanapaq”²³, chay mañaytataq Chileman Canciller mana junt’ay munarqachu, payqa nirqa “Chilewan Boliviawan mana ch’ampa kanchu”²⁴, iskaynin suyu ukhupi mana ch’uyanchana ch’ampakuna kanchu, Boliviataq mana derechoyuqchu mamaquchaman atiyuniyuq llusqinata mañapaq”²⁵.

30. Ajinapitaq, yachakunña Chileqa mana rimariyman riy munasqanta, Bolivia suyuman mamaquchaman llusqinata qunan karqa chayta junt’ananaq. Chayrayku Boliviaqa llamp’u suyujina, kay ch’ampata Chilewan ch’uyanchaymunan allin ch’uyanchay ñankunaniqta Derecho Internacionalniqta kamachisqa. Chayrayku Boliviaqa kay ch’ampata Corte Internacional de Justiciaman riqsichinanta nin.

IV. Kamachiykunaqta yachayninkunapiu demanda atikusqan.

31. Los hechos relatados líneas arriba [Sección III] muestran que, más allá de sus obligaciones generales conforme al derecho internacional, Chile se ha comprometido más específicamente, a través de acuerdos, práctica diplomática y una serie de declaraciones atribuidas a sus más altos representantes, a negociar una salida soberana al mar para Bolivia. Chile no ha cumplido esta obligación y, lo que es más, al presente Chile niega la misma existencia de su obligación.

V. Petitorio

32. Tukuy ima sut’inchasqarayku Bolivia suyuqa manchay llamp’u sunquwan mañan Corte yuyayninta riqsichinanta chantapis ninanta:

- a) Chile suyuqa Bolivia suyuman rimarinanpuni tiyan, Bolivia suyuman Pacífico mamaquchaman atiyuniyuq llusqinata qunanapaq.
- b) Chile suyuqa chay junt’anata mana junt’anachu.

Echeñique, durante la 15ª sesión plenaria del Sexagésimo sexto período de sesiones de la Asamblea General de la ONU [22 de septiembre de 2011], Doc. ONU A/66/PV.15, accesible en: <http://gadebate.un.org/66/Chile>.

23 Discurso del Presidente del Estado Plurinacional de Bolivia, Sr. Evo Morales Ayma. Durante la 11ª sesión plenaria del Sexagésimo séptimo período de sesiones de la Asamblea General de la ONU [26 de septiembre de 2012], Doc. ONU A/67/PV.11, accesible en: <http://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/522/19/pdf/N1252219.pdf?OpenElement> o <http://gadebate.un.org/67/Bolivia-plurinational-state>

24. Ver pie de página 1.

25. Ver pie de página 1.

c) Chileqa chay junt’anata sumaq sunqumanta junt’ananaq tiyan, usqayllata maychus kasqanmanjina, chantapis pisi pachapi, sumaq ruwaspa, ajinamanta Bolivia suyuman Pacífico mamaquchaman atiyuniyuq llusqinata qunapaq.

33. Bolivia kay demanda apakusqanpi yapaykuy atisqanta, allinchay munasqanta, jatunyachiy munasqanta derechoq waqaychakun.

34. Mana Corteqa chayayninta jark’ay munaspa, Bolivia mañay atinman uj tribunal arbitral ruwasqa kachun XII artículo nisqanmanjina “allin kawsay masakay rimapanamanta Chilewan qilqasqapi, iskay chunka p’unchay septiembre killamanta 1904 watapi, protocolontaq chunka suqtayuy p’unchay abril killamanta 1907 watapi siq’ikurqa, chay rimapanaqta ima rimariyllapis kanman chayqa.

VI. Juez ad hoc

35. Kinsa chunka ujuniyuq Artículoqta [3] Corte Estatutoqta chantapis kinsa chunka phisqayuy [1] artículoqta ruwachinanmanta, Bolivia uj Juez ad hoc sutichanan derechoqta riqsichin.

*****

Tawa chunka artículoqta nisqanmanjinaqa Corteqa ruwachinanmanjina, Bolivia suyuqta Kuraq Kamachiqqa kay urapi siq’iqta sutichan, Embajador Eduardo Rodríguez Beltzéta agentetajina kay ruwaypaq.

Kay ch’ampamanta tukuy willaykunata Embajada del Estado Plurinacional Boliviaman apachisqa kananta mañakun ura suyukunapi, Nassaulaan 5, 2514 JS Haya, Ura suyukuna tukuy sunquwan,

Siq’isqa

EDUARDO RODRÍGUEZ VELTZÉ

Agente

DAVID CHOQUEHUANCA CÉSPEDES

Ministro de Relaciones Exteriores

20 T'INKISQA EVO MORALES KURAQ KAMACHIQPATA MAMAQUCHAQ P'UNCHAYNINPI RIMARISQANMANTA, 23 MARZO KILLAMANTA 2014 WATA

Kunan iskay 23 marzo killamanta, suyunchis mamaquchaqta p'unchayninta yuyarisqan pacha, kay p'unchaypi maqanakuta napaykuni, rebeldiata chantapis llaqtanchispata muchuyninta pachaq watamanta astawan mana saqinchu nitaq saqinqachu allí kawsanata, qutuchakunaman chantapis Pacífico mamaquchaman atiyuniyuq kutinanchista.

Boliviaqa sapay kayninman Pacífico mamaquchapatapi tawa pachaq kilometrosanta Litoralniyuq paqarirqa chantapis 120.000 waranqa kilómetros cuadradosniyuq Loa mayumanta Paposokama. Kaykitita jap'ikapuyqa unaypachaq watakunapiña ruwakurqa, Tihuanaku kawsana yachaykunan ima mamaquchaman chayarqa chay pachamantapacha. Chile suyutaq sapa kaynin suyuman astawan juch'uy kitiyuqlla paqarirqa, ujjiña tinkuy purayuq mana kunanjina kapun jinachu karqa. Chilemanta uj kaq mama kamachiykunanga sut'ita rikhuchirqanku chay suyuqta chinchá tinkuy puranga Atacama ch'usaq llaqta karqa, chaymantapachataq Bolivia kiti qallariq. Corte Nacional de Justiciaq kamachisqanpi, mamaqucha demandapi Perúwan Chilewan 22 enero killamanta 2014 watapi kayta nikun:

Chileqa sapa kayninta Españamanta 1818 watapi tarirqa, Perutaq 1821 watapi ruwarqa. Sapa kay ruwakusaqtin Perúwan Chilewan mana suyu jallp'amasikunachu karqanku, iskaynin suyuq chawpinpiqa Estado Colonial de Charcas kasarqa, 1825 watamantapachataq República de Boliviawan kutirqa.

República paqarisqanmantapacha 1840 watakama jawasuyukunaq munayninkunaqa manaraq rikhusqachu, ichaqa kayqa Litoral Boliviano mamaqucha kantunkunapi wanu kachikancha jallch'anakuna rikhurimusqanmantapacha tijrakurqa. Chile suyuqa kitinta jatunyachiy munaspa waq kitikunaman yaykuy munasqanpipis 1840 watamanta 1857 watakama, Litoral Bolivianoqa Chile suyuniqta riqsikipasqa karqa, tinkuy puranta tawa mamakamachiykunampi churarqa, ajinamanta Litoralninchis kasqanta kallpachaspa tinkuy pura rimapanapi chunka 10 agosto killamanta 1866 watapi, maypicha kitin tinkuy purantajina iskaynin suyuqta 24º paralelota churarqa. Astawan qhipamantaq pusaq wata pasasqamanta waq musuq rimapana siq'ikurqa suqta p'unchaypi agosto killamanta 1874 watapi, 1866 watamanta tinkuy puran churasqanta kallpachasarqa.

Chile suyuq kitin jatunyachiy munasqanqa jut'akun 14 febrero killamanta 1879 watapi tropas chilenas Boliviaqta Antofagasta mamaqucha samananman yaykuykusqanwan, chaymanta astawan yaykuykuspa Litoral llaqtakama chayaspa, chaypitaq Bolivia suyuq jark'ayninta tarirqanku Calama llaqtapi.

23 marzo killamanta chaywatamanta, 135 wapu bolivianos 34 rifleswan armasqas wakin carabinieriwan qutuchakurqanku yaykuykuq qutukunata jark'anapaq, 1500 runakunamanta astawan karqanku. Chay wapu qutu Bolivianos maqanakuq ukhupitaq Eduardo Abaroa tarikurqa, ripunanta mañarqanku kaytaq tukuy kallpawan nirqa: "Boliviano kani, kayqa Bolivia, kaypi qhipakuni".

Mana Boliviallapichu kay pachata yuyarinchis, tukuy suyukunapi maypicha bolivianos kan chaypipis, Chilepipis. 10 abrilmanta 2007 watamantapacha Chile kamachiyqa Michelle Bachelet Kuraq Kamachiqpata yanapayninwan Honorninpi uj yuyarina placata regimiento Topaterpi churarqa.

Eduardo Abaroaqa mamaquchajina, uj k'acha mamaqucha pachaqta suyukunapaq, Abaroaqa uj mártir yaykuykunamanta mana jayk'aq jina kananachu karqa, llaqtakunaqa mana yaykuykunankuchu, atiyuniyuq qutukuna qulqichakuy munaqkuna jina ruwanku, kunan p'unchaykunataq awqanakuta rikhurichinku.

XIX siglo tukukusaqtin kitinkuta jatunyachiy munaqkuna colonialeskuna ima jawa suyu empresasrayku tanqasqakuna, llaqtakunanchista maqanachirqanku maypicha waranqa waranqa runakuna wañunku, tukuy saqra maqanakuy pata victimakuna chantapis empresapata munayninkunarayku ima. Qhapaq kaqkuna Chilenokunaqta munayninkunaqa ingleses capitaleskuna ima kinsa wawqi masikunata kitikunamasikunata uyancharqa: Bolivia, Perú Chilepiwan.

23 marzo killamanta 2014 wataqa, uj sumaq p'unchay bolivianos wawqikunapaq ñañakunapaq ima. Kunan, XXI siglo qallarisqaqtin Americallanchispitaq waq wayrakuna phukun, mana maqanakuq continente mana uyanchanakunayuq kiti kanchis, uj sumaq ch'uyanchayta unay pacha injusticiaman mask'ayku. Watiqmanta democraciata taripaq suyukuna kanchis llaqtakunaq ruwayninkuta rimarinankupaq, suyukunanchis kamachiqkunankuta chhijllanku, llaqtanku suyunku qutuchasqa runakunan kananta munasqankurayku kamachikunku.

América Latinawan Caribewan allin kawsanayuq kitijina riqsichisqa kanku kamachiqkunaraq yanapayninrayku,

pikunacha mana piq kamachiyninwan uj golpe de Estadota jar k'an chantapis imaymana ch'ampakunatapis kikillantaq.

Llaqtakunaq pachan mana imperiokuna pachachu, kunan pachakunaqa manaña imperiales qutukunaqta nisqankuta uyarikunchu, pachapi kapuwasqanchismanta aswan kayta tarinapaq, mana wawqi masakuna llaqtakunata maqanachinapaqchu, kiti masakuna llaqtakunata. Kay pachapiqa suyukunanchisqa kiti qutuchana yuyaykunata kallpachanku allinpi kawsakunanchista yanapaq, ñawparinanchistapis chantapis feyninchista sumaq kawsaypi justiciapijina.

23 p'unchay marzo killamanta chay allin kawsay wayrapi yuyarinchis chantapis suyanakunapi llaqtakunaqta pikunacha riqsikipayta yachanku ch'uyanchanapaq ch'ampakuna kasqanta, ichaqa kaykunaqa yupaychakunku mana uj yuyayllawan kaqtinkutaq Justicia Internacionalman chayachinku.

Chayrayku 23 marzo killamanta uj sumaq p'unchay, chayqa k'atata kasqanta ruwachin, Eduardo Abaroaman uj raymichayta ruwaspataq astawan kallpawan Demanda boliviana Corte Internacional de Justiciaman chayachinchis, uj allin qutu sumaq ruwaq llank'ana pachapi, Comunidad Internacionalrayku kamachisqa llaqtakunaqta derechosninta watiqmanta kutichipunanapaq.

Hayamanta Corte Internacional de Justiciaman demandata churasqallapi, Boliviaqa derechoyuq mamaquchaman atiyiniyuq llusqinayuw kayqa. Chayqa justicia ruway kawsaypata kayninga rikhuchin askha ch'ampakuna mana ch'uyanchasqa kan, chaykunataq allimanta ch'uyanchasqa kanan tiyan.[.....]

Boliviaq mamaquchanqa, Boliviaqta atiyiniyuq mamaquchanqa, llaqtakunaqta uj kaq mamaquchan kanqa, Boliviaq mamaquchanqa llaqtakunaqta mamaquchan kanqa, mana awqanaku t'inkachu nitaq ejercitospata armakunanta yapanapaqchu kanqa, Boliviano mamaquchaqa uj allin mamaqucha kanqa, uj mamaqucha allin kawsayta mirachiq kanqa. Allin kawsayniyuq suyuqa mana waqkunata karunchanmanchu, mana payllapaq mamaquchata munanmanchu. Allin kawsayniyuq suyuqa tukuy pachaman tukuyapaq mama qucha munasqanta riqsichin, Boliviano mamaquchaqa kunan pachanchismanta, kunan pachamanta qharikunaqta warmikunaqta iñiyinta watiqmanta kallpachan. 100 wata ch'ampata ch'uyanchay atinanchis tiyan, chaytaq tatakunanchiqta jatun tatakunanchiqta muchuchirqa, ichaqa nuqanchis chayta ch'uyanchay atinchisman, wawanchiskunaman allchhikunanchisman

yachachisunman, may sumaq allin kawsay t'inkatajina masi suyukunaqta ruwasqankutajina.

Mamaqucha Pachamama: pachamamaqa mana wawqi masakuna llaqtakunapaq tinkuypurata chimpurqachu, aymarakunajina, Urus Atacama qaqakunamantajina. Ñawpa kitikunaqa Coloniarayku, Repúblicaarayku, Saqra kamachiyninarayku ujjinayarqanku, manallataq junu chilenos, peruanos, bolivianos wawqikunapaqchu ruwarqa, pikunacha uj sumaq kiti k'acha kapuyninwan kawsakunku, puriykachakunku llank'anku. Pachamama mamaquchaman llusqinayuwquni karqa paytaq mamaquchamanta llusqin.

Chile suyuq yanapaynin, pachi niyta munani ruwayninta munakuyninta, yanapayninta Chile suyuqta, masi kaynin munakuynin riqsichisqanrayku, sapa kuti nisqanmanta, astawanqa kay 11 marzo killamanta yanapayniykichisrayku Biolivia suyuman atiyiniyuq llusqinata mamaquchaman kutichinapaq, ajinamanta manakaq wisq'aywan tukuchanapaq, iskay wawqi llaqtakunaq ujchasqa kawsayninta, uj yachaykunallawan kawsakuqta, sumaq kawsaypi kawsakuqta llaqtakuna kawsakuqta yanapakuspa, ñawpaqtaqa unay pacha nanasqakunataraq jampina tiyan, chaykunataq jawa suyu empresas munayninkurayku iskaynin wawqi suyu awqanpi ruwasqankurayku rikhurirqa.

Ajinamanta tukuy sunquwan pachi niyta munani tukuy Parlamentarios kamachiqkunaman, artistakunaman, yachaqkunaman, jamawt'akunaman, qutuchasqa runakunaman, tukuy Chile runakunaman yanapayninrayku riqsichisqanrayku qutuchasqa kanapaq, chantapis kay tukuy sunqu qhapariyman "Boliviapaq mamaqucha atiyiniyuqwan, chaytaq sunqullaykullapipuni kasan". Pachi Chile suyuman.

Astawanqa Bolivia suyuman uj k'umuyku, mana jayk'aq saqinchu kawsaynin derechonta mamaquchaman kutinapaq. Uj sumaq pachapi Comunidad Internacional Bolivia suyuman riqsikipasqanrayku; tukuy boliviano kunaman jawa suyupi tiyaqkunaman nini, qankunaqta ruwayniykichis ancha yupa, mamaqucha munasqanchiqta tukuyman riqsichinaykichis tiyan, ajinamanta injusticiamanta yuyayta paqarichispa, suyunchis wisq'asqa mana mamaquchayuw muchusqanrayku.

Panakuna wawqikuna iñiyichis ñapis taripakapunchisña. Iñiyichis llaqtanchista taripakapunchisña, yupa kayniyuq kanchis, mamaquchanchista atiyiniyuqwan taripakapusunchis. Chiqan ñanpi kasanchis, allinta risanchis. Bolivia suyuman nini: Bolivia llaqta Bolivia suyumanta soldadokunata yanapawaychis: suyuchu wañunachu, k'umuykunawan asta kaywan.

Pachi.

21 T'INKISQA

DAVID CHOQUEHUANCA CANCELLERPATA XLIV JATUN TANTAPI RIMARIYNIN [ASUNCIÓN, 4 JUNIO KILLA 2014 WATA]

Ancha pachi tata Kuraq Kamachiq:

Wawqi Cancillerta napaykuy chijllayninrayku, qanniqтатаq Paraguay kamachiyta llaqtanta ima pachita quyta munani, k'acha jap'wasqaykurayku chantapis suma qhawariwasqaykurayku kay k'acha llaqtapi.

OEA manta sapa jatun tantakuyqa sut'i rimarinakunata sumaq manta qhawarin, chaytaq suyunchiqpata allinninpaq, pachamamaq kapuyninkunatajina, qulqichakuynin, allin mikhunayuq atiyuniyuq kaytajina, kay qutuchakuyllamantaq allinchaykunatajina, kay jatun tantapitaq "Ñawparina tukuy qutuchasqa runawan".

Kunan pachapi qankuman riqsichiyta munani, tata Kuraq Kamachiq ajinallataq pikunacha kayman jamunkichis Americanchiqta qhawarinachis, Abya Yalanchiqta, qullamanta chinchaman, kuntimanta antiman ujina yuyaywan, pachamantawan wayramantawan chay ukhupi ñuqanchiqwan kay phatma kawsayninchiq manta ruwariqkunajina.

Waq rimaykunapi, kay jatun tantaman waqyariy munani astawan yuyaywan t'ukurinankuta mañay munani usqay junt'ana rimarinamanta, chantapis mana tukusqa ch'ampakunamanta tukuy pachaq uyariyninmanta waq qhawawanawan, mana pachaq mañayninwan nitaq sapa ujpaq munayninllawanchu, astawanpis qutuchasqa kanata mask'aspa mana sapa kuti qhasi rimarinallawanchu.

Americanchisqa manaraq mana riqsisqaruna jallp'anchiqman chayamusaqtinku, wawqikunajina, ujchasqa, suyana sunquwan llank'aq kanchiq. Jawa kitikunapi may kuisisqa kawsakuq kanchiq, maypicha mana tinkuypura jallp'akuna nitaq mamaqucha tinkuypura karqachu. Pachamamaqa tukuy llaqtakunaman qurpachayta quq. Waqcha rimanaqa, laya rimanaqa, awqa rimanaqa mana kaqchu.

Colonia chayamun chaywantaq t'aslarakuna siqiyqallarirurqa, tinkuypurakuna, pacha chayayninkuna, chaykunataq pikunacha jallp'anchiqta jap'ikapuq jamunku chaykunaqta munayninta junt'anapaq karqa, Emperadorespata qhapaq apuq pata papaqkunaqta qhasi munayninta junt'anapaq. Waq "Musuq ñiqichana jallp'a" Colonial rikhurirqa, chaytaq

munayninkuman jallp'akunata rak'irakusqankuta rikhuchirqa, waqniq jallp'akunamanta jamuqkunarayku, tukuy jallp'akuna "tarisqankumanta", watiqmanta sutita churaq kanku, chantapis manaraq paykuna chayamusaqtinku chaypi tiyaqkunata mana tapuripa munayninkuman apaykachaq kanku. [...]

Colonial yaykuykuyqa jallp'akunanchiqpiqa kinsa pachaq watata karqa, astawan pacha sapa llaqta kasqanchiqmantapis. Chay pachapiqa musuq uynikuna ruwakurqa, Republicanchiqkuna Estadokuna sapa kay kawsayman yurisqanchiqmantaq, tinkuypurakunata kitikunaq chayninta jap'irqanchiq, chaykunapis manallataq llaqtakunanchiqman tapurirqankuchu.

Qhipamantaq pachamamaq kapuynintañataq urqhukapurqanku, chaytaq chinch qhatukunapi manchay munasqa karqa, astawanqa Europapi chaytaq llaqtakunanchiqpata suyunchiqkunaq pata allin kawsayninchiqta urmachirqa. Kitinkunata jatunyachiy yuyaykuna qallarín chaytaq jawa suyu qulqiyuq munayninkurayku rikhurin, kitipi jallp'ata jap'ikapuy munay rikch'arin, chayraykutaq pachaq waranqa runakunaq kawsaynin kay awqanakupi chinkachikurqa.

Chay awqanakuqta tukuy ima kasqan nanaykuna kunankamapis kichasqallapuni kasan, waq chiqakunaq awqanakupi pasasqanwantaq, atipasqankuraykulla derechosniyuq rikhurirqanku, maypicha allin kawsay rimapana chantapis tinkuypuramanta rimapanakuna atipaqrayku churasqa karqa. Chay pachakunapitaq mana Corte Nacional de Justicia karqachu nitaq arbitrajeskuna ch'ampakunata ch'uyanchaqchu kanku.

Wakin kamachiqkuna ninku chay "Unay pachaña" jamuq pachamantaq ñawpaq mantaq qhawarinanchis tiyan, chayraykutaq manchay yupa sut'inchanaykuqa ñuqaykupaqqa chaqrarunakunapaqqa, "Unay pachaqa" mana qhipapichu kasan, ñawpaqpi kasan, jamuq pachataq mana ñawpaq pichu kasan, qhipapi kasan, astawan sut'i kanman niy qhipamanta jamun.

Uj sinrujina [desfilejina], ñawpa tatakunanchiq, uj kaq kaqkuna, ñawpaqman rinku, jamuq pachakuna manaraq pasanchu imaraykuchus qhipamanta jamunku.

Chayrayku ñuqanchiq chaqrarunakuna qhipa pachata qhawaripa purinchiq. Tukuy ima ruwasqankuta uj kaq kaqkuna ñawpa tatanchiqkuna, chayta kunanpacha kawsakunchiq.

Jamuqkunapaq ñanta ruwana

Jinaqa uj kaq kaqkuna ñawpa tatanchiskuna rinanchista chimpunku, ñankunata, kunan purisqanchis purinakunata. Ñuqanchiqtaq, kunan pachata kawsaqkuna rina ñankunata, purinakunata chimpunchis, qhipa jamuqkunapaq, wawakunanchiqpaq, allchhikunanchiqpaq. Kunan, kunanpacha wawakunanchiqpata ñankunanta ruwasanchiq, wawakunanchiqpata jamuq kawsayninta sut'inchasanchiq.

Wawakunachiq jamuq pachanmanta pacífico awqanakuta phiskunachis

Paykunaqta jamuq pachankuqa mana ñawpaqpichu kasan, kaypi kasan, kunan sut'ichasqa.

Pacífico awqanakuta wawakunanchiq jamuq pachanmanmanta phiskunachiq.

Ujqa makisninpi kawsaymanta p'anqata jap'in, tukuytaq awqanaku, imaynata awqanaku tukukun, imaynatataq awqanakukuna kutimun. Wawakunanchiq allchhikunanchiq ujjina kawsaymanta ñawirinankupaq, mana awqanakuyuniyuq kawsayta, rimarikunamanta kawsay, allinmanta ch'ampakunata ch'uyanchanamanta.

Boliviaqa uj demandata riqsichin maypicha Chile suyu masiman mañan ñuqaykuwan rimarinaq chukukuykunanta ajinamanta tukuchanapaq, pampachanapaq, phiskunapaq chay Pacífico awqanakumanta nanaykunata chantapis tukuy ima qhipakusqanta ima.

Pacífico awqanakunaqta nanaykunata pichay munayku, wawaykunaq, allchhikunaykuq jamuq kawsayninmanta.

Chilemanta Boliviamanta jamawt'akunapis askha kutitaña chayta t'ukurirqanku, ajinallataq jallp'anchismanta waq jamawt'akunapis. 1895 watapiña rimariq chukuykurqanku awqanakumanta k'iriykunata phichanapaq, uj kitikuna pasapunamanta rimapananiqtataq Boliviaqta kichasqa k'irinta wisq'ay.

Chilemanta Kuraq Kamachiqkuna Arturo Alessandrijina 1922 watapi, Gabriel Gonzales Videla 1950 watapi Augusto Pinochetpis 1975 watapi Waq diplomáticos chilenoswan bolivianoswan Pacífico awqanakuman uj ch'uyanchayta mask'aq chukuykurqanku.

Pusaq chunka watapipis ajinallatataq ruwarqanku, iskay chunka ujniyuq siglo qallarisaqtinpis ajinallatataq ruwarqayku, chunka kinsayuq ch'iku llank'anakunawan, chay ruwakusqanwan kunanqa wawakunaykuq allchhikunaykuq jamuq pachanpaq imallatapis ruwachiwayku.

Chile suyuwan rimariq chukuykuy munayku. Chayllata

mañayku... ichaqa mana astawan pisitaqa.

Justiciaqa q'aya chayamun

Unay pacha kasqan kunan pachanchiqmanta juchayuq. Qayna pasasqan kunan pasawasqanchiq.

Kunan pasasqa q'aya pasasqanmanta juchayuq. Ñuqanchiqpaq jasa, maychus kasqan, ajina, pachaqa iskay ñanniyuq.

Chayrayku llaqtakunanchiqman yuyaychananchiq tiyan, wawakunanchiqta munakunachiq tiyan, mana allin ruwasqatataq allinchana tiyan.

Qhipa pachaqa kunan pachaman chayamun chaytaq jamuq kawsayjina ruwakun.

Manawañusqakunata tapuyatisunmanchu, ñuqanchiskawsaq runakunajina unay pachaq pantayninkunata allinchananchiq tiyan. Chayrayku tukuy ima nisqanchiq, rimarinakusqanchiq, allin ruwasqanchiq q'aya suyawasasunchiq.

Chayraykutaq justiciapis q'aya kasan, ichaqa chayqa kunan ruwasqanchismanjina kanqa.

Chay ñanpitaq kunan kay jatun tantaman waqyani:

Khuska ninachis tukuy pachanchiq uj ñanniyuq, uj simiqunayuq, uj rikhuchisqa ñan qhipa ch'ampakunata ch'uyanchanapaq kay tukuypata kawsaypi.

Kamachiqkunaqa sumaq yuyayniyuq, sumaq sunquyuq kachunku sumaqa qhawarinankupaq ajinamanta allin kawsayta kallpachanankupaq chantapis Americanchispata qutuchakuyintapis.

Rimariyllamanpuni riy munasqanchiqta, manchay sasa ch'ampakunapipis, manakaq t'ukuykunata yuyaykunata "mana sut'inchay atina ruwaykunata" atipasqa.

Yachananchis tiyan Pachamamaqa, mamaquchakuna, qaqakuna, q'arapampakuna, yunkakuna, mayukunawan q'uñi jallp'akuna ima tukuy imata ñuqanchispaq quwanchiq, Americapi, Abya Yalapi kitikunata waq ñankunata ima tukuy ch'ampakunanchiqta ch'uyanchanapaq.

Suyani Kuraq Kamachiq munasqa Cancillerkuna kay kachasqamanta warmi kamachiqkuna qhari kamachiqkuna kay yuyaykunawan qhawariy ininiy atinanchista Bolivia suyu ch'ampakuna kapusqanta Chile kitimasiykuwan, pitacha waqyariyku Corte Internacional de Justicianiqta allimanta rimariq jamunanta, allin sunqumanta, allin yuyaywan pachanpitaq Bolivia derechonta Pacífico mamaquchaman atiyuniyuq llusqinayuq kanapaq ch'ampata ch'uyanchaq.

Tukuyta waqyarini kay sumaq rimariy wakichiyman iskaynin suyu munayninkuwan yanapanawaykuta, chantapis allin kawsanamanta ima.

Maymantataq fotokuna llusqin

- 1 Figura: Anqa p'anqa, Ministerio de la Presidencia y Ministerio de Relaciones Exteriores, 2004, La Paz, Bolivia.
- 2 Figura: www.davidrumsey.com.
- 3 Figura: Anqa p'anqa, Ministerio de la Presidencia y Ministerio de Relaciones Exteriores, 2004, La Paz, Bolivia.
- 4 Figura: Anqa p'anqa, Ministerio de la Presidencia y Ministerio de Relaciones Exteriores, 2004, La Paz, Bolivia.
- 5 Figura: Libro Historia Gráfica de la Guerra del Pacífico, Mariano Baptista Gumucio, 1978, La Paz, Bolivia.
- 6 Figura: www.commonswikimedia.org.
- 7 Figura: Archivo Claudio Arce Aguirre.
- 8 Figura: Archivo Patricio Greve.
- 9 Figura: Libro Historia Gráfica de la Guerra del Pacífico, Mariano Baptista Gumucio, 1978, La Paz, Bolivia.
- 10 Figura: Libro Historia Gráfica de la Guerra del Pacífico, Mariano Baptista Gumucio, 1978, La Paz, Bolivia.
- 11 Figura: Libro Historia Gráfica de la Guerra del Pacífico, Mariano Baptista Gumucio, 1978, La Paz, Bolivia.
- 12 Figura: Libro Historia Gráfica de la Guerra del Pacífico, Mariano Baptista Gumucio, 1978, La Paz, Bolivia.
- 13 Figura: www.vicepresidencia.gob.bo.
- 14 Figura: www.rree.gob.bo.
- 15 Figura: www.democraciadirecta.cl.
- 16 Figura: www.indiana.edu.
- 17 Figura: www.indiana.edu.
- 18 Figura: www.indiana.edu.
- 19 Figura: www.biografiasyvidas.com.
- 20 Figura: www.reintegracionmaritima.com.
- 21 Figura: www.senate.gov.
- 22 Figura: Alberto Ostría Guíérrez, Guillermo Francovich, 1974, La Paz, Bolivia.
- 23 Figura: www.memoriachilena.cl.
- 24 Figura: www.emol.com.
- 25 Figura: Libro Azul, Ministerio de la Presidencia y Ministerio de Relaciones Exteriores, 2004, La Paz, Bolivia.
- 26 Figura: Libro Azul, Ministerio de la Presidencia y Ministerio de Relaciones Exteriores, 2004, La Paz, Bolivia.
- 27 Figura: Libro Azul, Ministerio de la Presidencia y Ministerio de Relaciones Exteriores, 2004, La Paz, Bolivia.
- 28 Figura: Libro Azul, Ministerio de la Presidencia y Ministerio de Relaciones Exteriores, 2004, La Paz, Bolivia.
- 29 Figura: <http://www.eduardo-rodriguez-v.com/>
- 30 Figura: Agencia EFE.
- 31 Figura: www.latercera.com.
- 32 Figura: <http://carlosdmesa.com/>
- 33 Figura: <http://www.galeon.com/>
- 34 Figura: <http://www.minrel.gob.cl/>
- 35 Figura: Odber W. Heffer Bissett (1860 - 1945) - Museo Historico Nacional.
- 36 Figura: <http://www.fotografiapatrimonial.cl>
- 37 Figura: <http://www.memoriachilena.cl/>
- 38 Figura: <http://historiapolitica.bcn.cl/>
- 39 Figura: <http://biografia.bcn.cl>.
- 40 Figura: Parker, William Belmont. Chileans of to-day.
- 41 Figura: <http://historiapolitica.bcn.cl/>
- 42 Figura: Enciclopedia Chile Historia No. 12.
- 43 Figura: <http://reintegracionmaritima.blogspot.com/>
- 44 Figura: Wikimedia Commons.
- 45 Figura: <http://www.memoriachilena.cl/>
- 46 Figura: <http://www.genealogiachilenaenred.cl/>
- 47 Figura: <http://historiapolitica.bcn.cl/>
- 48 Figura: <http://hitosdechile.blogspot.com/>
- 49 Figura: El Mercurio.
- 50 Figura: <http://historiapolitica.bcn.cl>
- 51 Figura: Archivo Helen C. Stikkel.
- 52 Figura: www.uchile.cl
- 53 Figura: Foto Oficial Departamento de Prensa Gobierno de Chile.
- 54 Figura: <http://biografiadechile.cl>
- 55 Figura: Archivo DIREMAR.
- 56 Figura: www.presidencia.gob.bo
- 57 Figura: Archivo DIREMAR. Figura
- 58 Figura: www.icj-cij.org
- 59 Figura: Agencia Boliviana de Información - ABI, www3.abi.bo/
- 60 Figura: Archivo DIREMAR
- 61 Figura: Libro Azul, Ministerio de la Presidencia y Ministerio de Relaciones Exteriores, 2004, La Paz, Bolivia.
- 62 Figura: Archivo DIREMAR.
- 63 Figura: www.lostiempos.com.
- 64 Figura: www.profesorenlinea.cl
- 65 Figura: Archivo Ricardo Martini.
- 66 Figura: Federación Minera de Chile.
- 67 Figura: www.la-razon.com
- 68 Figura: Archivo de Elías Muños.
- 69 Figura: www.soyarica.cl

